TÜRK
ARKEOLOJİ DERGİSİ

SAYI: XVIII - I 1969

Millî Eğitim Bakanlığı
Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü
tarafından yayımlanır.

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA, 1970

İÇİNDEKİLER

Mahmut Akok	: Konya'da Sırçalı Medresenin Rölöve ve mimarisi	5 – 35
Prof. Dr. Kemal Balkan-Osman Sümer	: Hacıbektaş Kazısı ön raporu - 1968	37 – 49
Ufuk Esin	: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Prehistorya Kürsüsü Tepecik kazısı 1968 raporu ..	51 – 60
George M. A. Hanfmann	: Excavations at Sardıs - 1969	61 – 75
R. M. Harrison	: Trakyada uzun duvar	77 – 83
James Morganstern and Richard E. Stone	: The Church at Dereağzı Second Preliminary Report	85 – 97
Dr. Ayba Palmieri	: Exvations at Arslantepe (Malatya) 1968	99 – 107
Dr. J. Röder	: Bericht Über Arbeiten in den Antiken Steinbrüchen von iscehisar (Dokimeion)	109 – 116
İ. Tunay	: Sardes Artemis mabedi	117 – 122

KONYA'DA SIRÇALI MEDRESESİNİN RÖLÖVE VE MİMARİSİ

MAHMUT AKOK

Millî Eğitim Bakanlığı'nın Anadolu Selçuklu Çağı Mimarî eserlerindeki Rölöve çalışmalarından bir kısmını, Kayseri Şehri içinde bulunan Tarihî ve Mimarî eserlerin açıklanmasını, yayınlarımız sırasında gereği gibi bildirdik[1].

Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Merkez Teşkilâtı içinde kurulmuş bir Rölöve bürosu vardır. Bu bürosnun çalışma programlarında baş iş olarak Anadolu'daki Selçuklu Çağı Mimarî anıtların Rölövelerinin yapılması kabul edilmiştir.

Şimdiye kadar yapılan yayımlarla (111) Planjlık bir serî Rölövelerimiz bilim dünyasına takdim edilmiş olup, bu kezde sıra, Konya Şehiri içindeki Selçuklu Çağı Mimarî eserlerine gelmiştir.

İlk olarak (H 640), (M 1242 - 43) yıllarında yapılmış olan, Konya'da Sırçalı Medrese diye tanılan ve Çağında Hanefî Mezhebi din adamlarını yetiştirmeği sağlamak üzere Örgütlenmiş olan bir darulhadis binasının mimarisini, 1961 senesine raslayan yaz ayları içinde Hey'etimizce yerinde yaptığımız çalışmalarla tesbit etmiş olduğumuz bu eseri ele aldık.

Bu defada altı Plânjlık Rölöve ve üç Plânjlık süsleme çalışmalarımızala Sırçalı Medreseyi tanıtmayı amaç edindik.

Bu yol ile, Anadolu Selçuklu Hakimiyetinin başkenti olan Konya'da bu öneme lâyık Mimarî kuruluşlardan biri olan değerli bir anıta yakınen değinmiş olacağız.

Bu Çağda Konya Merkez Şehrinde Kurulmuş olan eserler, başka eyâlet Kentlerinden farklı olarak, Selçuklu İmparatorluğu baş şehrine lâyık olma isteğiyle yapılmış olmaktadırlar.

Bu yönden olacak ki; Sırçalı Medrese denilen Darulhadiste, sade bir çerçeve içindeki Mimarî kuruluşunda, üstün iç süsleme ile bu isteğe katılmış bulunmaktadır.

Sırçalı Darulhadisi, yaptıran kişi Hoca ünvanına sahip, zengin ve Ticaret adamı olmakla beraber[2], Çağındaki Hükümdar ve vezirlerinin yaptırmış oldukları yapılar uyarında olmasıyle çıkan anlam; bir taraftan Başkent olan Konya'ya lâyık olmak ve Klâsik bir olgunluk kazanmış Çağ yapılığından ayrılmamaktadır.

Başka bir deyim ile, Sırçalı Medrese yapısı Çağının olgun ve ileri bir sırasında ve ölçüsünde kurulmuş bir eserdir. Açıklama konumuz olan Sırçalı Medrese binasını iki yönden üzerinde durarak incelemek gerekmektedir.

1 — Mimarî Çatkı, Kuruluş yönünden inceleme, ki biz aşağıdaki yazılarımızla daha çok bu kısım üzerinde duracağız.

2 — İç Mimarîyi yaratan olgun ve ileri bir sanat örneği olan çini kaplama süsleme sanatı varlığı, ki bu konuya bugüne kadar yerli ve yabancı birçok müel-

[1] Mahmut Akok, Sivas Buruciye Medresesi, Kayseri'de Hunada Mimarî Külliyesi. Gevher Nesibe Daruşşifası ve Sahabiye Medresesi hakkında Millî Eğitim Bakanlığı Türk Arkeoloji Dergisi Sayı: XV, XVI - III ve XVII - I de.

[2] — Zeki Ural; T. T. Kurumu Belleten, Cilt, XXV sayı 99 Sahife 355 - 396 - 1961 (Konya Sırçalı Medresesi).

lifler incelemişlerdir[3]. Biz bu konu üzerinde ancak, yapıcılığın anlatılması yönünden duracağız.

Bizim Heyetimizin Rölöve çalışmaları, bu eseri iyi tanıyıp, ileride bulunacak imkânlarla kurtarma ve gerekirse Restore etmek yolunun tutulması olduğundan, çalışmalarımızı ilk plânda eseri iyi tanımağa yönelttik. Bu amaçladır ki gerekli kısımlarda araştırma sondajlarıda yaptırarak yapının aslî şekli olan kısımlarını da açıklığa kavuşturmağa uğraştık ve tesbit ettik.

Bizim bu araştırma çalışmalarımız daha çok iç kısımda oldu, binanın dış kısmı o zaman başka yapılarla çevrili olduğundan bu kısımları geniş ölçüde inceliyemedik. Fakat pek yakında bu binada bir onarım düşünüldüğünden bu hususlarında incelenmesine imkân bulacağız.

Sırçalı Medrese Rölöve ve Mimarîsi konusunu açıklamak için, sunduğumuz Resimlerle, Plânjların incelenmesiylede görülecektir ki; birçok kişilerin zannettiği gibi bu yapıda geniş ölçüde bilimsiz taraf yok gibidir.

Bizler bu anlam için bu Rölöve ve kısmen Restorasyon Resimlerimizi hazırlamış bulunuyor ve takdim ediyoruz.

Konya'da bu çağ içinde kurulmuş Selçuklu mimarî eserlerini yan yana ve toplu bir bakışla gördüğümüzde, anlıyoruz ki, 13. Yüzyılın başından sonuna kadar tam kuruluşlarıyla başkentlik etmiş Konya Şehri, her nevi bina ve tesisleriyle bir mamureler manzumesi halinde idi.

Bugüne kadar kalabilmiş tarihî mimarî anıtları eski Konya Şehri haritası üzerinde işaretliyelim. Bunlar çevresindeki günümüze kadar yaşatılamayan ve fakat literatürde adları geçen binalarıda hayalen yerlerine koyarsak, muhteşem görünüşü açıklamak pek kolaydır.

Tarihi Konya Şehri bu çağda, her çeşit mimarî, dini ve idarî anıtlarla, sarayları çarşı ve pazar yerleri, Han ve Kervansarayları bulunan bir Başkent manzarasında idi.

Çevreside, sağlam mudafaa gereği ile kurulmuş sur ve burçlarla çevrili idi. Bu şehir surlarının süslü oluşlarını bildiren yazıları ve Resimleri görüp inceleme imkânı bulan müelliflerin yazılarından öğreniyoruz.

Bu günkü Modern Konya Şehrinin bazı kısımlarında, Külliyelere dahil bir çok parçalarını yitirmiş olarak görülen bu tarihî anıtlar, bir çok kıymetli taşlarını gaib etmiş birer murassa süs takımı gibidirler.

Bunlar hiç bir vakit bu günkü kadar tek başına kalmış eserler değillerdi. Herbiri geniş tesisli külliyenin birer parçaları idi. Etrafında geniş ve varlıklı bir hayatı kaynaştıran başka Resmî ve özel mimarî varlıklarla komşuluk ediyorlardı.

Bu defa açıklamasını konu olarak aldığımız Sırçalı Medrese binası, bazı özellikleriyle tek başına bir bina gibi durmakta isede; hiç bir vakit böyle olacağı kabul edilmemelidir.

Bu çağda Sivas Şehrinin, Buruciye, Keykâvus Daruş Şifası ve Çifte Minareli Medrese binalarında olduğu gibi, Konya Sırçalısına yakın ve aynı değerde komşu binalarını, burası içinde pek âlâ kabul edebiliriz.

Biz bu yazılarımızda Sırçalı Medrese'nin Mimarî durumunu açıklayabilmek için aşağıda sıralayacağımız bir proğramı takip etmek zorununu duymaktayız. Şöyleki;

1 — Plân çatkısı ve kuruluşunun nitelikleri,

2 — Dış ve iç kitle tertipleri,

3 — Mimarî detaylar,

A) Cümle kapısı ve binanın dış yüzü.

B) İç avlu yüzleri.

C) Baş Eyvan ve kapı Eyvani

D) Revak tertipleri.

[3] Prof. Suat Kemal Yetkin; İslâm Sanat Tarihî Sahife 120 - 122, Ankara - 1954, İslâm Mimarisi; Sahife 176 - 178 Ankara 1959 (Sırçalı Medrese). Mehmet Önder; Mevlâna Şehri Konya Sahife 125-129 (Sırçalı Medrese) Konya Rehberi 1339, Sahife: 65. Prof. Aptullah Kuran; Anadolu Medreseleri; Cilt I. Sahife 74-75 Ankara 1969 (Konya Sırçalı Medresesi). Sema Ögel; Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı, Sahife 42 Ankara 1966 (Sırçalı Medrese).

4 — Türbe binası (Kısmı).
5 — Hücreler.
6 — Rölöve sırasında, Sırçalı Medresesinin durumu.
7 — Restorasyon düşünceleri.
8 — Binanın yapısı ve malzemesi.
9 — Sırçalı Medresesi için düşüncemizin özeti.

SIRÇALI MEDRESENİN PLÂN ÇATKISI VE KURULUŞ NİTELİĞİ :

(Bakınız Planj 1) Dış çerçevesi itibariyle kareye yakın bir toplu şekil içinde tertiplenen bir plâna sahiptir.

Bu bina iki katlı olarak plânlanmış isede bugün ancak yer katının plân durumu kesin olarak görülebilmektedir. İki katı anlamlayan ancak cümle kapısı ve arkasındaki kalıntılardır. Binada dış çerçevesinin sade bir şekilde oluşuna iç kısımda üst katlarını izlerinin az bulunuşuna, uzun yıllar bakımsız, sahipsiz kalması yüzünden, diş ve içte yapılan geniş tahripler sebep olmuştur. Bu tip binalarda, dış çerçeveyi teşkil eden duvarların köşeleriyle, ortalarında, içten gelebilecek itişleri karşılamak için kontrafor —payanda— vazifesi görecek tam veya yarım kule şeklinde bir takım destek çıkıntılarının bulunduklarını hatırlıyoruz.

Bilhassa, Sırçalı Medrese iki katlı bir yapı olduğundan bu çeşit desteklere daha çok ihtiyacı vardır, Yeniden yapılacak Restorasyon işleri sırasında bu hususu tekrar etüt edilecektir.

Binanın iç kısım plânının kuruluşu, oldukça Simetrik olarak tertiplenmiştir.

İki Eyvanlı bir Medrese tipindedir. Cümle kapısından girildikte, Hole kapılarıyle bağlı, sağlı, sollu iki büyük bölme ile karşılaşır. Bunlar dan sağda Türbe kısmı ve solda da başka bir hücre —oda— görülür. Bunların gerisinde ve binanın köşelerine doğru olan yerlerde, üst katlara ulaşan merdivenlerin bulunduğu ve başka hizmet yerlerinin kurulduğu, genişce bölmelere raslanmaktadır.

Cümle kapısı holü kare plânlıdır. Burada bir Eyvan ile avluya ulaşılır. Avlunun üç tarafında, iki katın fasatenida olan, uzun inşaî ayaklı ve sivri kemerli revak sıraları bulunur. Zemin katta —Yer katında— ve Revakların önünde geniş bir avlu bırakılmıştır.

Kapı Eyvanı karşısına, Baş Eyvana raslamaktadır. Baş Eyvan kare plânlıdır. Burası aynı zamanda açık dershane veya namaz sahnı olarak yapıldığından birde mihrabı vardır. Avludan normal ışık alabilen pencereleri ve Revakları altından giriş kapıları olan ve Baş Eyvanın sağ ve solunda iki büyük kapalı dershane, bölmesi binanın arka sıkım köşelerini kaplarlar.

Geniş avlunun sağ ve sol Revakları arkasında sekiz adet hücre bulunmaktadır. Yer katın hücreleri 8 - 9 m² yüz ölçülerindedir. Revak ayaklarıyla hücre duvarları arası dar tutulmuştur. Kemer açıklıkları arasına düşen kısımlar, bu yerlerde genişliği temin ederler.

Sırçalı Medrese'nin yapısı iki katlı olarak tertip edildiğinden, üst katlara ait kompile plân kalıntısını bulmak mümkün olamamıştır.

Fakat, yer katın kuruluşundan bu konu için hüküm çıkarmak yolu bulunmuştur. Cümle kapısı ve arkasındaki mimarî kompleks yapı heyeti iki katlı olarak tesis edilmiştir. İç kısımda ve giriş holü üstünde bir küçük oda bulunmaktadır.

Türbe kısmı da iki katı tutmaktadır.

Baş Eyvan ile iki kapalı dershanede iki kat yüksekliğindedir.

Avluya iki yönden kuşatan Revaklarda, yer katında bir geçit teşkil edip, üst kısımda geçit ve sofalar halindedir.

Çümle kapısı sağ ve sol tarafındaki köşelere raslıyan geniş bölmelerin üst katında da yine merdiven boşluk ve sahanlıklariyla birlikte bazı hizmet yerlerinin bulunması gerekmektedir. Üst katın bölme taksimatı plânı, yer katınkinden çok az değişiktir. İki katı birden kapsayan yüksek kitleli kısımlar dışındaki bölmeler hemen bir birine uymaktadırlar.

Yer katı plânının incelenmesinden, etraf duvarlarının 120 - 140 santim, iç

kısım duvarlarının kalınlığı 100 santim ve ara duvarlarının da 60 - 70 santim oldukları görülmüştür.

Revakların inşai ayakları iki köşe de L biçiminde ortalarda da 100 × 80 santim ölçüsünde dikdörtgen kesitlidir.

Özet olarak diyebiliriz ki;

Sırçalı Medrese'nin iç mekânlarına ait plân tertibinde, sadelik ve açıklık göze çarpmaktadır. Bu durumu ile plân çatkısı Selçuklu Çağı'nın olgun ve klâsikleşmiş bir şeklini ifade eder.

DIŞ VE İÇ KİTLE TERTİPLERİ. (Bakınız Plânj : 2-3-4)

Sırçalı Medrese binasında mübalağaya gitmeyen kitle kuruluşları tertip edilmiştir. Sunduğumuz Rölöve Planjlarının incelenmesinde de anlaşılacağı üzere, kitlelerin tanziminde çağının klâsik Medrese anlayışı ölçüsünden ayrılmadığı görülmektedir.

Ön yüzün geniş ve sade ifadeli duvarları ortasında cümle kapısı kitlesi oturmaktadır. Bunun içe doğru uzama ve başka mimarî üniteleri de kapsayan arka kitlesi onunla mükemmelen kaynaştırılmıştır.

Yine bu kitle iç avluya açılan Eyvan ile de iki katlı ve Revaklı avlu cephesiyle bağdaştırılmıştır.

Binamızda en kudretli bir kitle tesis'de Baş Eyvanın ortasını tuttuğu arka taraftadır. İki yanındaki ayrı birer ünite halinde olan üzerleri kubbeli büyük ve kapalı dershanelerin bu kitle ile birlik binamıza kazandırdıkları mimarî varlık yapı vazının dengesini sağlamaktadır. Burada beşeyvan en yüksek ve yanlarındaki Dershanelerde ikinci seviye kitleşmesiyle dengeyi temin ederler.

Binanın yan çerçevesini ortaya getiren ve iki katlı olarak devam eden, Revak ve arkalarındaki hücrelerin yarattığı kitlede, iki yüksek kitle gurubunu bir, birine bağlama görevini temin ederler. (Bakınız, Plânj 1-A)

Sırçalı Medrese bugünkü gibi münferit bir bina idi ise, Çağının benzeri örnekleri esas tutularak) duvar ortalarında ve köşelerinde sitatik ve Estetik düşünceler karşılığı ve kitle dengesine de yardımcı olabilen kontrofor kubbelerinin bulunması gereği vardır.

MİMARÎ DETAYLAR :

Cümle Kapısı, Mimarî Kuruluşu:

(Bakınız, Plânj 5, Resim 1-3), (Sanat özelliği için, bakınız Plânj 6-8, Resim, 4-6).

Cümle kapısı, önyüzde küçük bir çıkıntı yaparak geniş bir kitle halinde yer almaktadır. Etrafındaki geniş ve sade yüzlü duvarlar da, bu kitleye abidevi gösteriş yapmasını sağlarlar.

Bina girişi temin eden kısmın, üzerinde basık ve fakat dengeli örgüde bir kemeri bulunur (Resim 1).

Tek kapının girişi üzerinde, Tonoz şekline yakın ve yüksek kuruluşta bir kemer bulunur.

Bu nişin sağ ve solunda üstleri mugarnas yarım kubbeli Mihrabiyeler —Fukara hücreleri— vardır (Resim 2).

Giriş nişinin üst kemeri özengisi üç sıralı mugarnaslı konsol halinde çıkıntılıdır (Resim 3).

Dış yüzden ise geçen köşelerde, yüzleri zikzak oygurlu fitillerle süslü sütunçeler bulunur. Bunların başlıkları iki kademeli lütüs yapraklarıyla oygu süslüdür (Resim 4). Büyük kemer özengisinin mugarnaslarının yan taraflarında, bu başlıklara yastıklık edip niş kemerini taşırlar. Yastıkların dış yüzlerinde, süslü rozet kabartmalar vardır. Kapının büyük alınlık kemeri iki sıra halindedir. Alt kemerin Tonoza bakan kenarı dişli uygularla süslü olup, üst kaş kemeri ise, yüzü geometrik süslüdür (Bakınız Plânj 6). Kapı takımın kenar çerçevesinde, kademeli silmeler hasıl eden pahlı kısımlar, geniş yüzeylerin düz şerit varî uzanması, yarım yıldız indirmeli dişli kısımlarla, iç bükey oluklar, arka, arkaya sıralanarak bir düzen meydana getirirler. Bu sıralı süslemenin çeşitleri takdim ettiğimiz Plânj 7 ve sekizde gösterildiği gibi (Resim 5) de de görülmektedir.

Cümle kapısı nişinin alınlık duvarı ortasında, üzeri kırma kemerli tarih yazıtı bulunduğu gibi (Resim 5), onun iki yanında, iç kısımdaki üst kat odasına bakış ve aydınlık temin eden, üst başları muğarnaslı iki pencere nişi görülmektedir. (Resim 3).

Takkapının dıştaki büyük kemeri sırtı ile etraf çerçeve arasındaki alınlık yüzeyinde beş tane ve çeşitli tipte geometrik süslerle bezeli rozetler bulunmaktadır.

Cümle kapısının taş oymacılığı ile yapılmış sülemesi, geniş ölçüde geometrik elementlerden tertip edilmiştir. Bazı kısımlarda ve az olarak Rumî denilen (Bize göre budeyim galatdir), Bitki elementlerinden alınmış motiflerde kullanılmıştır. (Bakınız Planj 8, Resim 4, 5).

Oymacılıkta, genel olarak kullanılan taş cinsine uyularak bir işçilik yolu tutulmuştur.

Bu kapıda, Kayseri'deki Selçuklu çağı eserlerinden yakınen görüp tanıdığımız bir teknik özellik tatbik olunmuştur (Resim 4, 5).

Cümle kapının sağ ve solunu alan ön yüzün düz ifadeli duvarında, Türbenin hacet penceresinden başka işlenmiş bir motif yoktur. Bu dıvar üst kısımlarına ait korniş ve korkuluk duvarı şekillerine dair, eserin geçirdiği tahripler dolayısiyle anlam çıkaramadık. Hiç olmazsa orta kısımda bulunan cümle kapısının ifadesi tamamlayacak ve ön duvarlarının köşelerinde bulunması gereken (Sivas Gök Medresesi ve Buruciye Medresesinde olduğu gibi). Süslü ve sade yapıda kulelerin var olacağını düşünebileceğimiz gibi, (Tokat Gök Medresesinde olduğu gibi) yan tarafların başka binalara komşu olabileceğini kabul edebiliriz.

Cümle kapısının iç mekânı, üzeri basık iki tarafı konsol, Tonozla örtülü bir hol ile bağlantı hasıl eder. Bu giriş holü (Sağ tarafında türbenin girisiyle karşılaşılmakla anlam kazandığı gibi, soldaki büyük odanında bir nevi Tuvalet odası olduğu kendiliğinden açığa çıkar.

Sırçalı Medresesi'nin bugün önünden geçmekte olan yolun zamanla yükselmiş olduğu kapının oturduğu yatay silmesi ayak ve papuç kısımlarının gömülmüş olmasından anlaşılmaktadır. Kapı nişinin iki tarafındaki mihrabiye taban şekillerinden kapı eşik önü sahanlığına en az 60 - 70 santim yükseklikte bulunması gerekir. Bu sahanlıklarada yerden ve yoldan bir kaç basamakla çıkıldığına göre yolun en az 80 - 90 santim yükselmiş olduğunu zannetmekteyiz.

Bu yüzden kapı iç holü zemin döşemesi de yükselmiş olduğundan, Türbe zeminine ulaşan merdivenin şekli ile, lâhit odasına iniş durumu bozulmuş haldedir. Karşısındaki büyük odanın giriş kısmının eşiğide bozularak kapı genel durumu ile bodurlaştırılmıştır (Resim 7).

İÇ AVLU YÜZLERİ :

(Bakınız Plânj : 3, 4 deki kesitler, resim 7, 8, 10, 11, 12) Sırçalı deyimine tam anlam kazandıracak nitelikte, mozaik şeklinde, kesme teknikte işlenmiş çinilerle kaplı ve süslü bir kuruluş gösteren iç avlu yüzlerinden, bugün ancak kapı eyvanı parçasıyle, sağ taraf Revaklı ve Baş Eyvan iç ve kısmen yüzü kalabilmiştir. Diğer taraflar tamamen yıkılmış halde idiler. Yan taraf hücrelerin varlıkları ancak izleriyle takip edilebiliyorlardı.

Sırçalı adını günümüze kadar getirebilecek kalıntılar ile binanın tarihî aslını hayal edecek kadar iç dekorun süslemesi her tarafta görülebiliyordu.

Buradaki iç dekor süslemesini tamlama düşüncesine bizi götürebilecek Tokatta yapılmış olan Gök Medrese ile Konya'da, Karatay, ince minareli medrese bütün olarak karşımızda bulunduğu gibi aynı mahiyette çinilerle süslü ve yine bucağın Konya'da Sahipata Hanıgâhı, Sivasta Gök Medrese Erzurumda Çifte Minareli Medresenin çinili kısımları örnek alınabilirler. Mimar Mehmet Tusi'nin başarılı bir yapısı olan Konya'nın Sırçalı Medresesinin, iç yüzlerinin tertibi benzerleri arasında üstünlüğü aşikârdır.

Böyle tümü ile çinili olan eserler, çok defa kapalı avlulu olanlardır. Bununda avlu genişliği fazla olmasa, kapalı bir avlusu olduğunu kolaylıkla ileri sürebileceğiz. Bu avlunun mimarî kuruluşunda, iki katlı Medreselerin üzerleri açık anlamı vardır.

Sivas'taki Çifte Minareli Medrese'nin iç mekânı günümüz kadar yaşayabilse idi, Konya'nın Sırçalısına benzer bir örneği, kolayca bulabilecektik.

Sırçalı Medresenin avlusundaki sağ ve sol kısım Revaklarının yüzlerini, cümle kapısı sağında kalabilmiş tek bir Revaka göre tamlayabilmekteyiz. Revakların önyüzü, gerek ayakları ve gerek kemerleriyle plastik ifadelidir (Resim 8, 9).

Dört köşeli inşaî ayakların yükselen kısımlarının avluya bakan kenarlarında yuvarlak kesitli sütünçeler, bulunduğu gibi kemer yüzleri de lamba ve dişler yaparak, fasatlara pilastik ifade kazandırmışlardır.

EYVANLAR, BAŞ VE KAPI EYVANLAR :

(Bakınız Plânj: 2 - 3 ve Resim 10 - 16).

İki Eyvanlı Medrese Örneğinden olan Sırçalı da Mimarî Kuruluş ve Ön tertip bakımından bu iki Eyvanın şekil alışına önem verilmiştir. Bu Mimarî Ünitelerin prensipal ifadesine kıymet verilmiş ve ulu orta yapı ve şekilden çıkarılarak Estetik değer ve varlıklar haline getirilmişlerdir.

Baş Eyvan, Konya Şehrindeki öteki tek eyvanlı ve kapalı avlulu, Karatay ve İnce Minareli Medreselerin Eyvanları değerinden aşağı olmayan incelik ve zarafette kurulmuştur (Resim 10).

Açık dershane de dediğimiz Baş Eyvanların birer namaz sahnı olduğuda muhakkaktır.

Sırçalının Başeyvanı kare plânlıdır. Taban döşemesi, avlu seviyesinden 50 - 60 santim kadar yüksekte kurulmuştur. Batı duvarı ortasında ve duvara gömük halde (Niş şeklinde), çinilerle kaplı bir Mihrabı bulunmaktadır (Resim 11).

Eyvan içinin Şakulî —dikey— duvarlarının yüzleri, düz renkli ve çok köşeli çini plâklarla kaplıdır. Tonoz, kemer kısımlarında, çok renkli ve geometrik tertipli sülü kesme mozaik çinilerle kaplıdır.

Başeyvanın orta avluya bakan yüzü, kemer ve tonoz kenarından başlayarak kademeli kornişler dar ve geniş yüzeyler halinde çeşitli geometrik ve yazı kompozisyonları şeklinde mozaik kesme çini tekniğinde bezeli ve kaplıdır (Resim 12). Bu dekor Medrese avlusunun yan ve kapı tarafı eyvanı süs tertibi ile ahenkli ve bir bakıma da onlar yanında prensipal kısmı temsil edecek durumdadır.

Bu çağda Konya Medreselerinde kabul edilmiş bir modayada uymaktadır. Yapılış günleri bir birine yakın olan (Karatay, İnce Minareli Medrese) gibi eserlerde aynı sanatkârların aynı kalıp süleri işledikleri de tesbit edilmişlerdir (Resim 13 - 14).

KAPU EYVANI :

(Bakınız Plânj 2 ve Resim, 15-16) Bir çok kısımları günümüze kadar yaşatılamamış olmasına rağmen, kalan parçalarının üzerinde yaptığımız çalışma ve incelemelerle aslî durumunu tastamam kavramış bulunmaktayız.

Avluya bakan yüzün birinci plânında tıpkı Başeyvan biçiminde, (Yalnız bir parça daha dar), genişce bir sivri kemeri ve onunda arkasında kısa Tonoz şeklinde bir kısımı, daha arkada kademeli pahlar ve dar düz kemerler, Muğarnaslı yarım kubbeyi çerçevelemektedir (Resim 15-16).

Bugün balkon gibi bırakılmış arka odanın, bu tarafa doğru küçük tip bir penceresi olup olmadığı bilinmemekle beraber, böyle yatık yarım kubbede, Muğarnasları arasında bir düzlük kısmının olabileceği de hatıra gelmektedir.

Medresenin Genel plânının bu kısma ait olan parçanın incelenmesinden de anlaşılacağı üzere; kapı eyvanı kemer açıklığı daha dar olup yarım kubbeside derinliği az tutulmuş bir kısımdır. Bu

eyvandaki ele geçen Mugarnas parçaları yerinde incelendikte, Eyvan nişi köşelerinde pantantif gibide durmaktadır. (Resim 15 - 16). Bu yüzdendir ki, niçin arka duvarında ve ortasında bir düz kısmın bulunabileceğini düşünmek isteriz.

Sırçalı Medrese kapı eyvanda, ayak kısımları, kesme taş duvar olup üst kısımlar sırlı tuğla ve daha üst taraflar tamamen kesme, mozaik tekniği çini kaplamalıdır.

Çini kaplamanın çok yerleri geometrik tertipte ise de bazı kısımlarda bitki motifleri de kullanılmıştır.

REVAK TERTİPLERİ :

(Bakınız Plânj: 2-3 ve Resim 9-10).

İki katlı bir plân tertibi üzerine kurulmuş olan Sırçalı Medresenin iç avlu havasını bütünleyen elemanlar, yan avlu yüzlerini meydana getiren Revaklardır.

Revakların alt kısımları belirli bir yüksekliğe kadar, kesme ve yonu taşı ile örülmüştür. Dada üst kısımlar ile kermerler ve arkalarındaki Tonozlar tamamen yassı tuğlalarla örülmüş bulunmaktadır.

Direk ve kemerlerdeki tuğla yüzleri "avluya bakan yüzleri" kesme mozaik tarzı Çinilerle kaplanmış olduğu tesbit edilmiştir.

Alt kısımların hücre yüzleri de tıpkı direklerde olduğu gibi, kapıların üst lenta daşlarına kadar yonu taşıyla işlenmiş olmaları gerektir. Kat bölmesi Revaklar arasıda bol miktarda ağaç çatkılı olduğu izlerinden takip edilmiştir.

Revak ayaklar arasında ve avlu yüzünde üst katın ön geçitlerine korkuluk durumunda, tuğla ile örülmüş parapet duvarları olmalıdır (Tıpkı Tokat Gök Medresesinde olduğu gibi).

Sırçalı Medresede, bugün hiç bulunmayan yan yüzün Revaklarına, şekil ve kuruluş bakımından tanıklık edecek bir takım Revak örneği, cümle kapısı Eyvanı sağ tarafında ve Türbenin önünde kalmış bulunmaktadır (Resim 9 - 10).

Buna göre sunduğumuz Rölöve Plânjlarının kesitlerinde, bu yüzlerin ve kitlelerin tamamlanmasına işaret etmiş bulunuyoruz. (Bakınız Plânj: 2 - 3 ve Resim 9 - 10) ve (Perspektif Resim 1 - A).

Revakların yan yüzlerde, üçer tam ayak, ikişer yarım ayağa bastırılmış ve müsait açıklıkta sivri kemerlerle yüzleri çerçevelenmiş görünüşleriyle olgun ve mükemmel olan bir Mimarî tanzim halindedirler.

Direk ve kemerlerle tonozlar tuğla ile örülmüşlerdir (Resim 10).

Konya gibi iklimi sert ve kışın yağışlı geçen bir yerde, bu türden bol çinilerle kaplı eserlerin açık avlu, şeklinde de olsa, dış etkilere karşı uzun müddet yaşamayacakları bir gerçektir. Biz bu düşüncemiz içinde, Sırçalı Medrese avlusunun, kuruluştaki genişliği karşısında, kapatılmış olduğuna kabul etmemekle beraber, Eyvanın üstleriyle yan yüzlerin geniş saçaklarla korunmuş olabileceklerini kabul etmek düşüncesindeyiz.

Revakların kalın kuruluşta olan ayaklarını, geniş avlu yüzlerini ince ve zarif ifadeli hale getirmek için, yüzün tuğla örgülerini ayrıca, çini kaplansına, köşelerde yarım yuvarlak sütunçeler yapılmasına, ortalara da kademeli silmeler tertiplenmesine önem verilmiştir.

Kemer kaş ve aynalarında içli dışlı girinti ve çıkıntılar yaparak avlu yüzünün zenginliği yaratılmıştır.

TÜRBE BİNASI :

(Bakınız Plânj 4, Resim 17).

Sırçalı Medrese Mimarî çatkısı içinde, organik olarak Türbe binasının da kurulmuş olduğu görülmektedir. Plân ve çatkısı itibariyle, bu çağ türbe binalarında olduğu gibi, iki katlı bir tesis olup, altında bir lâhit odası veya mahzeni, üstünde de yüksek kubbeli bir sanduka ve mescit kısmı bölmesi bulunmaktaır.

Alt kat, medresenin giriş seviyesinden kısmen aşağı düşmekte olup bu kısmın üstü çapraz tonozla örtülmüştür. Tam kare plânlıdır. Batı taraf köşesine yakın açılmış bir kapı ile girilmektedir.

Mescit odası plânı da kare şeklinde olup, mederesenin giriş holünden iki taraflı bir merdivenle kapı önü sahanlığına

çıkıldıktan sonra, yine batı köşesinden mescit kısmına girilmektedir.

Buranın, hem dışa ve hem de içe bakan hâcet pencereleri vardır. Bu hâcet pencereleri, dıştan açıldığı düz ve sade ifadeli duvara, içten de Revaklar arasındaki yerlerine uygun olarak işlenmişlerdir (Resim 8).

Türbe sanduka odasının şakulî duvar kısımları bugün düz ve sıvalı olarak görülmektedir. Bu kısımların aslî şeklinin böyle olamıyacağı gayet tabiîdir.

Sanduka odasının üst örtüsünü teşkil eden basık elips şeklindeki kubbesi, iki katlı bir binanın iç kitlesine uygun düşecek halde yüksek kurulmuştur. (Resim 17). Bu kubbenin iç yüzü, açık ve koyu kırmızı renkli sırlı tuğlalarla geometrik şekilde örülmüştür.

Sanduka odası zemininde ayrı bir plâtform üzerine yerleştirilmiş, üstleri sıvalı üç sanduka bulunmaktadır.

Türbenin giriş holündeki taban seviyesi son tamirlerle değiştirilmiş olduğundan, ön cephenin giriş merdivenlerinin şeklide bozulmuştur.

Türbenin bu giriş holündeki yüzü yonu taşı muntazam duvar halindedir.

Bu hal Türbe kuruluşu ana esaslarına tamamen uygundur (Bakınız Plânj: 3).

HÜCRELER :

Bu çağın klâsik tip almış Medreselerinin kuruluş sistemine uygun olarak alt katta 8 molla Hücresi ve üst katta da aynı sayıda Hücre bulunmuş olması gerektir.

Bu gün Medrese kalıntısı içinde, yer katına ait Hücre bölmelerin kesin şekilleriyle görülmektedir. Bunlar 8-9 m^2 yüz ölçüsünde dik dörtgen plânlı sıra odalar halindedirler. Revaklar ortasına açılan birer kapıları vardır.

Üst katdakilerinde aynı plân ve ölçüde olmaları gerekmektedir.

Yan, yana kurulmuş olan odaların arasındaki duvar kalıntıları, diğer duvarlara göre dar tutulmuştur. Çağının sitatik gereğine uyularak, bu ince duvarlar tutulmuştur. bu ince kesitli duvarlar içinde ayrıca Taş örgülü tahfif kemerleri yerleştirilmiştir.

Hücrelerin üstlerini örten tonozlar Revak ve arkalarındaki duvarlarına dikey olarak kurulmuşlardır.

Sırçalı Medrese binasının üst katında bu sıra hücrelerden ayrı olarak, cümle kapısı arkasında başka odalarında bulunması gereği vardır.

Alt kat odalarının duvarlarında dolap yerleri ile ikamet şekillerinin bulunması. icap ettiği gibi, üst kat odalarının dışa bakan pencereleri bulunması gereğide vardır.

RÖLÖVESİNİN YAPILDIĞI SIRADA SIRCALI MEDRESENİN DURUMU :

1961 yılı Sırçalı Medresenin Rölövesini yapmak üzere bulunduğumuz da, bu bina Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Müzeler Genel Müdürlüğü elinde ve bakımında idi. Bu yerde Türk İslâm Çağı eseri ve tarihi belgesi olabilecek mezar taşları koleksiyonu teşhir edilmek üzere idi. Bu amaçla da, binanın dışı onarılıyor iç kısmı da temizleniyordu.

Sırçalı Medrese Binasının dış yüzleriyle tak-kapısında, bundan öncede esaslı tamir ve takviyeler yapılmıştı. 1951 den önce tak-kapının kaide kısmında geniş onarımlar yapılmış ve kapı ile arka kısımlarını geçici bir şekilde örten ahşap çatı ile kiremit dam örtüsü kurulmuştur. Bu çatı halen ve aynen durmakla beraber yeniden tamir ve bakım istemektedir.

Medresenin hücreleri tamamen enkaz ve toprak altında idi. Bu sırada onlar açıldı, durum ve plânları tesbit olundu.

Baş Eyvan tarafında tehlike olabilecek harabî göze çarpıyordu. Tonoz ve kubbelerin üstleri, dış tesirlere karşı açıktı. Eyvan yüzünde ve içindeki çini kaplamalardan bir çoklarının yerlerinden düşerek dağılma tehlikeleri görülüyordu.

İşte bu sıradadır ki, bu kısımlar için acele kurtarma ve koruma tedbirleri alınıyordu. Binanın avlu içi ve oda bölmeleri döşemeleri her tarafta harap durumunda idi.

Cümle kapısı arkasına rastlıyan sağ ve sol kısım köşelerinde içi, yıkıntılar üzerine konmuş bir takım muhtes odalar bulunuyordu. Bu sırada bunlar kaldırılarak yerleri temizlenip plân etütleri ikmâl edildi.

Bu çalışmalar sonucu Sırçalı Medrese binası içine girilecek ve bir işte kullanılacak duruma girmiş oldu.

RESTORASYON DÜŞÜNCELERİ :

Bizim Rölöve çalışmalarımızın amacı, Bu tarihî binaya yakınen tanımak ve ileride yapılacak onarım ve Restorasyon işlerinde yardımcı olmaktı. Bu maksatla Rölöve ölçülerinin alınması sırasında, kapalı kısımların açılmasını bekleyerek en hücra noktalarına kadar ölçmeyi teşmil etmek suretiyle, bu tarihî binayı gerçek durumu ile tanımağa çalıştık.

Bizce Konya Sırçalı Medresesinin, Mimarî kuruluş ve çatkısı, yerinde yapılan etüt ve alınan ölçülerle tamamen tesbit edilmiştir.

Bu maksatla, 1 - A kesitli pezpektif Resminizi Bilim Dünyası'na takdim etmekteyiz ve bugün Sırcalı Mimarî varlığını bazı dekoratif detaylar hariç tamamlayacak durumdayız. Esasında, bu görüş ve düşüncelerledir ki, 1960 yılında yerinde çalışmalar yaptık ve bu yazılarımızla da Restorasyon konusu dökümanlarını sunmak emelindeyiz. Sırçalı Medrese azçok, benzeyen bazı eserlerde Anadolu eski şehirleri içinde vardır. Bunlardan bir tanesi. 13. y.y. da yapılmış Tokat'taki Gök Medrese binasıdır. O eser son yılların ölçüsüz onarımlarıyla bozulmuş ise de az çok eski varlığını muhafazaya etmektedir.

Çatkı ve Mimarî tanzim itibariyle iki katlı olan Selçuklu Medreseleri daima Sırçalı Medrese Mimarisi için örnek olabilirler.

Şimdi Sırçalı Medrese'nin ayakta duran ve azçok bütünlük ifade eden kısımlarıyla, çok harab olup ona ekli olan kısımlarını yanyana ve Reskontriksiyon bakımından ele alalım;

Cümle kapısı ve giriş yüzü; bazı eksi anlam-da tamirlere uğramıştır. Şüphe götürmez ki, bu yüzde Tokat Gök Medresesi'nde veya Sivas Çifte Minareli Medresede olduğu gibi üst kat odalarına ait bazı pencereler bu yüzü bugünkü sadelikten kurtarmakta idi. Önyüzün geniş duvar satıhları üst başlarda, cümle kapısı ahenginde uygun bir silme ve korkuluk duvarıyla son bulmakta idi. Cümle kapısı tacını da, benzeri çağının örneklerine uygun olarak ikmâl etmek mümkündür. Ön fasaden yana dönen köşelerindeki bulunması muhtemel destek kerlelerini, yerlerine bir sondaj ile tahkik edip, temel bulunduğu takdirde, benzerleri başka eserlerden alınacak ilham ile ihya etmek uygun düşecektir. Ön cephenin arka kısmı birçok varlığı ile belli olan bir çatkıya sahiptir. Onları ihya etmeğe yetecektir.

Merdiven yerleri, köşe bölmeleri, cümle kapısı üst kısım odaları tereddütsüz yerlerinde ihya edilebilirler.

Kapı Eyvanı ihyası ve yanındaki revaklar için yerinde yeteri döküman vardır.

Baş Eyvan ve iki yanındaki kapalı dershane salonlarının ihyası içinde pekaz eksikler vardır. Baş Eyvanın taç kısmı kolayca Restore edilebilir. Bu tarafın avluya bakan yüzü bütün varlığıyla anlaşılmaktadır. Bu kısımda Revakların bağlantısı, alt ve üst Hücrelerin duvar, Tonoz ve Kat Bölmesi seviye ve bağlantıları bellidir.

Geniş avlu yüzünün Revaklı yan kısmının ihyası'da zor olmıyacaktır. Zira iki baştan, yani cümle kapısı ve Baş eyvan tarafların kitle kıymetleri hakkında ipuçları vardır. Bilhassa Revak yüzü şekli ve çatkısı ile arka duvara bağlanacak Tonozlama şeklini gösterir bir örnek parça kapı eyvanı yanında bütün varlığıyla ayakta durmaktadır (Resim 8).

Bu yöndeki Molla Hücreleri de yer katındaki kalıntılarıyla durumlarını belli etmişlerdir. Üst kat hücreleri de alt kat

[4] Prof. Aptullah Kuran; Anadolu Medreseleri; I Cilt sahife 96 - 99 Ankara 1961 (Tokat Gök Medrese)

plânı durumunda olması gereği vardır, yalnız bu katta dışa bakan ve küçük ölçüde pencerelerin olması düşünülebilir. Geniş ölçüde bilgimiz dışında kalan kısım, Sırçalı Medrese'ye komşu ve bitişik başka bir yapının olup olmadığıdır.

Dam örtülerinin kesin şeklini de bilmemekteyiz. Bu hususu da çağının benzeri binalarından çıkarmak imkânı olacaktır.

Konya Sırçalı Medrese'si binasını bu senelerde kısmen Restore edip Müze fonksiyonuna elverişli kılmak isteği, Millî Eğitim Bakanlığı'nca proğramlanmak üzeredir. Buna paralel olarak, bu konuda eksikleri keşfetmek üzere yeni araştırmalara başlanacaktır. Bilgili eller tarafından esaslı proğram ve maksatlı incelemelerle geniş ölçüde yeni bulaşların yapılacağına emin olduğunuz gibi, bu tarihî değeride başarılı bir çalışma ile gerçek anlamlı duruma kavuşturmak mümkün olacağı ümidindeyiz.

SIRÇALI MEDRESE BİNASININ YAPI VE MALZEMESİ :

Sırçalı Medrese'nin bina çatkısı arasında çok çeşitli yapı malzemesi kullanılmıştır.

Selçuklu çağı Konya'sındaki yapıların çoğunda böyle malzeme, çeşitliliği dikkatimize çeken bir keyfiyettir. Kalın kâğir duvarların çoğu moloz taş duvar halindedirler. Aralarında bağlantı için ahşaptan kuşak ve hatıllarda bulunur. Önemli duvar yüzleri yonu taşı kaplamalıdırlar.

İç kısımlardaki bir takım duvarlarla kemer, Tonoz ve Kubbelerde tuğla malzeme muteberdir. Bazı yapıların dam örtüleri geniş ölçüde ahşap malzeme ile yapılırlar.

Ulu orta yapılarda damlar genellikle toprak örtülüdür. Bazı önemli yapılarda damlarına yonu taşlarla kaplı oldukları görülmüştür.

Bir takım yapılarda iç makân tertiplerinin tamamen Ahşap malzeme ile bitirildiği vâkidir.

Sırçalı Medrese'de esas yüzü duvarı dıştan yonu taşı kaplamalı ve içten moloz taş dolguludur.

İç mekânın muayyen bir kısmı duvarlarının yonu taşı olduğu görülmektedir. Revak direk kemer ve arka tonozları tuğla örgülüdür.

Hücre kapılar ile, türbe yüzü yonu taşındandır. Revak ayaklarının üst kısımları, Eyvan kubbe ve tonozlarıyle kapalı Büyük Dershanelerin Tanbur ve kubbeleri hep tuğla örgülüdür (Resim 18). Hücrelerde bir kısım taban döşemelerinin tuğla ile kaplı olduğu izleriyle görülmüştür.

Geniş avlu yüzlerinin tuğla örgülü oluşu, sonradan kesme çini kaplamasına elverişli alt plâstik zeminlerin hazırlanmasına daha elverişli olduğundan bu örgüler arasına sırlı tuğlaları da yerleştirmek mümkün olmuştur.

Alt katlarda Hücre Tonoz örtülerinin moloz örgü ve üstlerde de tuğla örgü oldukları bellidir.

Bütün bu duvar örgüleri arasında geniş ölçüde ağaç hatıl ve kuşak çatkılar kullanılmıştır.

Sırçalı Medrese binasının avlu ve geçit taban döşemelerinin yassı yonu taşından oldukları izlerinden anlaşılmıştır.

Geniş avlunun ortasında, bu kısma düşen yağmur ve kar sularına mecra bulmak amacıyla genişle bir havuzun bulunması da tabii görülmektedir.

Binada iç mekânların büyük bir kısmı kireçli harçla sıvalı idi. Dam örtülerinin bazı kısımları toprak dım ve bazı yerlerde de yassı tuğla ve yassı taş örtülü olduklarını tahmin etmeyteyiz.

SIRÇALI MEDRESE İÇİN GENEL DÜŞÜNCEMİZİN ÖZETİ :

Bütün yukarıdaki yazılarımız ve sıraladığımız Plânj ve Resimlerle açıklanmasına çalıştığımız Konya Sırçalı Medresesinin, Mimarî Plân ve yapı çatkısının Eski ve bugünkü halini göstermekle, Sırçalı Medresenin, bu tip birçok medreseleri nazaran kendisine özgü bir durum ve tipinin var olduğunu anlatmak isteriz. Oda,

Oturtulduğu yerde (arsa kaplama itibariyle) toplu ve az mekân kaplayan bir bina oluşudur.

Bu yerden azamî faydalanmak için yapı proğramına dahil bölmeleri iki katlı olarak halletmiştir.

Dıştan çok sade bir yapı olup, içten fazlasiyle zengin olan bir dekora sahiptir. Bütün bu çeşitli varlığı ile de çok ekonomik bir bina olarak kurulmuştur.

Aynı yapı kompleksi içine koskoca varlığıyle bir aile mezar anıtı olan Türbe binasıda katmıştır. Muhteşem bir avlu tesis olunmuştur. Kapalı mekânları çok kullanışlıdır.

Medrese, adına sırçalı dedirecek ve bunu günümüze kadar getirecek derecede diller destan bir çini kaplama ve süsleme güzelliğine sahiptir.

Maksatlı kurulmuş bir medrese veya darul-Hadis Binası'dır. Türkler arasında muteber bir Mezheblerin din adamlarını yetiştirmek üzere kurulmuştur. Bu bakımdan, hocaları ve öğrencileri için barınmağa elverişli altlı üstlü odalar kurulmuştur

Üst katın sağ kanadında ve büyük kapalı dershanenin bir kenarında geçen koridor ve dışa açılan kapı, bu binaya baş eyvan tarafından ekli veya komşu başka bir yapının bulunduğuna işaretdir.

Sırçalı Medrese'nin bu çağ binalarından çinilerle süslü seçkin yapılara benzetilmesi, bu çağda önem kazanmış bir sanatın Moda oluşunu hatırlattığı gibi, bir sanat dalının ilerlemesi için teşvik ve himaye edildiği anlamına da gelmektedir

Bu suretle çağında sürekli olarak çeşitli ve sanat değerleri yüksek mimarî anıtlar meydana getirilmişlerdir ki Sırçalı da bu guruptan bir tanesidir.

Şimdi bu küçük hizmetimizle bizde, Atalarımızın armağanı olan Tarihî ve mimarî anıtlarımıza karşı gösterilen yeni bakım ve değer bilme hamlesine, bu yolla katılmak istemekteyiz.

Millî Eğitim Bakanlığı'nın Anıtları Kurtarma proğramında, son yıllarda, açıklama konumuz olan Sırçalı medresede vardır. Bu hayırlı ve yerinde çalışmaların başarılı olmasını dilerken, bu küçük çalışmamızın, Sırçalı Restoretörlerine ışık tutacağına da inanıyoruz.

Sırçalı Medrese Cumhuriyet çağından önce çok ihmale uğramış bir eserdir. Buna layiki bir vazife bulununcaya kadar da bu halde kaldı. Şimdi burası Konya Tarih ve Turistik şehrinin genişleyen Müze kuruluşları arasında bir seksiyonun Kolleksiyonuna ayrılmıştır Bu yeni fonksiyonu karşısında bina içinde kapalı başka mekânlara ihtiyaç hasıl olmuştur.

Tarihî Sırçalı Darul-Hadis binasını eski mimâri durumuna getirerek faydalanmak düşünülmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı'nın yerinde ve çok hayırlı bu isteğinin başarılı olmasını candan dileriz

SIRÇALI MEDRESENİN RESTORASYONU KONUSUNDA DÜŞÜNCELER VE HAZIRLANAN RAPORLAR:

Millî Eğitim Bakanlığının 1969 Yılı onarım ve Restorasyon Programı içinde, Sırçalı Medresenin de kurtarılması ve bu binaya Konya Müzeleri arasında bir seksiyon bölümünü yerleştirmesi kararlaştırılmış olduğundan, Rölöve ve Teknik bürosundan bir restorasyon projesinin hazırlanması istenmiştir.

Yeniden yapılan araştırmalar ve tekrar edilen incelemelerden sonra, binanın esas mimarî kitlesinin bugün ayakta duran parçalariyle, tamamlanacak kısımlar arasındaki denge yeni baştan ve yerinde yapılan sondajlarla tekrar gözden geçirilmekle, bu yazılarımıza ekli olarak sunduğumuz Restorasyon projesi hazırlanmıştır. (Bakınız Restorasyon Projesi P. 1 - 4)

Yukarıdaki yazılarımız ve Rölöveye ait plânjların incelenmesinden de anlaşılacağı üzere, 13. Yüzyılın Klâsik anlamda kurulmuş olan bu eserinde ayakta duran kısımlarla, harap duruma düşmüş parçaları eksiksiz olarak tamamlayıp, eseri tam bir bütünlüğe kavuşturulacak bir Restorasyon projesinin yapılabileceği anlaşılmıştır.

Esasında bu çağ eserinin harabiye uğraması, yakın zamanların geniş ihmalleriyle meydana gelmiştir. Bu eserlerin kuruluş özelliğini teşkil eden yapı malzemesi ve yapısındaki estetik tanzim bunları her çağ için yaşar ve kullanabilir bir hale tutacak mükemmeliyette idi. Bu günkü halleri normal olmayan bir durumdur.

Bu amaçladır ki; Millî Eğitim Bakanlığı, Türk Mimarî Sanat Tarihi için ön çapta bir eser olan Sırçalı Medreseyi, Tarihi ve Mimarî hüviyetine kavuşturmak kararındadır.

Bu Restorasyonda, belki bugün iç avlusunu, Revak yüzlerini süsleyen çini süsler tekrar yapılmıyacaktır. Fakat, kitle olarak binanın mimarî eksikleri ihya edildiği gibi, günümüze kadar gelebilmiş ve binanın iç mimarisine ait çini süsleride bu suretle muhafaza altına alınmış olacaktır.

Restorasyon Projesinde alt kat hücreler, tamamen eski kuruluşunda ve aynı tertibinde ihya edilecektir.

Alt katın ön yüz duvarı arkasına rasıtlıyan odalarıda aynı veçhiyle, ihya olunacak ve yukarı kata çıkış yapan merdivenler tekrar yerlerinde kurulacaktır.

Restorasyon Projesinde, Sırcalı Medreseye yeni verilen Fonksiyona uygun düşecek bir üst kat plânı hazırlanmıştır. Avlu etrafındaki, Revak ve arkalarındaki hücre yüzleri ile kapıları, medrese binasının tarihi ve mimarî kuruluşunu değiştirmeyen bir tertipte olması düşünülmüştür. Yalnız üst katın, yan taraflarına düşen dört odayı bir salon haline getirerek, Müze teşhirine elverişli durum sağlanmıştır.

Avluya yüz olan Revakların ayak ve kemerleri Klâsik tipte tuğla ile örülerek, kapı söğe ve lentoları eski örnekleri gibi yonu taşı olarak yapılacaktır.

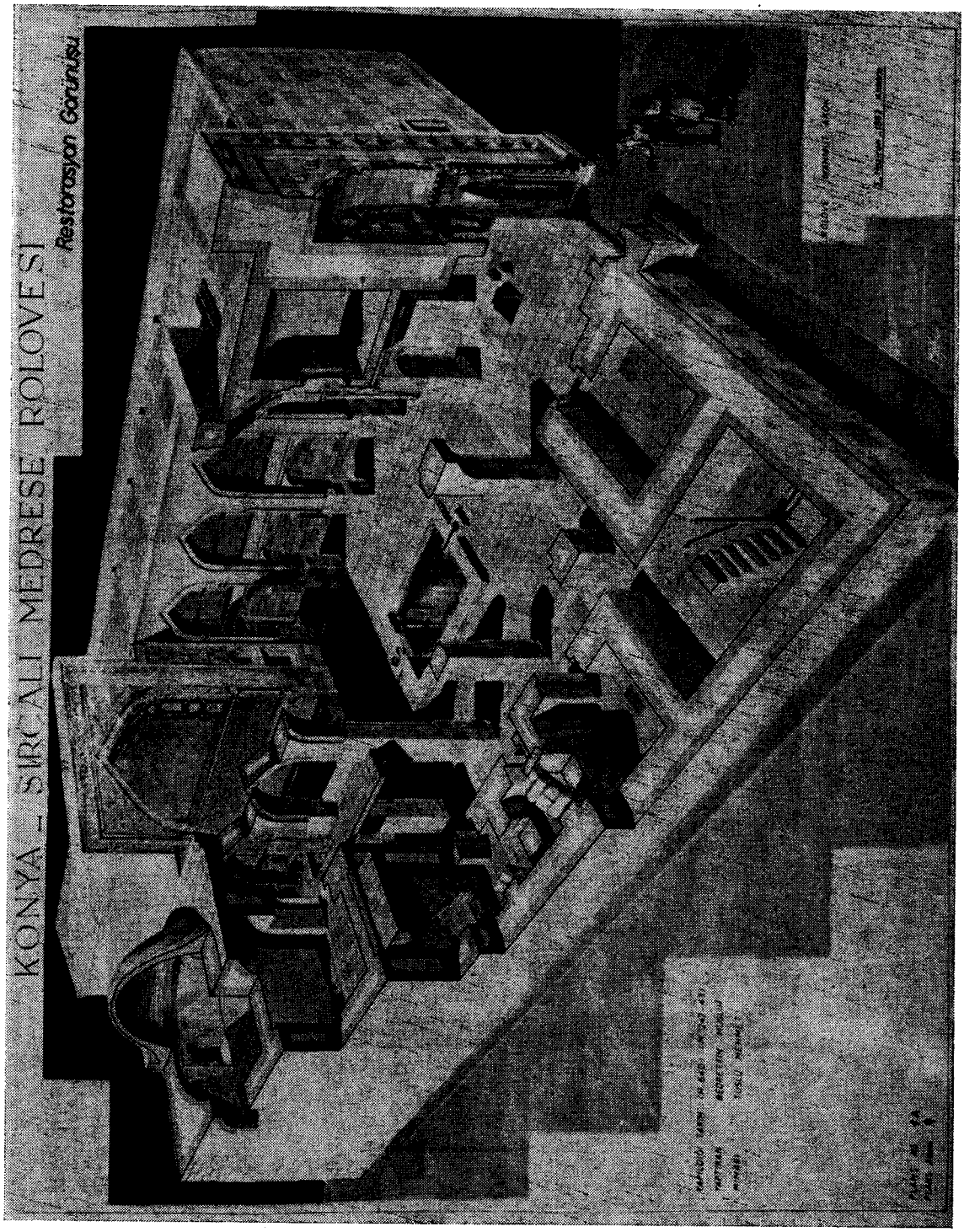
Tuğla duvar örgüleri, ileride yüzlerine çini kaplanacak şekilde en az 5 santim kadar esas duvardan eksik olarak işlenecektir.

Sırçalı Medresede, sağ, sol ve giriş yüzü iç tarafları yeni baştan ayağa kaldırıldıklarında, bu günkü korkunç ve tehlikeli durum ortadan kalkacak, giriş kısmı kitlesiyle, baş eyvan ve yanlarındanki dershane kitleleri birbirlerine bağlanacak ve binamız tarihî hüviyetine kavuşturulacaktır.

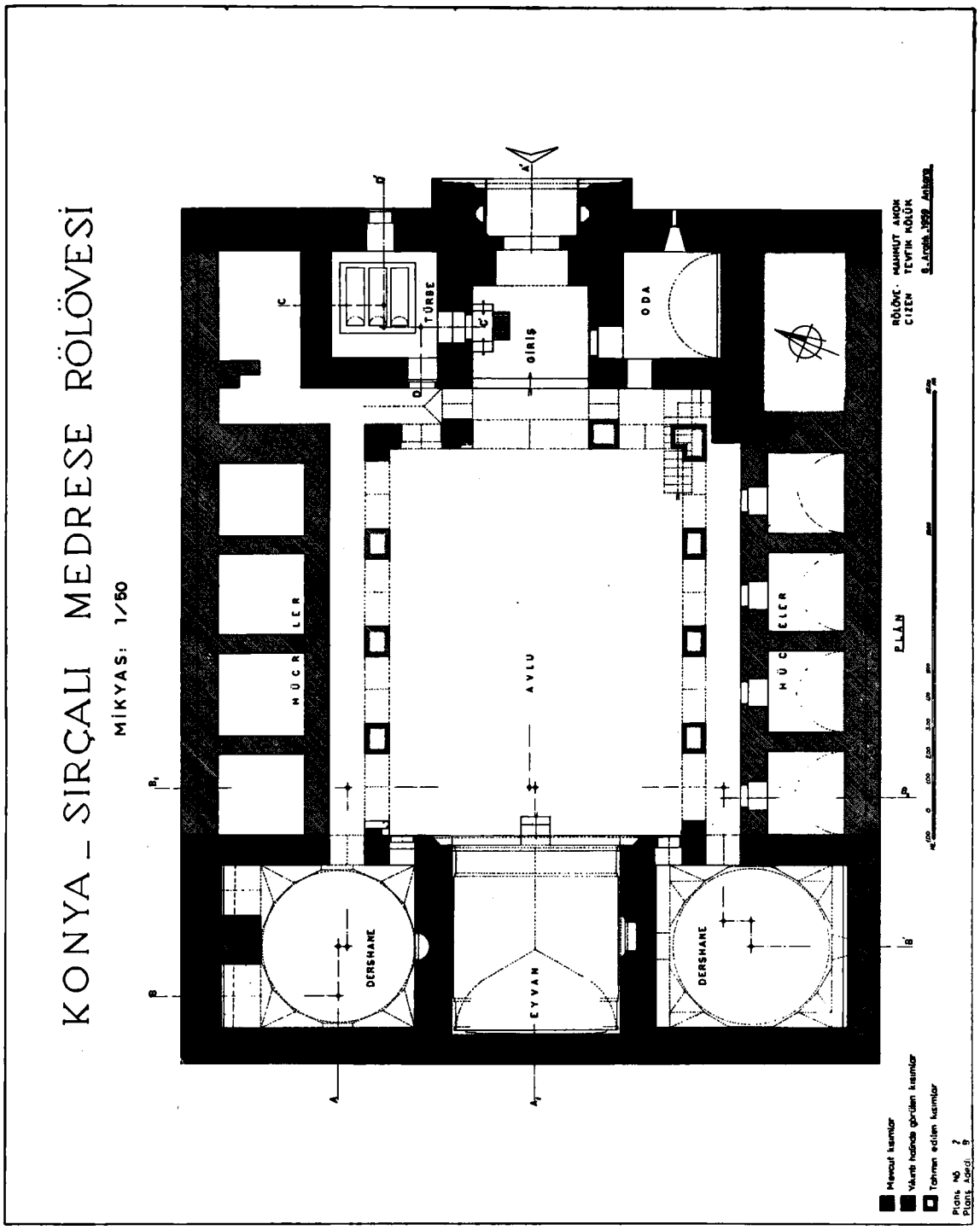
Sırçalı Medresenin, bu defa tatbik edilecek Restorasyon Projesinin yapısında, Anıtlar Yüksek Kurulunun kabul ettiği prensip kararına uyularak görülmeyen kısımlarda modern yapı malzemeisi de kullanılabilecektir.

Medresede dam örtüleriyle avlu döşemelerinin, modern techizatlı ve eski şekle uyar olması kabul edilmiştir.

Sırçalı Medresede yapılmakta olan Restorasyon çalışmaları başında, Millî Eğitim Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün, merakları sonsuz, bilgileri derin ve hevesleri üstün, genç fen elemanları bulunmaktadır. Onların bu çabaları Yurdumuz Mimarlık Tarihî Sanatına yeniden değerli bir katgıda bulunacaktır. Emeklerinin hayırlı ve başarılı olmasını dileriz.

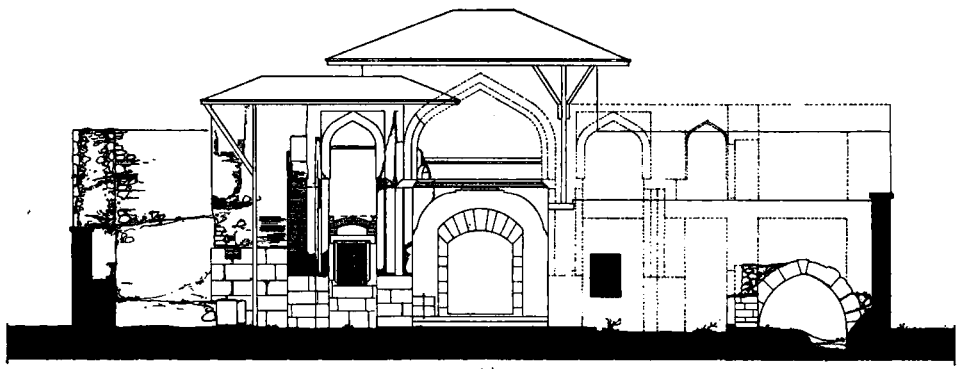
Plânj. 1 A

KONYA – SIRÇALI MEDRESE RÖLÖVESİ
MİKYAS: 1/50
HÜCRELER
AVLU
EYVAN
DERSHANE
DERSHANE
TÜRBE
GİRİŞ
ODA
HÜCRELER
PLÂN
RÖLÖVE: MAHMUT AKOK
ÇİZEN: TEVFİK KÖLÜK
Mevcut kısımlar
Yıkılıp hâlinde görülen kısımlar
Tahmin edilen kısımlar
Plânı No 2
Plânı Adedi 9

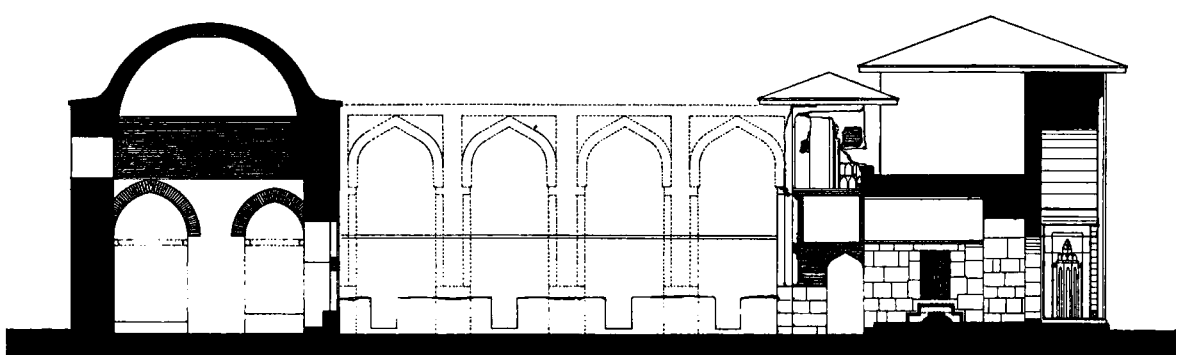
Plânj. 2

KONYA - SIRÇALI MEDRESE RÖLÖVESİ

MİKYAS: 1/50

B-B, KESİTİ

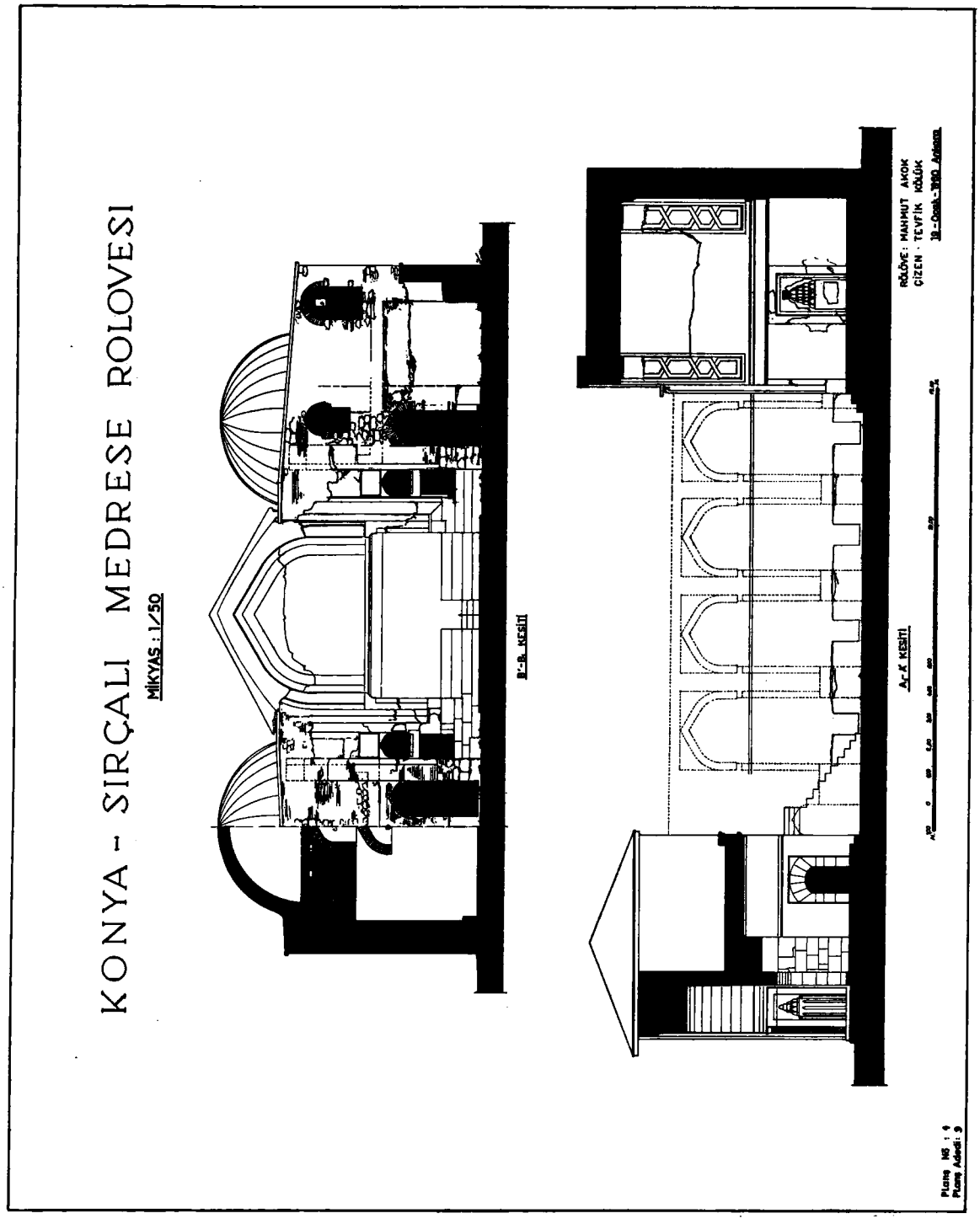

A-A' KESİTİ

RÖLÖVE MAHMUT AKOK
ÇİZEN TEVFİK KÖLÜK
9-Ocak-1960 Ankara

Plans No 3
Plans Adedi. 9

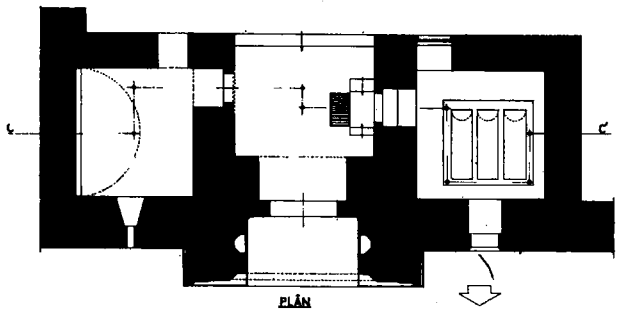
Plânj. 3

KONYA - SIRÇALI MEDRESE ROLOVESI
MİKYAS : 1/50
B'-B. KESİTİ
A-A' KESİTİ
RÖLÖVE: MAHMUT AKOK
ÇİZEN : TEVFİK KÖLÜK
Plans No : 1
Plans Adedi : 9

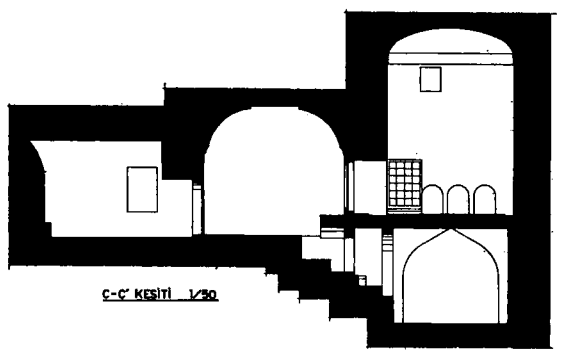
Plânj. 4

KONYA – SIRÇALI MEDRESE RÖLÖVESİ

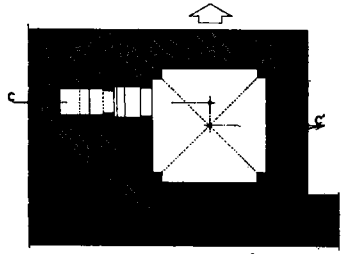
MİKYAS : 1/50 - 1/10

PLÂN

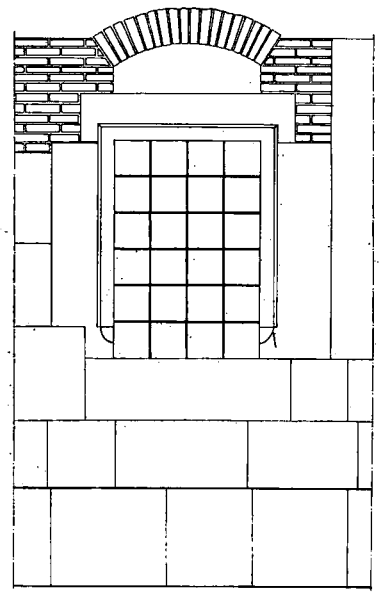

C-C' KESİTİ 1/50

MEZAR ODASI PLÂNI

TÜRBE'nin AVLUYA BAKAN PENCERE DETAYI

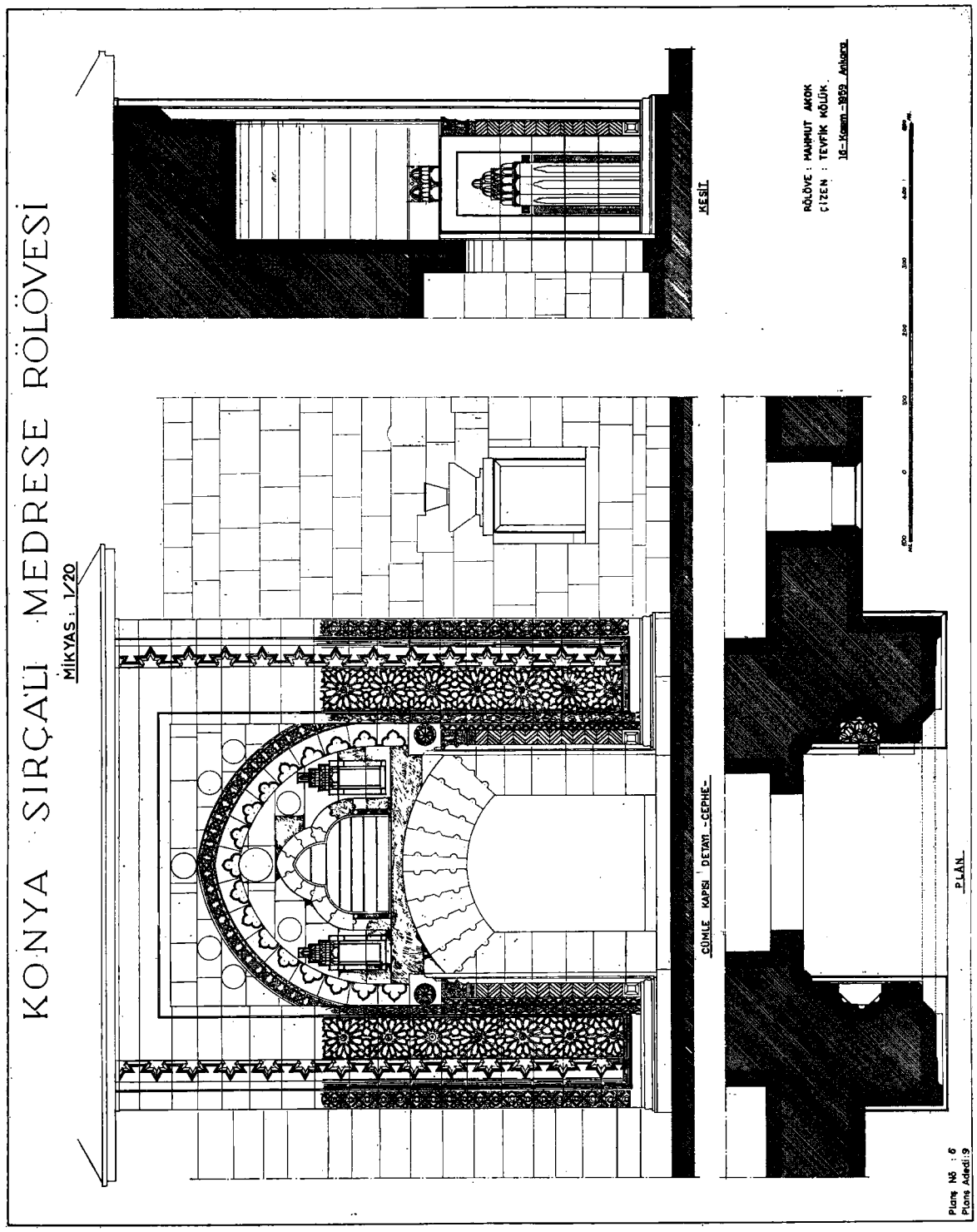
PENCERE PLANI 1/10

RÖLÖVE: MAHMUT AKOK
ÇİZEN : TEVFİK KÖLÜK
26-Ocak-1960 Ankara

Plans No : 5
Plans Adedi: 9

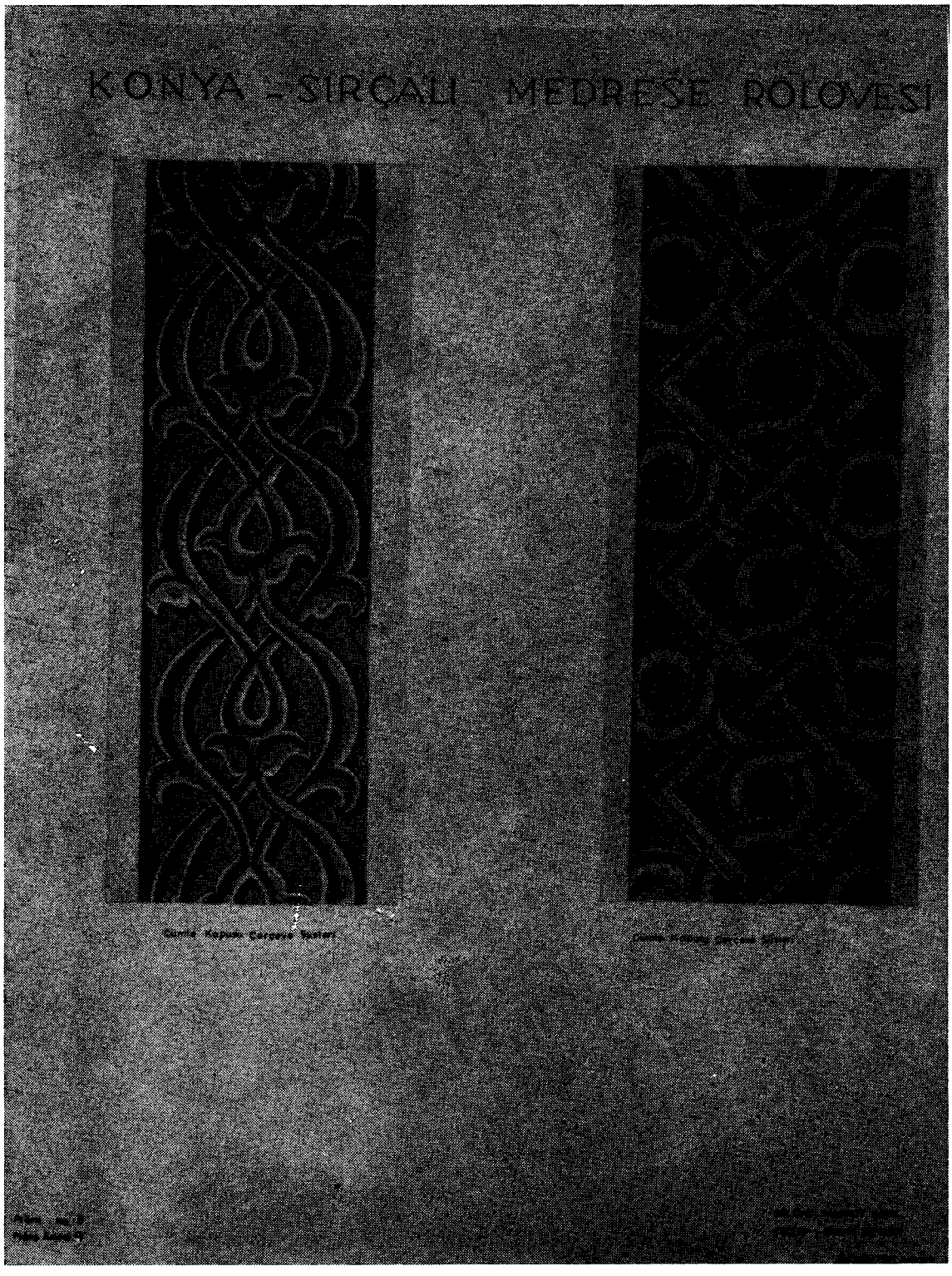
Plânj. 5

KONYA SIRÇALİ MEDRESE RÖLÖVESİ
MİKYAS : 1/20
KESİT
RÖLÖVE : MAHMUT AKOK
ÇİZEN : TEVFİK KÖLÜK.
16-Kasım-1959 Ankara
ÇÜMLE KAPISI DETAYI -CEPHE-
PLÂN
Plan Nö : 6
Plans Adedi : 9

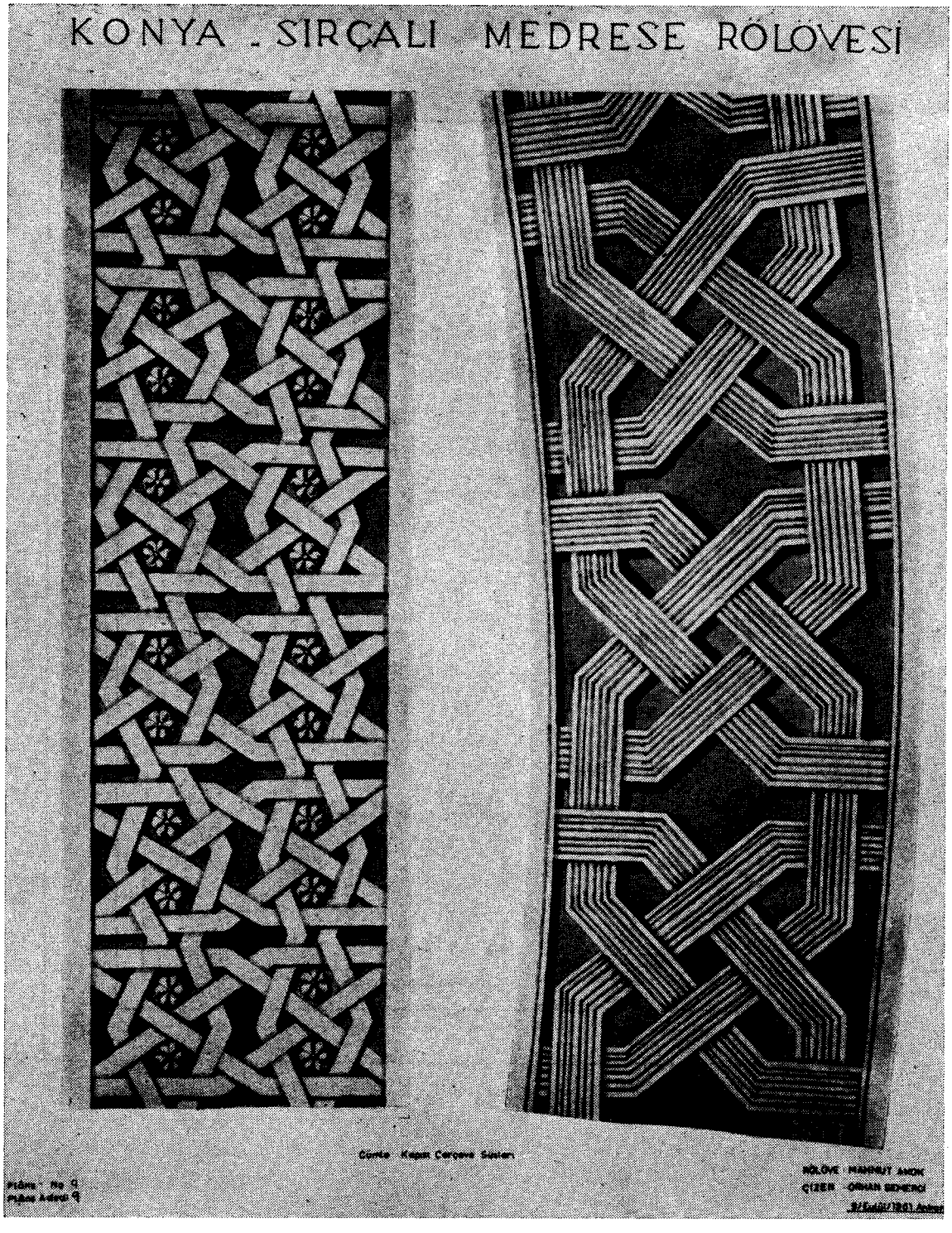
Plânj. 6

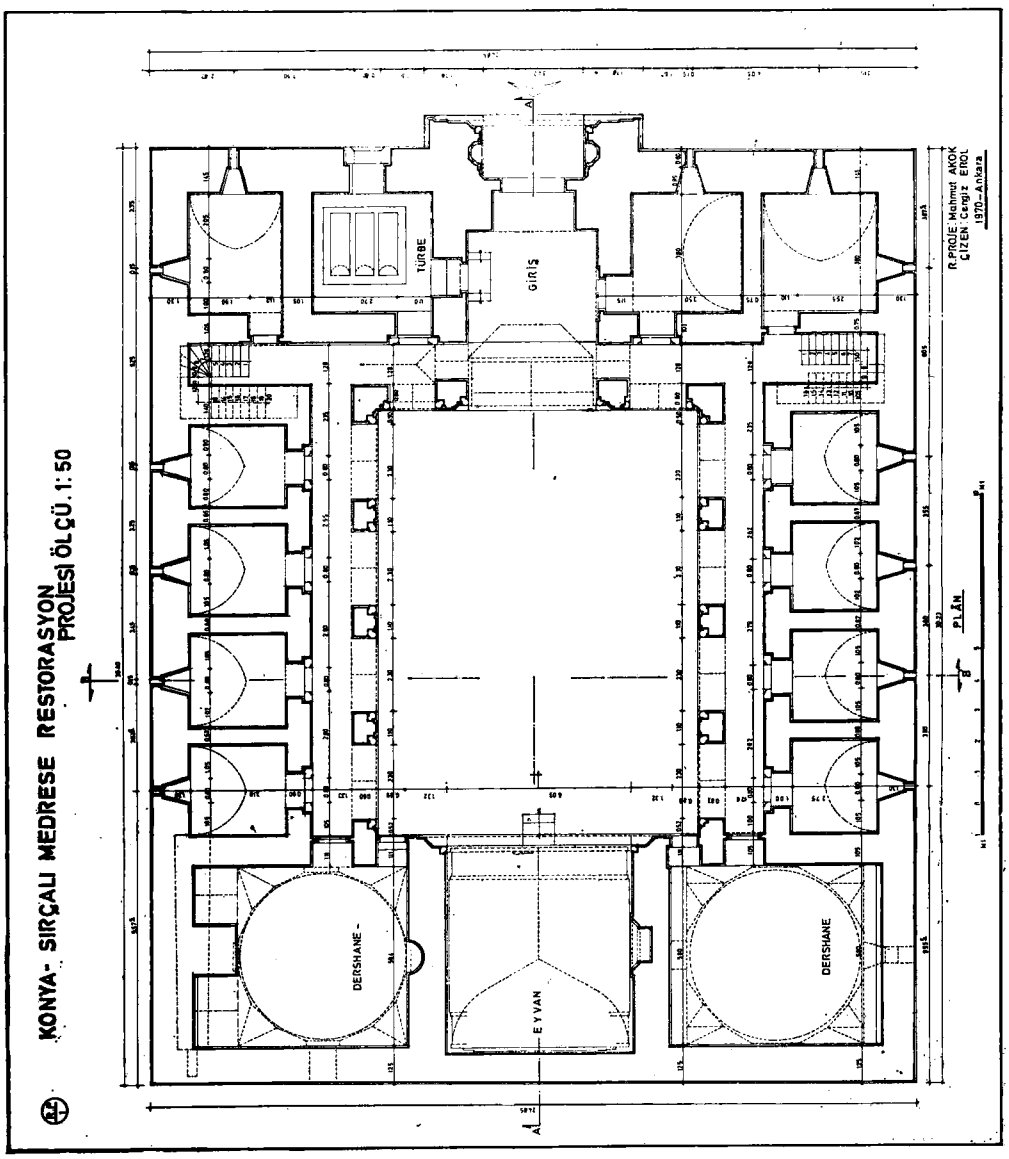
Plânj. 7

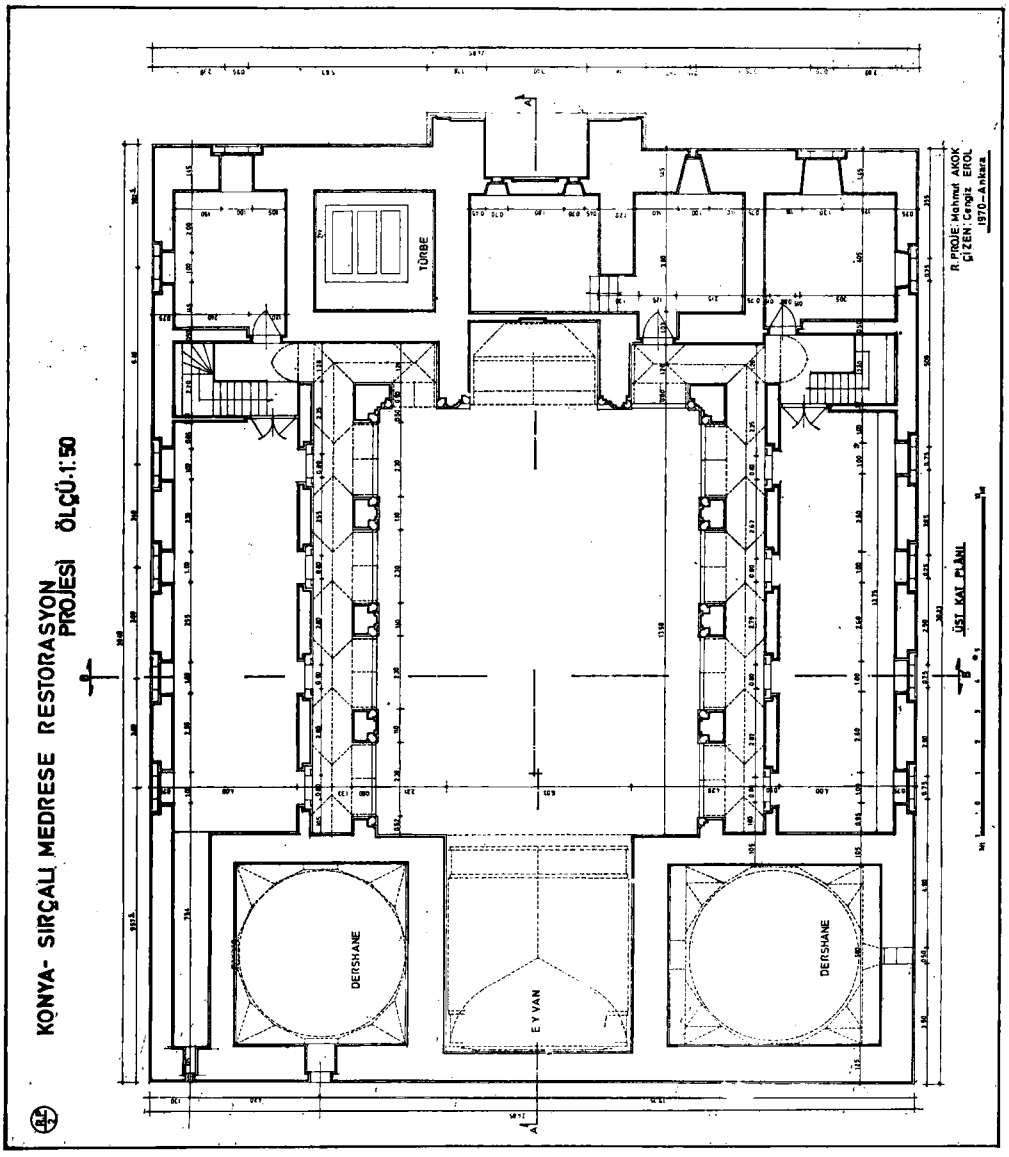
Plânj. 8

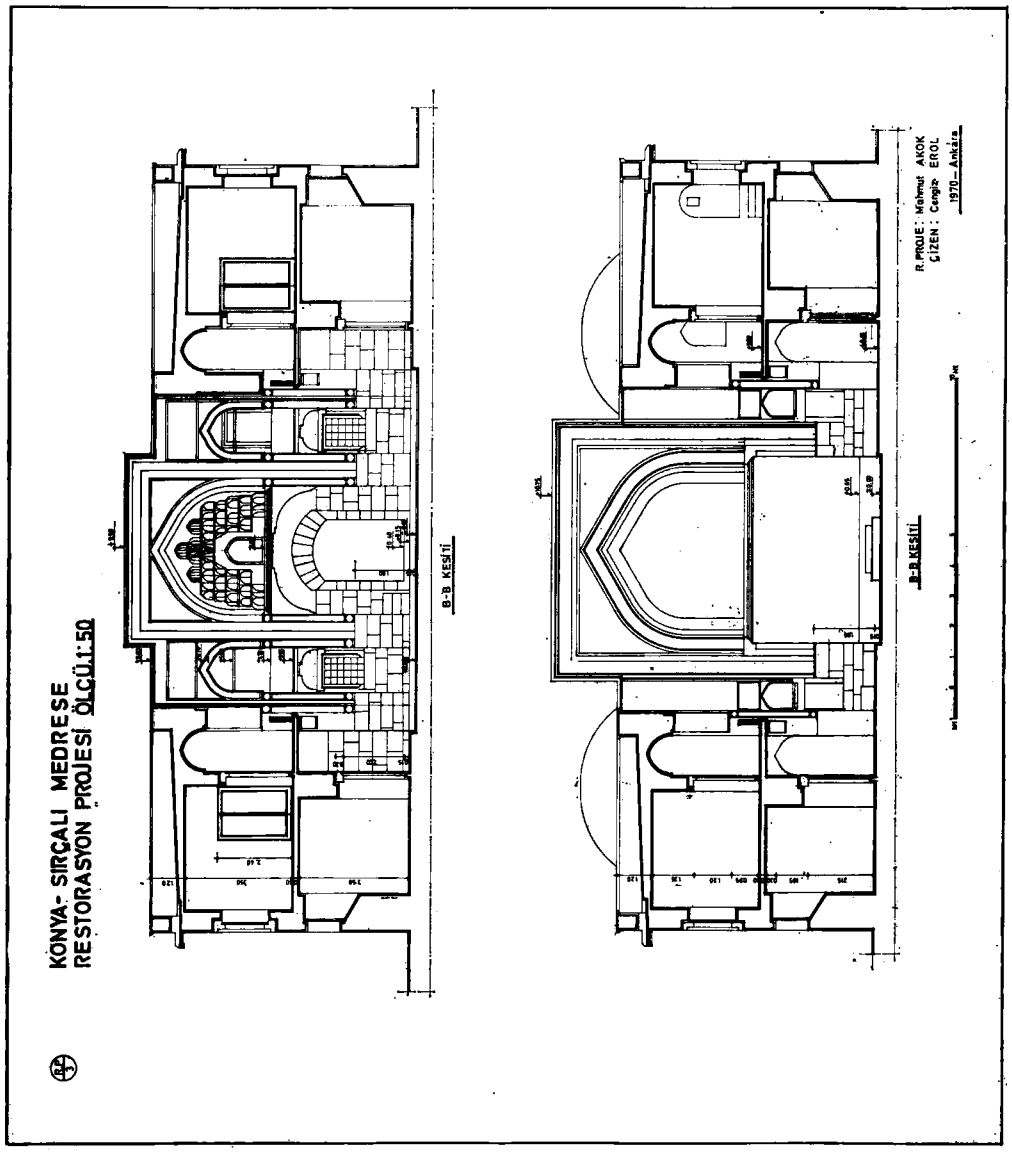
Plânj. 9

KONYA- SIRÇALI MEDRESE RESTORASYON
PROJESİ ÖLÇÜ. 1:50
TÜRBE
GİRİŞ
DERSHANE
EYVAN
DERSHANE
PLÂN
R.PROJE: Mehmet AKOK
ÇİZEN: Cengiz EROL
1970-Ankara

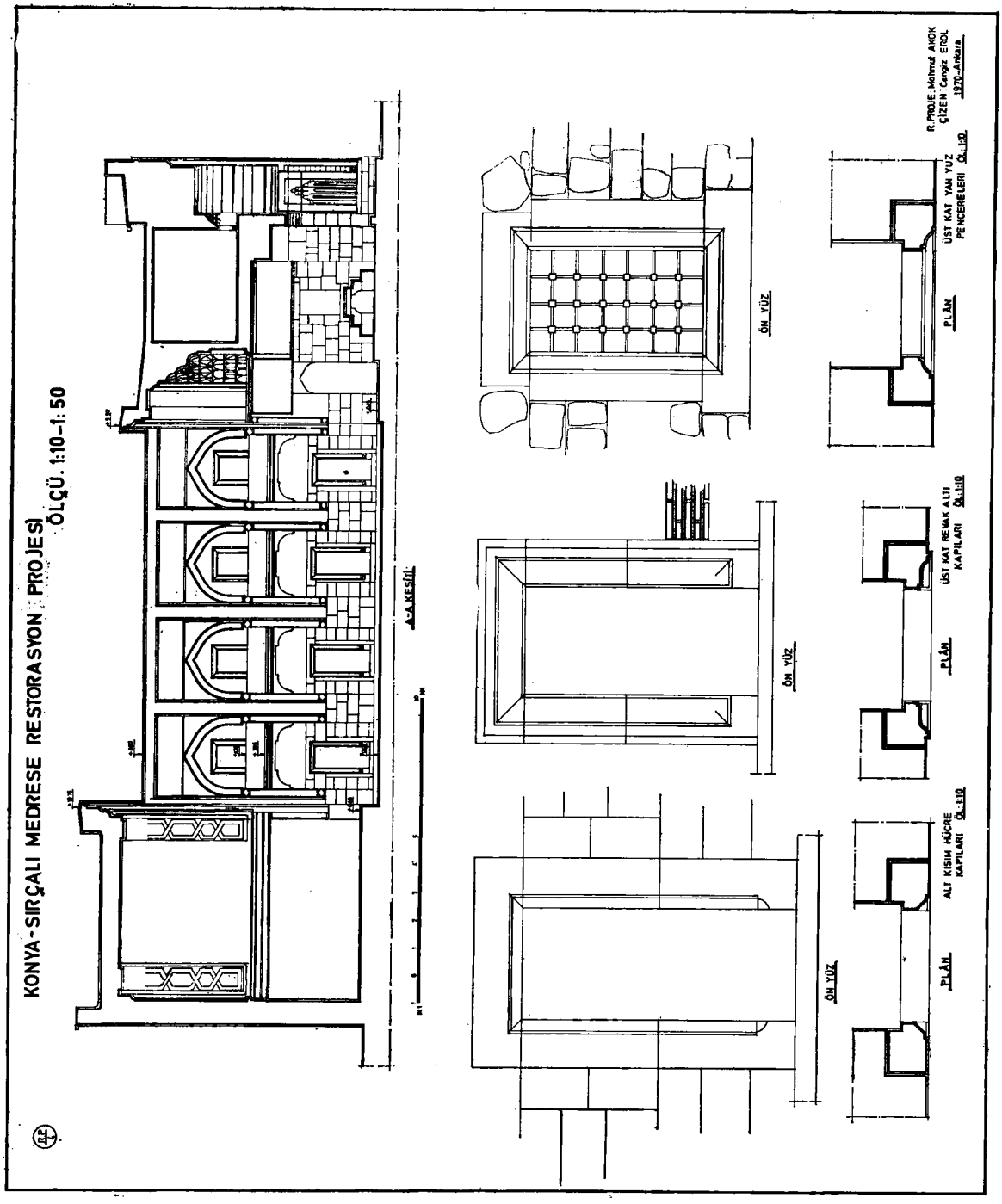
R. Plânj. 1

KONYA- SIRÇALI MEDRESE RESTORASYON PROJESİ ÖLÇÜ:1:50
TÜRBE
DERSHANE
EYVAN
DERSHANE
R.PROJE:Mehmet AKOK
ÇİZEN: Cengiz EROL
1970—Ankara
ÜST KAT PLÂNI

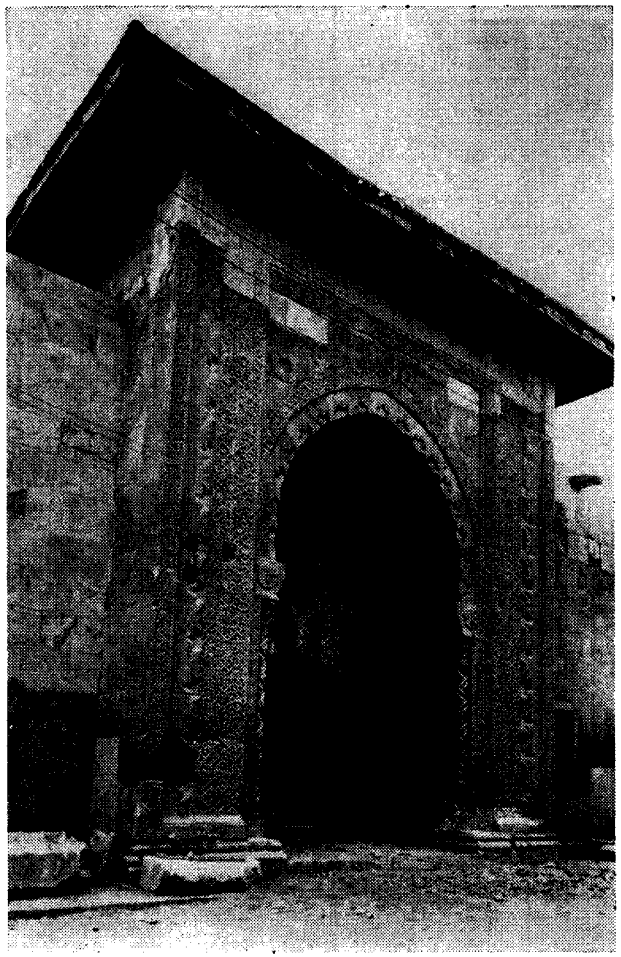
R. Pâlnj. 2

KONYA- SIRÇALI MEDRESE
RESTORASYON PROJESİ ÖLÇÜ:1:50
B-B KESİTİ
A-A KESİTİ
R.PROJE: Mahmut AKOK
ÇİZEN : Cengiz EROL
1970— Ankara

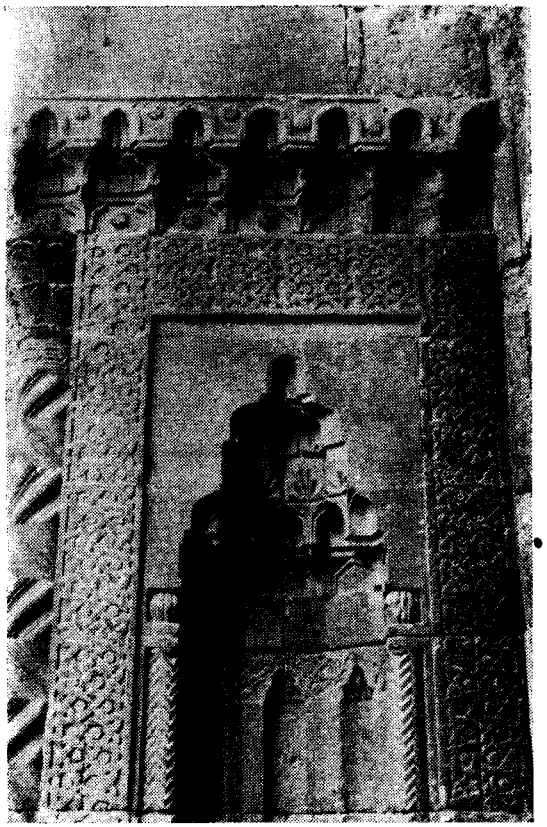
R. Plânj. 3

KONYA-SIRÇALI MEDRESE RESTORASYON PROJESİ
ÖLÇÜ. 1:10-1:50
A-A KESİTİ
ÖN YÜZ
PLÂN
ALT KISIM HÜCRE KAPILARI Ö.1:10
ÜST KAT REVAK ALTI KAPILARI Ö.1:10
ÜST KAT YAN YÜZ PENCERELERİ Ö.1:10
R. PROJE: Mahmut AKOK
ÇİZEN: Cengiz EROL
1970-Ankara

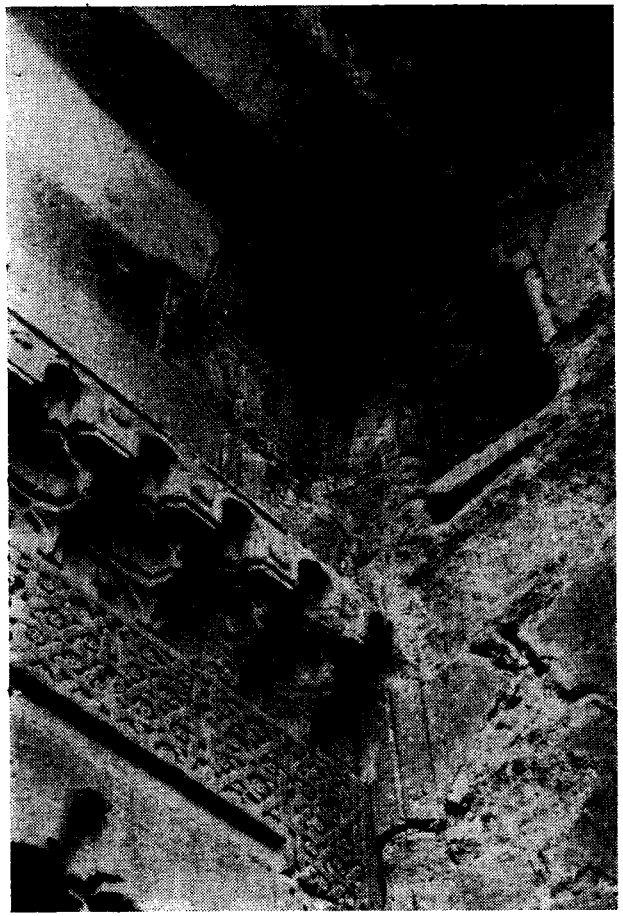
R. Plânj. 4

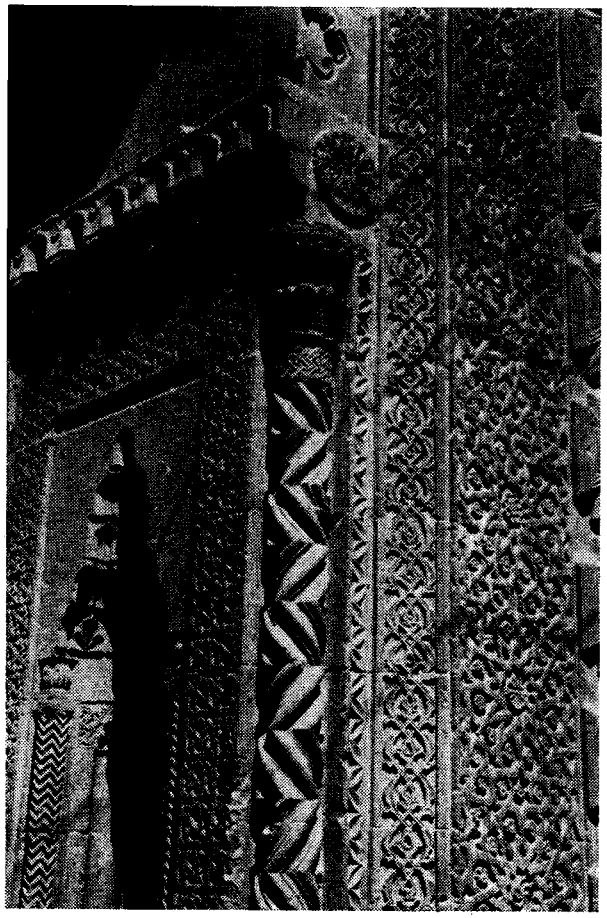
Res. 1 — Konya - Sırçalı Medrese; cümle kapısının genel görünüşü.

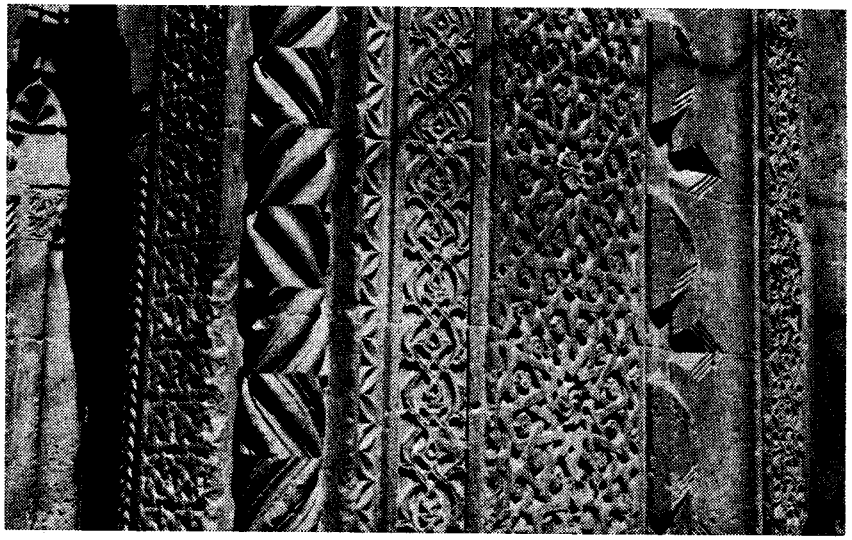
Res. 2 — Konya - Sırçalı Medrese; cümle kapısı giriş kısmı yan hücreleri ve üst başındaki mugarnaslı özengi.

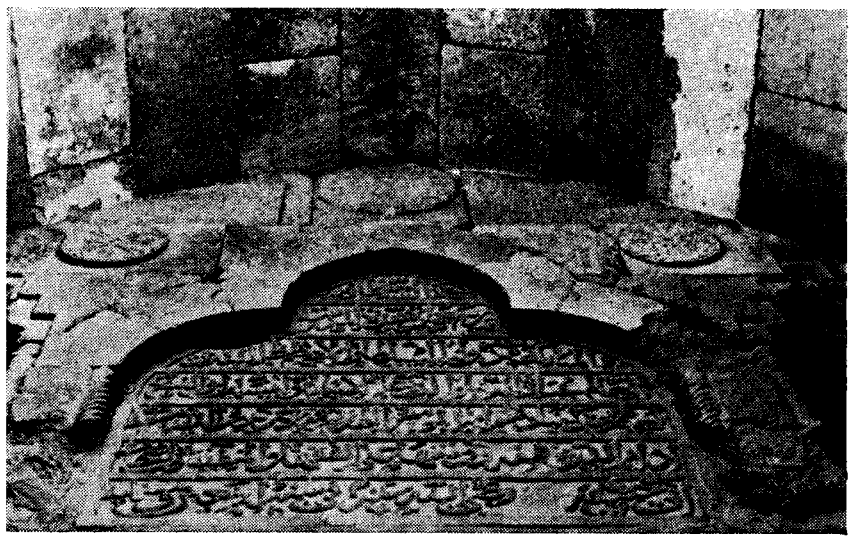
Res. 3 — Konya - Sırçalı Medrese; cümle kapısında üst kata ait pencereler.

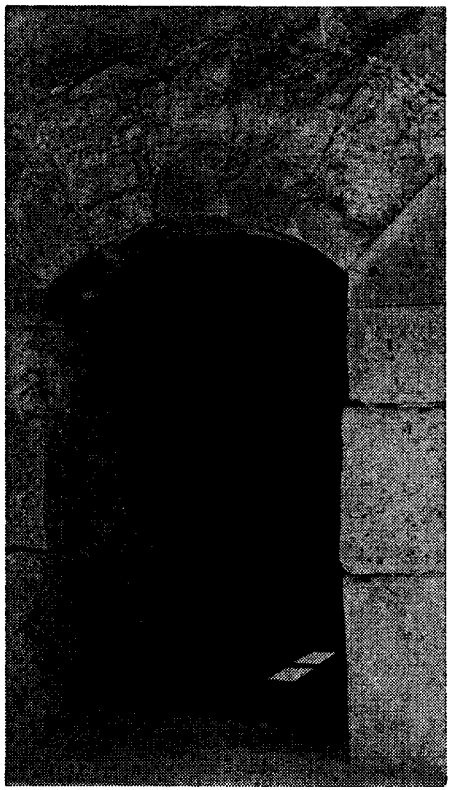
Res. 4 — Konya - Sırçalı Medrese; cümle kapısı giriş kısmı hücrelerinden biri.

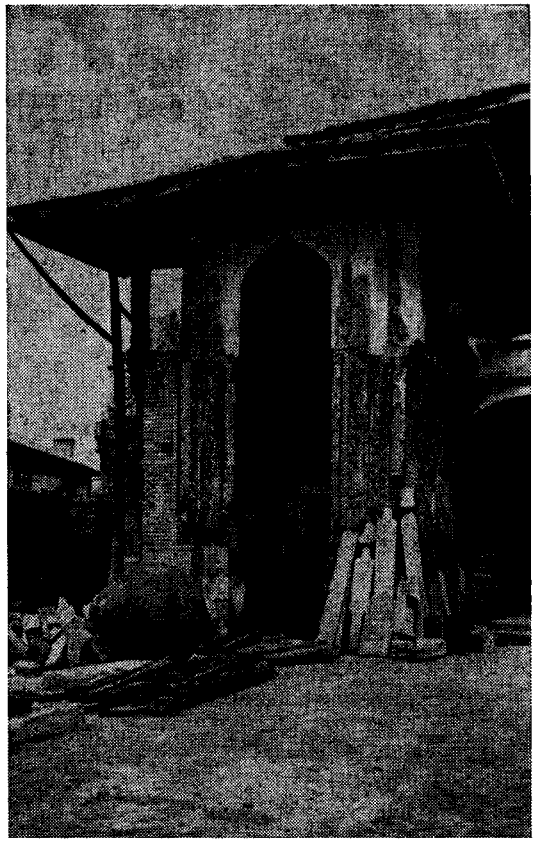
Res. 5 — Konya - Sırçalı Medrese; Cümle kapısı dış kenar çerçeveleri.

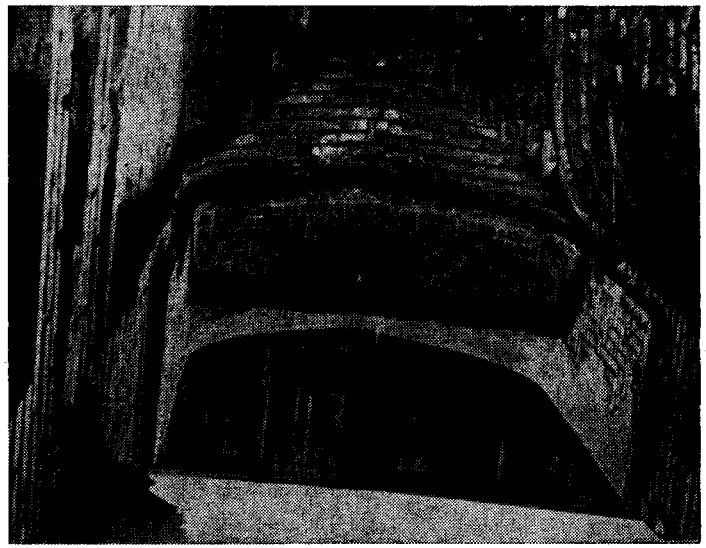
Res. 6 — Konya - Sırçalı Medrese; hücre kapılarından biri.

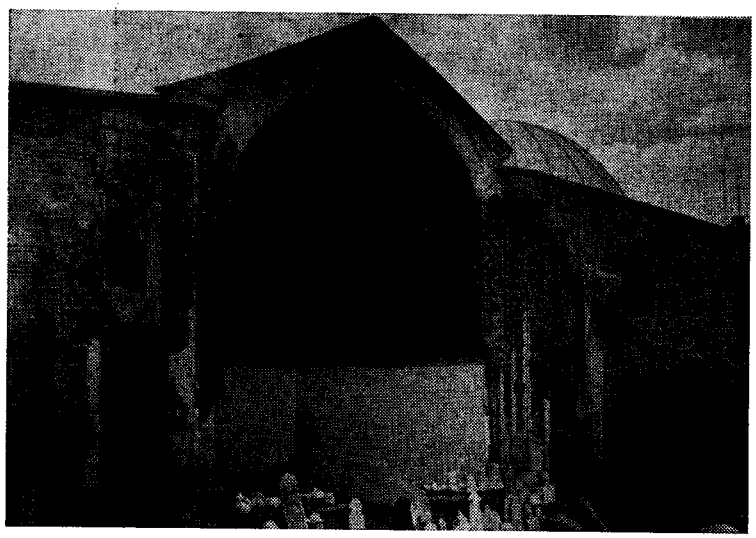
Res. 7 — Konya - Sırçalı Medrese; Hücre kapılarından biri.

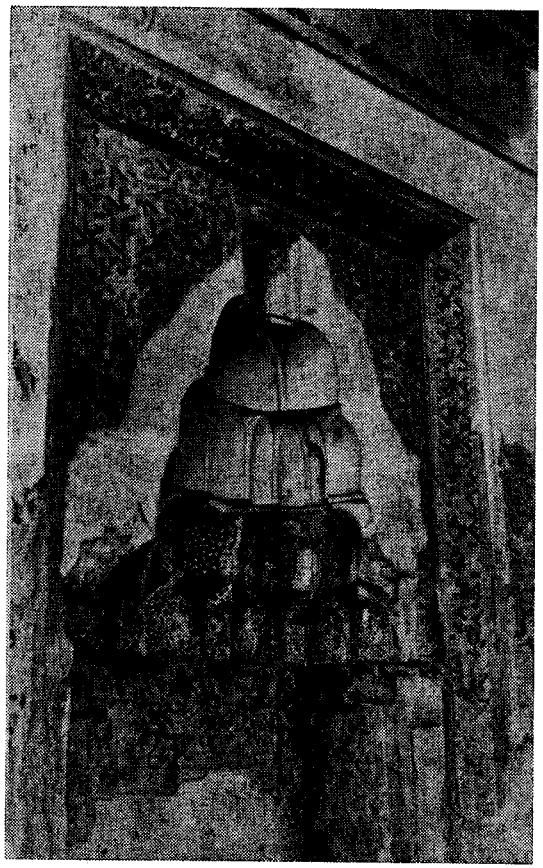
Res. 8 — Konya - Sırçalı Medrese; Avlusundaki revaklardan biri.

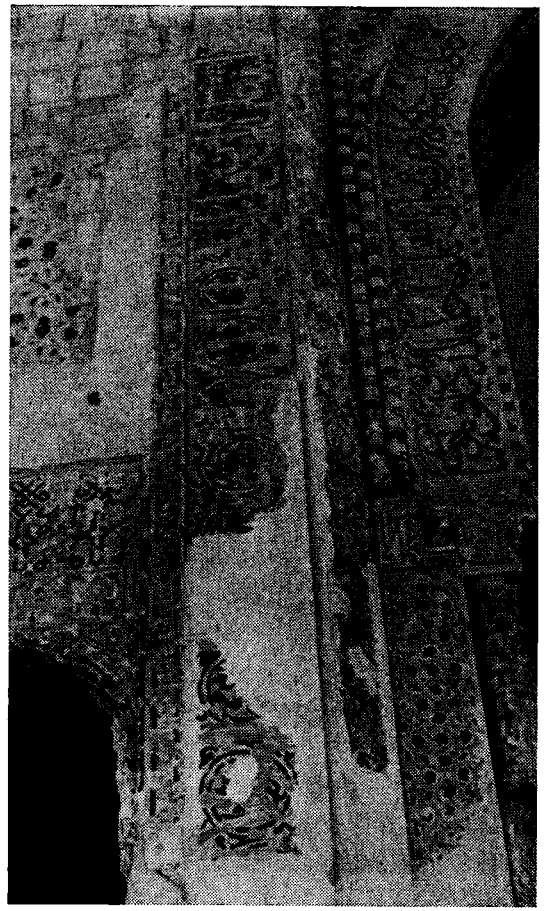
Res. 9 — Konya - Sırçalı Medrese; revaklardan birinin içten görünüşü.

Res. 10 — Konya - Sırçalı Medresesi; Baş eyvanının genel görünüşü

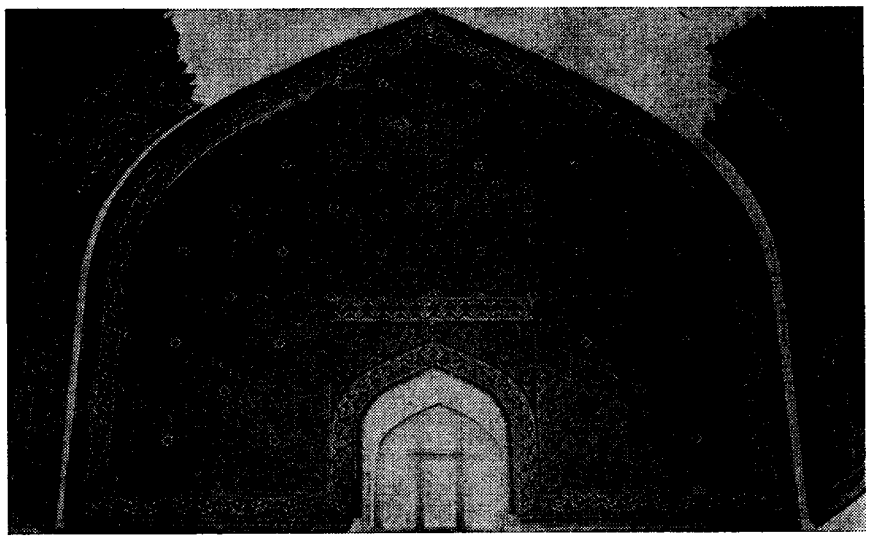
Res. 11 — Konya - Sırçalı Medrese; Baş eyvan içindeki çinili mihrap.

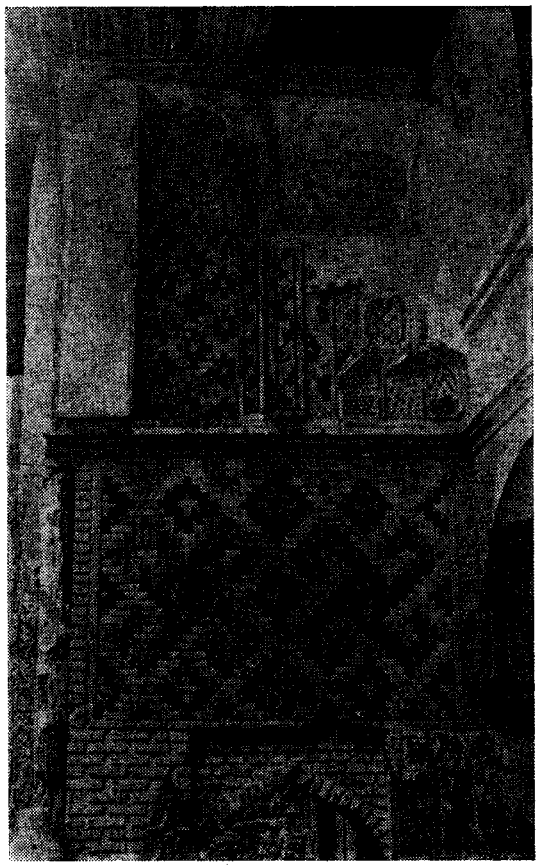
Res. 12 — Konya - Sırçalı Medrese; baş eyvanın sol kısmı çini kaplamaları.

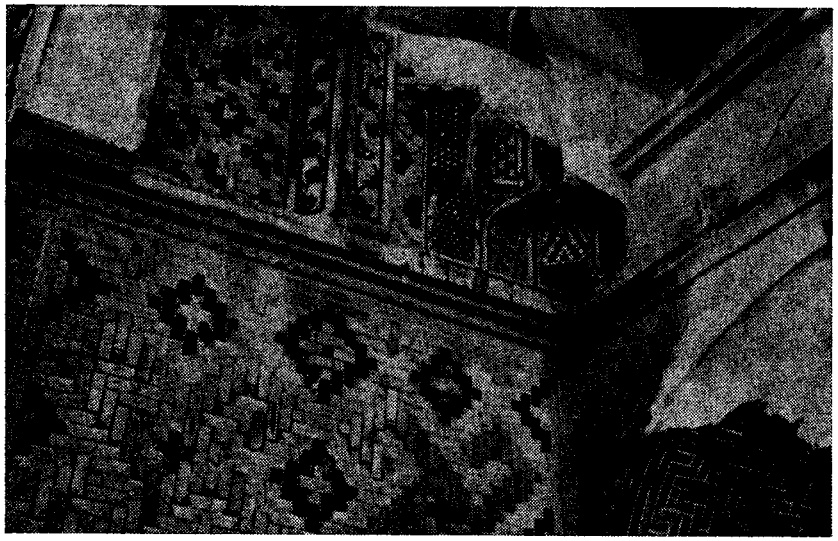
Res. 13 — Konya - Sırçalı Medrese; Baş eyvan iç kısmı karşı duvarındaki çini süslemeler.

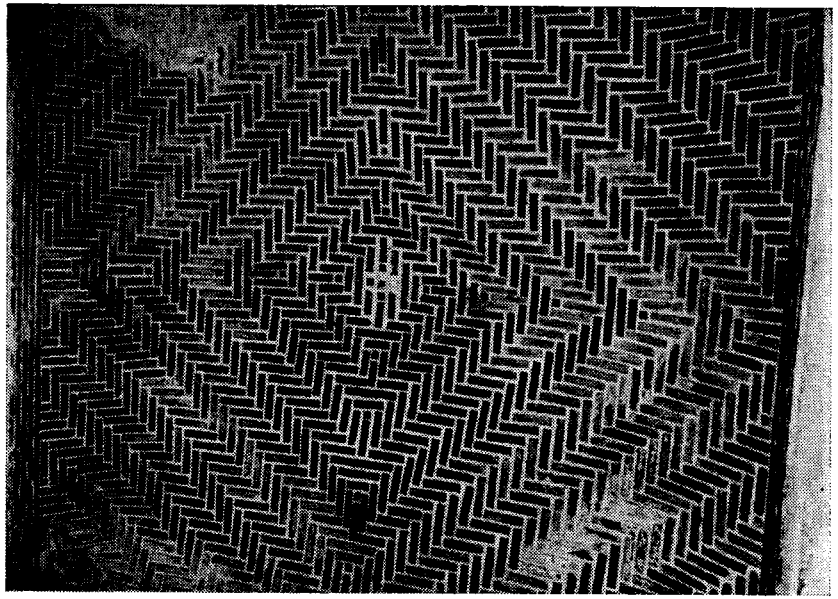
Res. 14 — Konya - Sırçalı medrese; Baş eyvan iç kısmı karşı duvarındaki çini süsleri.

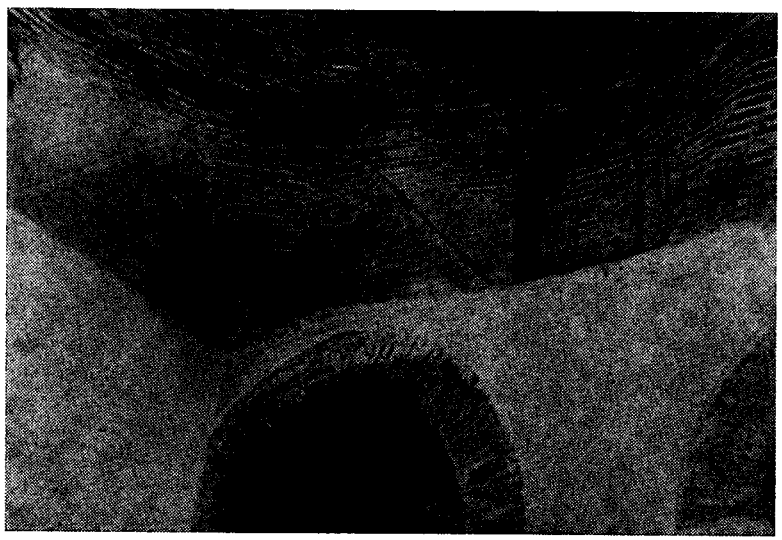
Res. 15 — Konya - Sırçalı Medrese; kapı eyvanından çini ve sırlı tuğla kaplamalar.

Res. 16 — Konya - Sırçalı Medrese; kapı eyvanının sağ kanadındaki çini ve sırlı tuğla kaplamalar

Res. 17 — Konya - Sırçalı Medrese; Türbe kısmı elips kesitli kubbe örgüsü.

Res. 18 — Konya - Sırçalı Medrese; kapalı dershanelerin kubbe tamburları.

1968 YILI HACI BEKTAŞ HÜYÜĞÜ (SULUCA KARAHÖYÜK ÖN RAPORU

Prof. Dr. KEMAL BALKAN - OSMAN SÜMER

Nevşehir ili, Hacıbektaş ilçesindeki Suluca Karahöyük adı ile anılan höyükte ilk defa geçen yıl başlanan kazıya [1] 1968 yılında 10 Temmuz ve 15 Ağustos arasında devam edildi [2]. Kazı heyeti şu şekilde kurulmuştu :

Başkan	: Prof. Dr. Kemal Balkan
2.ci Başkan	: Hikmet Gürçay
Üye	: Prof. Dr. Tahsin Özgüç
"	: Mahmut Akok
"	: Osman Sümer
Foto Uzmanı	: Salahattin Öztartan
Restöratör	: Abdürrahim Çulha

Çalışmalara heyet başkanının talebelerinden Galip Çağırkan, Ali Yeğen ve Cavit Ergen de katıldılar. Kazı sonuna yakın kısa bir süre de Adana Müzesi Asistanı Ayfer Turanlı ile yine heyet başkanının talebelerinden Şeniz Akyol da iştirak ettiler. İkinci Başkan Hikmet Gürçay ile üyelerden Prof. Dr. Tahsin Özgüç ve Mahmut Akok vakıtları müsait olmadığından çalışmalarda hazır bulunamadılar. Geçen yıl olduğu gibi bu yıl da Millî Eğitim Bakanlığı eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Rölöve, Teşhir ve Topoğrafya Şubesi Tekniker Desinatörü Cengiz Erol plân ve tesbit çalışmalarını üzerine almış ve başarı ile sağlamıştır.

Kazıya geçen yıl başlanmış olan A ve B sahalarında[1] açılmış olan kısımlardan devam edilmek suretiyle başlanmıştır. Tabii bir kaç gün eski tranşelerin temizlenmesi ve etrafları taşla çevrildiği için açık duruma getirme çalışmalariyle meşgul olunmuştur.

A sahası: Höyüğün en yüksek yerinden 3 metre aşağıda bulunan A sahasında geçen yıl başlanan kazıya biraz daha derinleşerek ve biraz daha genişleyerek devam edildi. Tabakalar yine aynı idi.

1 — Roma, Geçroma ve Bizans karışığı Klâsik Çağ 1 tabaka.

2 — Frig çağı 2 tabaka.

3 — Orta Hitit ve Alişar III'e tekabül eden 2 tabaka.

4 — Eski Hitit 1 tabaka.

olmak üzere 6 tabaka halinde idi. I. ci tabakadan pişmiş topraktan biraz kaba olmakla beraber meyvelik (resim 1), içki kupası, fincan, yemek ve su kapları olmak üzere çok çeşitli eserler ele geçmiştir. Açık bej renginde, iki kulplu, boynunun altından itibaren geometrik ve çiçekli desenli ve meme kabartmalı alt kısmı tamamlanmış küp (Resim 2, 3) önemli buluntulardandır. Frig çağının buluntuları bu sahada geçen yıla göre çok daha azdır. Orta Hitit ve Alişar III tipi genişletilen yerlerde devam etmekte (Resim 4, 5, 6, 7) dir. Eski Hitit tabakaları üzerinde bu çalışma yılında az devam edilmiş ve önemli buluntular da elde edilememiştir.

B sahası:

Bu sahanın klâsik tabakasında geçen yıl bulunan yapı kalıntıları alt kısımlarında

[1] Bu kazının Önraporu için bakınız: Prof. Dr. Kemal Balkan - Osman Sümer, 1967 Yılı Hacıbektaş (Suluca Karahöyük) Kazısı Önraporu Türk Arkeoloji Dergisi sayı: XVI - II 1967 sayfa 15 - 40.

[2] Kazı müsaadesinin alınmasında ve gerekli ödeneğin ayrılmasında her türlü yardımda bulunan ve yakın ilgisini esirgemeyen Millî Eğitim Bakanlığı Kültür Müsteşar Yardımcısı sayın Mehmet Önder'e, heyetin Hacıbektaş'ta yerleşme ve çalışmasında kolaylık gösteren Nevşehir Valisi Sayın Nüzhet Erman'a, Hacıbektaş Kaymakamı Rahim Yaldız'a, Belediye Başkanı Mehmet Aydoğan'a ve Hacıbektaş Müzesi Memuru Ali Sümer ile Asistanı Abdullah Taşdemir'e teşekkür ederiz.

buluntu bakımından büyük önem kaydedilmektedir. Bilhassa köşeleri büyük taşlarla dönen muntazam yapı katlarının iki metre kadar altına inildiğinde karışık cinslerden adeta bir çöplük olduğu anlaşılan dolma topraklar arasında sürprizli iki eserle karşılaşılmıştır. Bunlardan birisi tam olarak, diğeri iki parça halinde ve pek az noktsan ele geçmiştir. İkisi de hemen birbirinin aynıdır. 139 ve 140 kazı envanter numarası taşıyan bu eserler sırtında iple bağlı bir içki küpü taşıyan pişmiş toprak insan heykelcikleridir. Yükseklikleri 29 cm. dir. Sırtta taşınan küpün ağız çapı 13 cm. ve taşıyıcı erkek heykelciğinin boyu da 26 cm. dir. Küçük kulplarından iple bağlanarak sırtta taşınan küpün adeta bir yüksek kabartma şeklindeki insan heykelciği çok enteresan bir görünüşdedir. Başı açık ve saçlar olukça muntazam taralıdır. Yüz çok güleçtir. Bir el saçlar üzerinde öteki elde mübalağalı bir şekilde tasvir edilmiş ve vücuda dik olarak ileriye uzanan erkeklik uzvunun dip kısmındadır. Bu uzuv küpün kaidesi hizasında olup adeta bir oluk veya musluk vazifesi görmektedir. İnsan heykelciğinin iki ayağı küpün dibinden inen bir kaide ile beraber yere oturmaktadır. Bunların mitolojiye göre bağ ve şarap tanrısı Dionysos'un oğlu Priapos ile ilgili olması lâzımdır[3]. Marmara bölgesinde Balıkesir civarındaki Lampsakos (Bugünkü Lapseki) da doğan ve orada tapınağı yapılan, bağ, bahçe, bolluk ve bereket tanrısı olarak kabul edilen bu tanrı mübalağalı erkeklik uzvu ve aşk öyküleriyle bütün batı ve orta anadoluda tanınmıştır. Ahlak kurallarına uymayan bünyesi ve öyküleri yönünden Lapseki'den kovulduğu zaman da şarap ve cinsi zevkinden başka bir şey düşünmeyen bir varlık olarak her tarafı gezmiştir. Hâla masallarda yaşıyan mes'ut cüce ve keloğlan tiplerinin Lapseki'den kovulma olayından sonra her tarafta dolaşan Priapos'dan doğduğu ve bütün Anadolu'ya yayıldığı üzerinde durulabilir. Zaman zaman moda olan bu canlı hayat ve eğlenceye düşkün mitolojik varlığın çeşitli heykelçiklerinin belli bir merkezden taşraya yollandığı ve araştırma yerimiz olan höyüğe'de ithal malı olarak geldiği ve modası geçtikten sonra da bir çöplüğe atıldığı düşünülebilir.

Klâsik çağ eserleri arasında çeşitli pişmiş toprak kaplarda oldukça yer tutmaktadır. (Resim 8 ve 9) Frig çağının geometrik ve çizgi desenli pişmiş toprak kap ve kap parçaları da geçen yıla nazaran oldukça iyi örnekleri teşkil etmektedir (Resim 10 11 ve 12) Frig çağı ile Eski Hitit çağı arasındaki bol türlü bir sahada belkide, bir yangın tabakası arasında rastlanan 14 cm. yükseklikte, Yine pişmiş topraktan alt tarafları biraz daha dar dik dörtgen prizma şeklindeki ocaklarda kullanılan ayaklar da dikkati çeken buluntulardır (Resim 13 ve 14). Bunlardan başka gayet dikkatli bir şekilde işlenmiş iç içe dairelerle süslü ve boğumlu saplı kemik süs eşyaları da (Resim 15 ve 16) küçük buluntuların önemlilerindendir.

Bir kenar yarması halinde olan B sahasının üstten 10 metreye kadar inen derinliklerinde eski Hitit çağının güzel örnekleri bulunmaktadır (Resmi 17, 18, 19 ve 20).

Müteakip yıllarda kazı ve araştırmalara devam edilirse höyüğün daha fazla değerlendirilmesinin sağlanacağı kanaatindeyiz.

Kazıda bulunan eserler :

1 — Hb. B. 131 p. t. meyvelik, Roma çağı y. 18 cm. Ağız çapı 24 cm. ve kalınlık 3 cm.dir. Üst kısmı alt kısmından daha geniş, ortalarında daraldığı kısım kabartma bir temelle çevrilmiştir. Deve tüyü rengindedir.

2 — Hb. B. 132 p.t. içki kupası Roma çağı, y. 21 cm. ağız çapı 9 cm. kaidesi ağız genişliğine nazaran daha dar, çok kalın kenarlı kiremit renginde astarlı ve parlak boyalı çarkta yapılmıştır ve kulpu kırıktır.

[3] Nüzhet Haşim Sinanoğlu, Grek Roma Mitolojisi s. 92 - 94.
Cemal Tollu, Mitoloji s. 62.
Behçet Necatigil, Küçük Mitologya sözlüğü s. 98.

3 — Hb. B. 133 p.t. çöplük Roma çağı, y. 31 cm. Ağız çapı 23 cm. dir. Deve tüyü renginde iki kulplu geniş ağızlıdır. Noksan yerleri tamamlanmıştır.

4 — Hb. B. 134 p.t. testi, Roma çağı kiremit renginde tek kulplu, ince ağız kenarlı boyun altı çıkıntılı genişçe karınlı küçük kaidelidir.

5 — Hb. B. 135 p.t. fincan y. 5,5 cm. ağız çapı 10,5 cm. gri renkte geniş ağızlı tek kulplu ve kaidesizdir.

6 — Hb. B. 136 p. t. fincan y. 4 cm. Ağız çapı 5,5 cm. dir. Deve tüyü renginde elle yapılmış kaba hamurlu kaidesi sivri noksan kısımlar tamamlanmıştır.

7 — Hb. B. 137 p. t. çöplek y. 15 cm. Ağız çapı 19 cm. dir. Açık gri ve yer yer pembe renklidir. Geniş ağızlı, şişkin gözler ve küçük kaidelidir. Üçgen şeklindeki çift kulpu göveye derin çukurlarla yerleşmiştir.

8 — Hb. B. 138 p.t. meyvelik y. 7 cm. ağız çapı 20,5 cm. dir. İçi kiremit rengindedir. Ağız kenarı dışarıya taşmıştır. Bu kısımda silik kırmızı boya izleri vardır. Çukurlukta kırmızı boyalıdır. Dış kısmı yeşil gri renktedir. Ayaklı kaidesi altı ile tamamlanmıştır.

9 — Hb. B. 139 p. t. Sırtında küp taşıyan adam heykeli y. 29 cm. Ağız çapı 8,3 cm. Küp eni 13 cm. Adam boyu 26 cm. Erkeklik uzvunun çapı 4,5 sm. dir. Sırtında küp taşıyan bir adam şeklinde yapılmıştır. Küp iki kulplu olup tamamdır. kaidesinde iki çıkıntısı bulunan bir ayak üzerinde durmaktadır. Heykelin yüzü gülümser haldedir. Ayakları bir hayvan ayağını andırmaktadır.

10 — Hb. B. 140 p.t. Sırtında küp taşıyan bir adam şeklindedir. y. 28 cm. ağız çapı 7 cm. Adamın boyu 25 cm. Erkeklik uzvunun boyu 10,5 cm. Küp iki kulplu olup sadece ağız kısmı kırıktır. Küp koyu vişne rengindedir. Her iki kol ve ayaklar kopmuştur. Sadese elleri görülmektedir. Adamın yüze ve korunmuş olan kısımlar yeşilimsi gri kilden yapılmıştır.

1 — Hb. B. 141 p.t. Vazo. y. 13,5 cm. Ağ. çapı 7,5 siyah topraktan yapılmış olup cilâsızdır. Ağız kısmı kırıktır. Kaidesi gayet küçük dairevi, silindir halindedir.

12 — Hb. B. 142 p.t. küçük küp y. 14 cm. ağız çapı 9,5 cm. açık kiremit rengi ağız kısmı noksandır. Kulpsuz ve cilâsızdır.

13 — Hb. B. p.t. 143 küçük küp y. 17 cm. ağız çapı 9 cm. siyah renkte, cilâlı, iki kulpludur.

14 — Hb. B. 144 Küçük küp. p. t. y. 13,2 cm. ağız çapı 9,5 cm. Siyah renkte olup cilâlıdır. Kulpsuzdur. Ağzında hafif bir zedesi vardır.

15 — Hb. B. 145 Kulplu küçük kâse. p.t. yük. 5,1 cm. ağız çapı 9,5 cm. kırmızı renkte cilâlıdır. Yuvarlak diplidir. Ağız kısmı ileriye doğru yükselmektedir.

16 — Hb. B. 146 p.t. Küçük kulplu kâse. y. 4,6 ağız çapı 10 cm. Açık kiremit renginde, yuvarlak diplidir. Ağız kısımı ileriye doğru yükselir.

17 — Hb. B. 147 p.t. Küçük kulplu kâse. y. 6,2 cm. ağız çapı 10 cm. dir. Açık kiremit renginde dip yuvarlaktır.

18 — Hb. B. 148 p.t. Küçük küp. y. 4.9. cm. ağız çapı 7,6 cm. Kırmızı renkte ve cilâlı olup yuvarlak diplidir.

19 — Hb. B. 149 Tek kulplu küçük küp p.t. y. 9,5 cm. Ağız çapı 8,5 cm. Açık renkte, cilâsızdır.

20 — Hb. B. 150 p.t. Tek kulplu küçük küp. y. 8,7 cm. Ağız çapı 8,5 cm. Açık renkte, cilâsızdır.

21 — Hb. B. 151 p.t. Kâse. y. 8,5 cm. Ağız çapı 11,5 cm. Geniş ağızlı, yeşilimsi gri, kulpsuz yuvarlak diplidir.

22 — Hb. B. 152 p.t. Tek kulplu küp. y. 14,5 cm. Ağız çapı 9,7 cm. Tek kulpludur. Açık renklidir.

23 — Hb. B. 153 p.t. Küçük küp. y. 10,7 cm. Ağız çapı 10,7 cm. Deve tüyü renginde olup elle yapılmıştır. Hafif cilâlıdır. Tek kulpludur.

24 — Hb. B. 154 p.t. Küçük kulplu kâse. y. 5 cm. Ağız çapı 6,7 cm. Koyu kırmızı topraktan yapılmış olup cilâlıdır.

25 — Hb. B. 155 p.t. Minik vazo y. 4,9 cm. Ağız çapı 4 cm. Açık Açık kahverengi ve hafif cilâlı olup, bir çatlağı vardır.

26 — Hb. B. 156 p.t. Minik tabak y. 2,2 cm. Ağız çapı 8,3 cm. Açık renkte olup bir kısmı sonradan tamamlanmıştır.

27 — Hb. B. 157 p.t. Meyvelik y. 14,2 cm. Ağız çapı 29 cm. Kırmızı topraktan yapılmış olup, cilâsızdır.

28 — Hb. B. 158 p.t. Testi y. 19 cm. Fener biçiminde olup, kırmızı boyalıdır. Yer yer yanık izleri ile ysiyaklaşmış, tek kulpludur.

29 — Hb. B. 159 p.t. Çift kulplu büyük kâse y. 16,5 cm. ağız çapı 33. cm. Kırmızı topraktan yapılmış olup cilâlıdır. Çift kulpludur.

30 — Hb. B. 160 p.t. Saç ayağı y. 14 cm. en. 7 cm. Üst tarafı dar alt tarafı geniştir. Tabanda ve üst kısımda bazı zedeler vardır.

31 — Hb. B. 161 p.t. Saç ayağı y. 13 cm. en. 7 cm. Üst tarafı dar, alta doğru geniştir.

32 — Hb. B. 162 p.t. Küçük testi y. 19.3 cm. Açık renkte olup tek kulpludur. Karnında iki tane memesi vardır. Elle yapılmıştır.

33 — Hb. B. 163 p.t. Çift kulplu küçük küp y. 15,2 cm. Kiremit rengi olup, cilâlıdır. Boyundan tabana kadar paralel ve derin çizgilidir.

34 — Hb. B. 164 p.t. Kulplu kapak y. 10 cm. Ağız çapı 32 cm. Açık bej rengi olup cilâsızdır. Kulpludur.

35 — Hb. B. 165 p.t. Çift kulplu ve emzikli küp. y. 26 cm. Ağız çapı 16,5 cm. Açık bej renginde, mat renkli olup, emziği olup, emziği geniş ve silindir şeklinde çift kulpludur. Yere nazaran yataydır.

36 — Hb. B. 166 p.t. Tek kulplu küp. y. 26,5 cm. Ağız çapı 15,5 cm. Siyah topraktan yapılmış olup cilâsızdır. Enli bir kulpu vardır.

37 — Hb. B. 167 p.t. Küçük çanak. y. cm. Ağız çapı 11,5 cm. Hafif siyah renkte Ağız kenarında ve buna paralel iki kırmızı renkte çizgiler vardır.

38 — Hb. B. 168 p.t. Küçük çanak. y. 7,2 cm. Ağız çapı 13,7 Deve tüyü renginde ve hafif cilâlı olup, ağız kenarından itibaren karna doğru 3 tane paralel, koyu kahve rengi renkte çizgileri vardır.

39 — Hb. B. 169 p.t. Küçük çanak. y. 6,8 cm. Ağız çapı 12. 2 cm. Deve tüyü renginde, hafif cilâlıdır.

40 — Hb. B. 170 Mermer, kandil y. 4,2 cm. Kalınlık 1.9 cm. Üçgen, ütü tabanı şeklinde olup beyaz mermerden yapılmıştır.

41 — Hb. B. 171 Mermer, kandil y. 3 cm. Kalınlık 1.7 cm. Üçgen ütü tabanı şeklinde olup, beyaz mermerden yapılmıştır.

42 — Hb. B. 172 p.t. y. 4 cm. Kandil. Kalınlık 1.2 cm. Kırmızı topraktan yapılmıştır.

43 — Hb. B. 173 p.t. küçük kapak. y. 1.3 cm. Kırmızı topraktan yapılmış olup cilâlıdır. Üzerinde tutacak küçük bir kulpu vardır.

44 — Hb. B. 174 p.t. Küçük Tabak y. 3,2 cm. Ağız çapı 15,5 cm. Açık kil renginde olup, ağız kenarında siyah renkte bir çizgisi vardır.

45 — Hb. B. 175 p.t. Tek kulplu yonca ağızlı küçük vazo. y. 9,2 ağız çapı 7 cm. Açık kiremit rengindedir.

46 — Hb. B. 176 p.t. Kâse y. 8,2 cm. Ağız çapı 14 cm. Açık kiremit rengindedir.

47 — Hb. B. 177 p.t. Küp y. 53 cm. Ağız çapı 22 cm. Açık bej rengindedir. Karın üzerinde iki tane büyükçe memesi vardır. İki kulpludur.

48 — Hb. B. 178 p.t. Küp y. 46 cm. Ağızçapı 19 cm. Kırmızı topraktan yapılmıştır. Üzerine açık bej rengi bir astar boya sürülmüştür. Çift kulpludur.

49 — Hb. B. 179 p.t. Tepsi y. 4,5 cm. Ağız çapı 31 cm. Kırmızı topraktan yapılmış olup cilâlıdır.

50 — Hb. B. 180 p.t. Renkli parça. Deve tüyü rengindedir. Üzerinde boyun kısmına rastlayan yerler kahverengi boya ile geometrik şekiller ve çizgiler vardır.

51 — Hb. B. 181 p.t. Renkli parça. Bazı kısımları açık kiremit renginde olup, bir kısmı kırmızıdır.

52 — Hb. B. 182 p.t. Renkli parça. Deve tüyü rengindedir. Üzerine siyah kırmızı karışımı andıran bir renkle haç şeklinde bazı süsler ve dairevi çizgiler çizilmiştir.

53 Hb. B. 183 p.t. Tek kulplu testi. y. 32 cm. Ağız çapı 11,5 cm. Açık kiremit rengi olup karnın bir kısmı kırmızı renktedir.

54 — Hb. B. 184 p.t. Tek kulplu küçük küp. y. 18,5 Siyah topraktan yapılmış olup enli bir kulpu vardır.

55 — Hb. B. 185 p.t. Parfüm kapı y. 12,3 cm. Deve tüyü renginde ve cilâsızdır.

56 — Hb. B. 186 p.t. Parfüm kabı y. 9,7 cm. Boyun kısmı kırık olup açık renktedir.

57 — Hb. B. 187 p.t. Hayvan başı Açık renkli ve cilâlı olup köpek olması muhtemeldir. Kulakların ikisi dişin bir tanesi kırıktır.

58 — Hb. B. 188 Kemik. Boy 4,5 cm. Kemik sap. Delikli olup aşağıya doğru genişlemektedir. 3 boğum halindedir.

59 — Hb. B. 189 Kemik. y. 6,1 cm. Kemik sap. Dörtköşe olup içi boştur.

60 — Hb. B. 190 Kemik. y. 8,6 cm. Kemik sap. Bir ucu kırılmış olup içi boştur.

61 — Hb. B. 191 Kemik. Boyu 8,7 süs sşyası. Üçgen kesitli ve 12 motiflidir.

62 — Hb. B. 192 Kemik. Boyu 6,9 Kemik alet. Bir ucu delik olup aşağıya doğru genişlemektedir.

63 — Hb. B. 193 kulplu büyük fincan p.t. Yük. 5 cm. Ağız çapı 7,5 cm. Siyah renkte, cilâlı ve tek kulpludur.

64 — Hb. B. 194 taş. Ağırşak çapı 2,6 cm. Siyah renkli ve cilâlıdır.

65 — Hb. B. 195 Taş. Ağırşak Çapı 3,5 cm. Yeşililimsi kahverengi olup cilâsızdır.

66 — Hb. B. 196 p.t. Ağırşak çapı 3,3 cm. açık kiremit rengi olup cilâsıdzdır.

67 — Hb. B. 197 Taş. Ağırşak Çapı 3,2 cm. Siyah renkte olup cilâlıdır.

68 — Hb. B. 198 Taş. Ağırşak Çapı 2,9 cm. Kurşini renkte olup cilâsızdır.

69 — Hb. B. 199 Taş. Ağırşak Çapı 2,3 cm. Kurşuni renktedir.

7 — Hb. B. 200 Taş Ağırşak Çapı 2,6 cm. Kahverengi olup cilâsızdır.

71 — Hb. B. 201 Taş. Ağırşak Çapı 1,6 cm. Siyah renkte ve cilâlıdır.

72 — Hb. B. 202 Taş. Ağırşak Çapı 1,7 cm. Yeşil renklidir.

73 — Hb. B. 203 Taş. Ağırşak Çapı 2,6 cm. Boz renklidir.

74 — Hb. B. 204 Ağırşak cam. Çapı 2 cm. Koyu mavi renklidir.

75 — Hb. B. 205 Ağırşak Frit. Çapı 1.8 cm. Çan şeklinde, cam göbeği rengindedir.

76 — Hb. B. 206 Ağırşak p.t. Çapı 4,7 cm. Açık renkte ve cilîsızdır.

77 — Hb. B. 207 Ağırşak p.t. Çapı 3,7 cm. Açık yeşilimsi renkte ve cilâsızdır.

78 — Hb. B. 208 Ağırşak p.t. Çapı 2,8 cm. Açık kiremit rengi ve cilâsızdır.

79 — Hb. B. 209 Ağırşak p.t. Çapı 3,8 cm. Açık kiremit rengindedeir.

80 — Hb. B. 210 Ağırşak p.t. Çapı 3,8 cm. Kiremit rengindedir.

81 — Hb. B. 211 Ağırşak p.t. Çapı 2,2 cm. Boz renklidir.

82 — Hb. B. 212 Ağırşak p.t. Çapı 4,4 cm. Siyah renklidir.

83 — Hb. B. 213 Ağırşak p.t. Çapı 3,9 cm. Açık renkte olup fışı şeklindedir.

84 — Hb. B. 214 Ağırşak. Kemik Çapı 3,7 cm. Açık sarı renklidir.

85 — Hb. B. 215 Gerdanlık (11 ğdet) Kemik. Hacıbektaş taşı.

86 — Hb. B. 216 Süs boncuğu. Taş Boyu 2,7 Siyah beyazı harelidir.

87 — Hb. B. 217 Kolye parçası Boy. 2,4 cm. Açık cam göbeği rengindedir.

8 — Hb. B. 218 Kemik alet. Boy 10 cm. Üst kısmı kırık olup yapıştırılmıştır.

89 — Hb. B. 219 Ağırlık. Taş. Çapı 2,9 cm. Küre şeklindedir.

90 — Hb. B. 220 Ağırlık. Taş. Çapı 2,6 cm. Vişne renginde ve küre şeklindedir.

91 — Hb. B. 221 Ağırlık. Taş. Çapı 2,7 cm. Siyah renkli ve desenlidir.

92 — Hb. B. 222 Ağırlık. Taş. Çapı 2,5 cm. Siyah renkte ve koni şeklindedir.

93 — Hb. B. 223 Ağırlık. Taş Çapı 2,3 cm. Mantar şeklinde koyu yeşildir.

94 — Hb. B. 224 Ağırlık. Taş. Uz. 4,5 cm. Siyah renkli cilâlı ve elips şeklindedir.

95 — Hb. B. 225 Ağırlık. Taş Uz. 4,2 cm. Lacivert renkli cilâlıdır.

96 — Hb. B. 226 Ağırlık Taş. Uz. 4,7 cm Yumurta şeklinde, siyah ve cilâlıdır

97 — Hb B. 227 Ağırlık Mermer. Boy 4,8 cm. Silindir şeklindedir.

98 — Hb. B. 228 Ağırlık. Taş Çapı 2,2 cm. Açık sarı renkli ve cilîlıdır.

99 — Hb. B. 229 Tek Kulplu testi. y. 14 cm. Gri renkli olup cilâlıdır.

100 — Hb. B. 230 İnsan başı p.t. Boy 7,5 Kırmızı topraktan yapılmış olup başında miğferi vardır. Kulaklar çukur gözler kabartma ve ağız delik halinde belirtilmiştir.

101 — Hb. B. 231 Kulp. p.t. Boy 11.2 cm. Açık renkte ve üç ayrı bölümldedir.

102 — Hb. B. 232 Riton. Boy 11.4 cm. p.t. Kuş şeklinde olup yalnız baş kısmı kalmıştır. Siyah renkte ve cilâlıdır.

103 — Hb. B. 233 Kulp. p.t. Boy. 2,9 cm. Kırmızı topraktan yapılmış cilâlıdır.

104 — Hb. B. 234 Madeni süs. Beyaz maden. Altı düz üstü yuvarlaktır.

105 — Hb. B. 235 Büyük kap. p.t. y. 25,5 cm. Düz kulplu açık renklidir.

106 — Hb. B. 236 Derin tabak. p.t. y. 4,3 cm. İçi ve dışı kırmızı renklidir. Elle yapılmış ve cilâlıdır.

107 — Hb. B. 237 Tabak. p.t. y. 5 cm. İçi ve dışı kırmızı renklidir. elle yapılmış ve cilâlıdır.

108 — Hb. B. 238 p.t. Küp. y. 36 cm. Kiremit rengi yer yer gridir. Elle yapılmıştır.

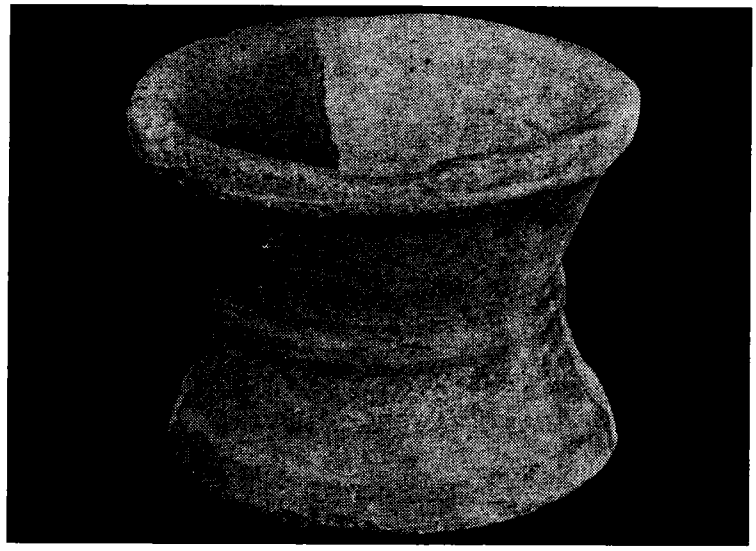
109 — Hb. B. 239 p.t. Küp. y. 30 cm. Kiremit rengi, Ağızlı ve kulpludur.

110 — Hb. B. 240 p.t. Kulplu tabak. y. 12,3 cm. Kırmızı renkte olup kulpludur.

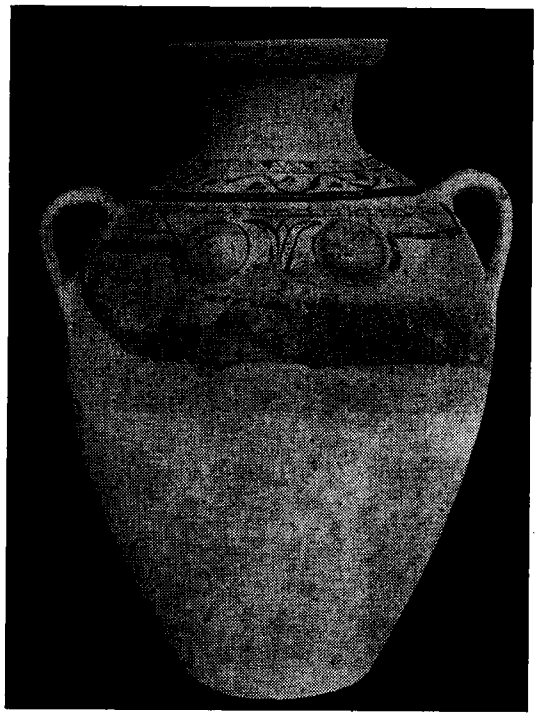
111 — Hb. B. 241 p.t. Tek kulplu tabak. Kırmızı topraktan yapılmıştır.

112 — Hb. B. 242 p.t. Büyük fincan. y. 10 cm. Kırmızı topraktan yapılmıştır.

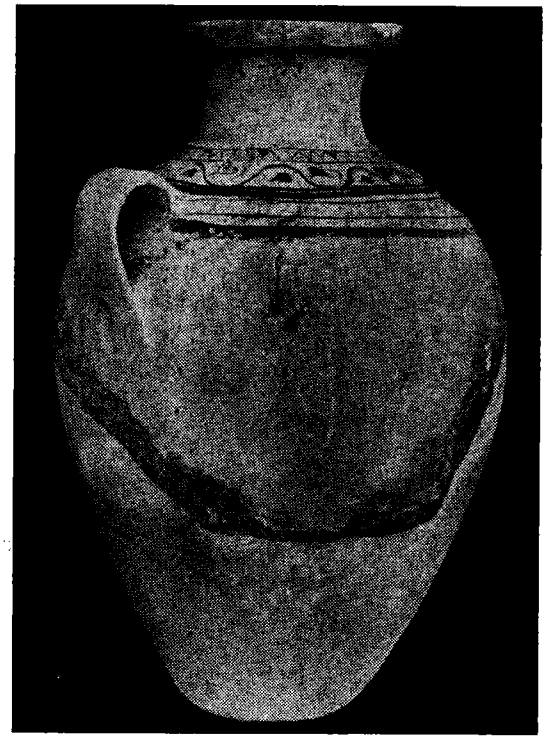
113 — Hb. 243 p.t. Fincan. y. 4,7 cm. Kırmızı topraktan yapılmış cilâlıdır.

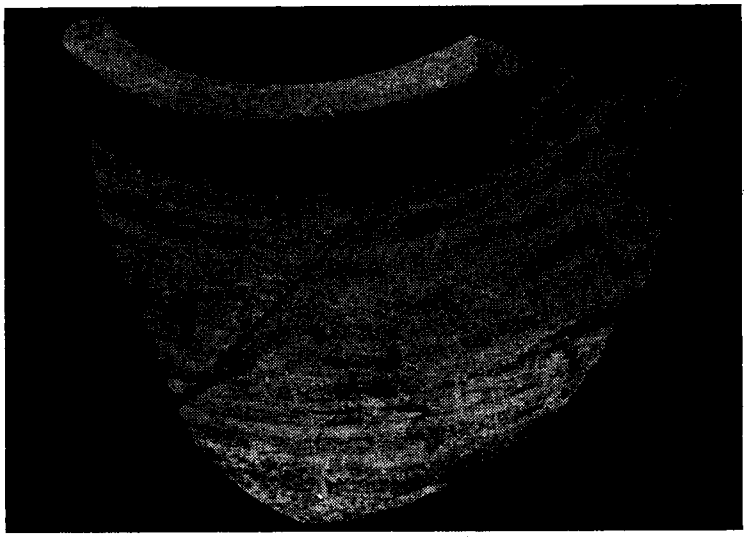
Res. 1

Res. 2

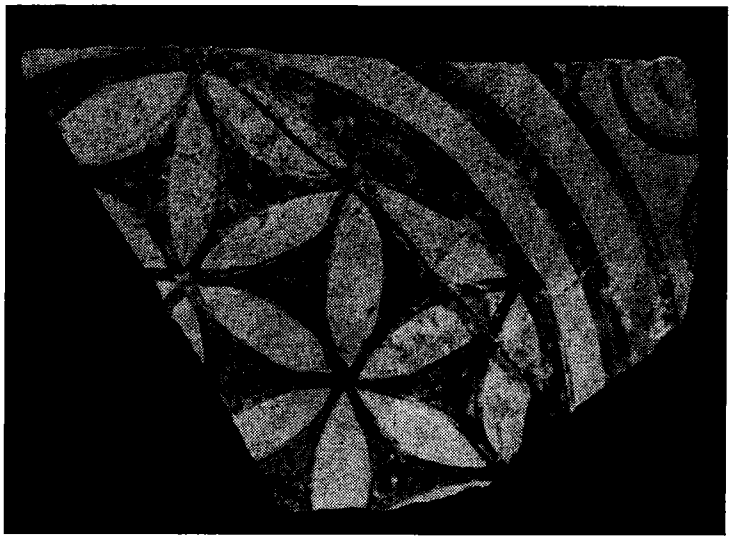
Res. 3

Res. 4

Res. 5

Res. 6

Res. 7

Res. 8

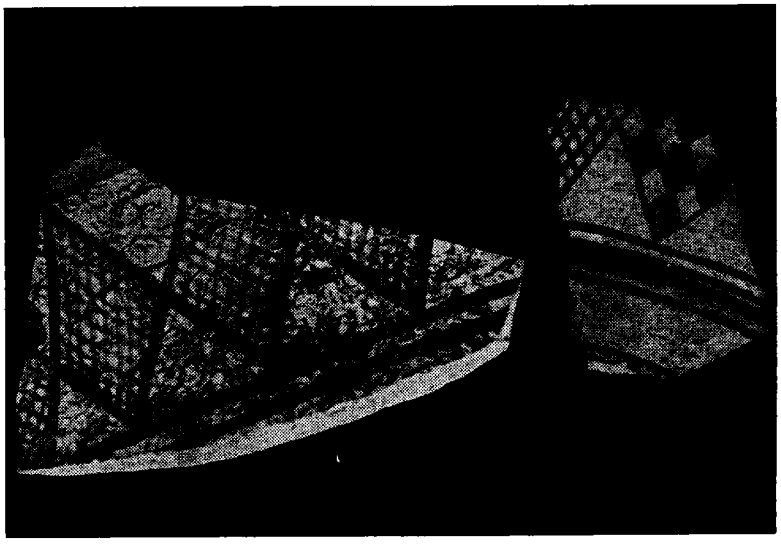
Res. 9

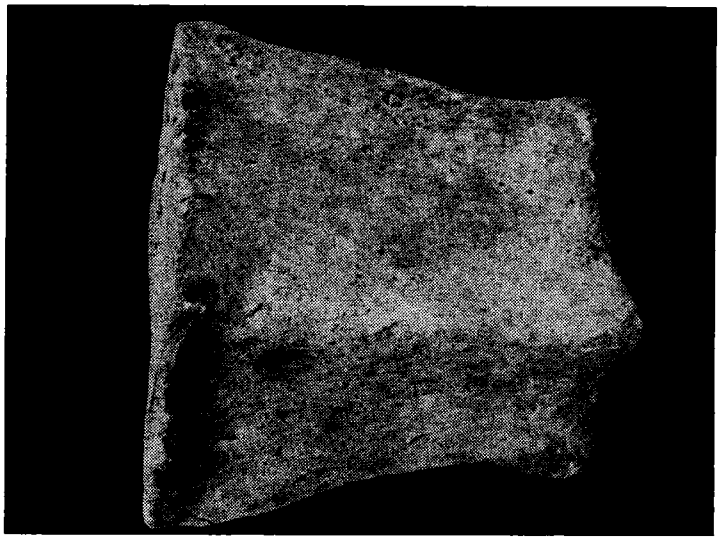
Res. 10

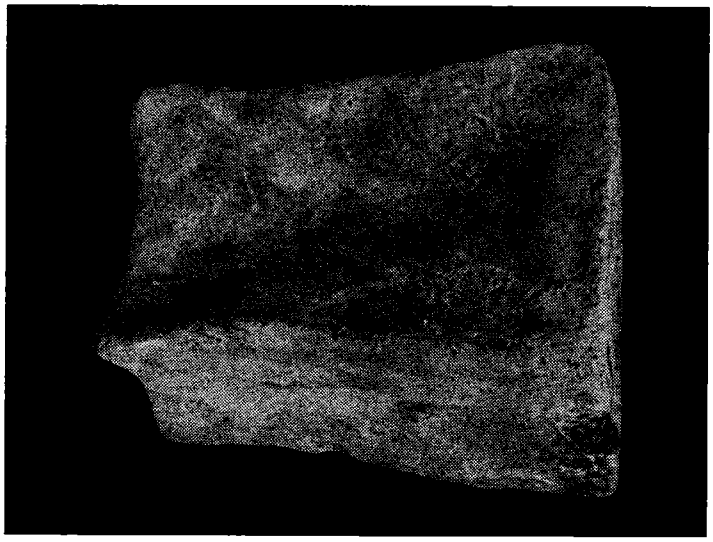
Res. 11

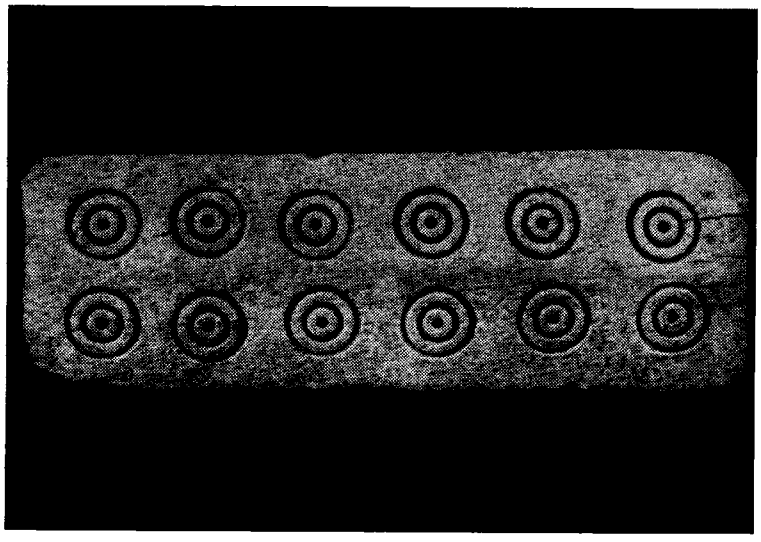
Res. 12

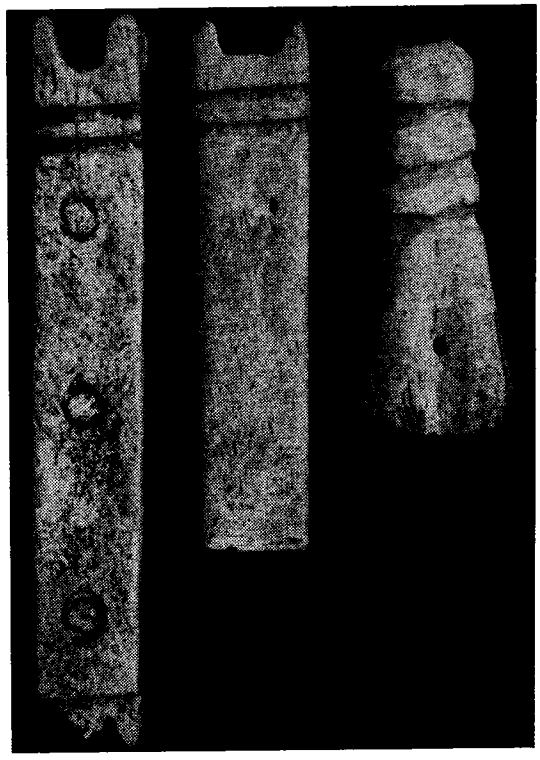
Res. 13

Res. 14

Res. 15

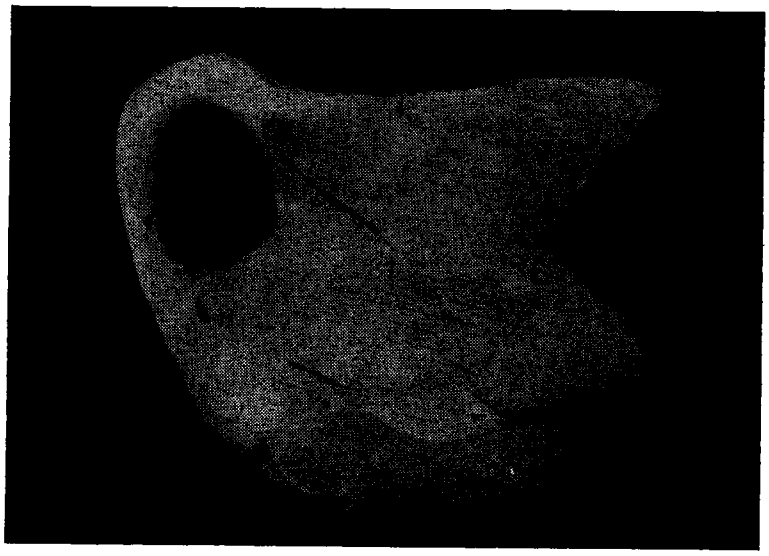
Res. 16

Res. 17

Res. 18

Res. 19

Res. 20

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ, EDEBİYAT FAKÜLTESİ PREHİSTORYA KÜRSÜSÜ TEPECİK KAZISI 1968 RAPORU

Yazan : Doç. Dr. UFUK ESİN

1967 yılı yüzey araştırması ve Keban Eski Eserleri Kurtarma Projesi:

Keban Barajı göl alanı içinde su altında kalacak olan toprak üstü ve toprak altı eski eserlerin kurtarılabilmesini sağlamak amacıyla sistematik yüzey araştırmaları Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'yle yapılan temaslar ve bunun ardından gelen 10. 6. 1965 gün ve 2953 sayılı yazıdaki resmî çağrıya uyularak kürsümüzce öneminden dolayı öncelikle ele alınmıştır. Ancak ilk malî imkânın bulunabildiği 1967 yılında bu amacı gerçekleştirmek üzere kürsümüzle Michigan Üniversitesi Antropoloji Müzesi'nin işbirliği sonucunda Dr. R. Whallon Jr. ve As. S. Kantman yönetiminde öğrencilerimizin katıldığı bir yüzey araştırma ekibi kurulmuştur. Ekibin yaptığı incelemede su altında kalacak bölgenin kuzey ve güneyinde kalan ince dilleri dışında (bk. harita 1 ve 2) 52 büyük ve küçük yerleşme yeri tesbit edilmiştir. Aynı zamanda Keban Baraji göl alanı içinde araştırma yapan diğer bilimsel kuruluş da Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Restorasyon bölümü olmuştur, (METU, 1967). Her iki bilimsel kuruluşun yaptığı araştırmalar sonucunda, bölgedeki eserlerin vakit kayıp edilmeksizin kurtarılmasının öncelikle gerçekleştirilmesi inancı doğmuştur. Bunun üzerine Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nce yerli ve yabancı olabilmek kaydıyla 8 - 10 arkeolojik kazı ekibinin bölgede çalışmasının ve yeterli finansmanın temini kürsümüzden istenmiştir. Bu şartlar altında, çok yakın bir gelecekte su altında kalacak eski eser ve anıtların sür'atle kurtarılabilmesi için ancak uluslar arası bir işbirliğine gidilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Böylece Türk ve yabancı arkeolojik bilimsel kuruluşlara ve bilim adamlarına çağrıda bulunma yetkisi olabilecek ve eski eserlerin kurtarılmasını gerçekleştirecek, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Türk Tarih Kurumu ve bölgede araştırma yapan yegâne bilimsel kuruluşlar olarak da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Prehistorya Kürsüsü ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi önderliğinde, malî mevzuatı, teknik ve personel imkânları ile teşkilâtı yönünden kurtarma işini suların basmasından önce sür'at ve selâmetle yapmağa elverişli tek kurum da Orta Doğu Teknik Üniversitesi olduğundan, Orta Doğu Teknik Üniversitesi (METU) merkez olmak üzere bir kurtarma projesi ve bu projeyi yönetecek bu 4 kuruluşun temsilcilerinin yer aldığı bir yönetim kurulu teşkil edilmiştir.

1968 yılı Mayıs ayı içerisinde, Projenin merkezi Orta Doğu Teknik Üniversitesinin uluslar arası çağrısının önemini anlıyarak harekete geçen Türk ve yabancı arkeolojik bilimsel kuruluşların temsilcileriyle bölge gezilmiş ve öncelikle çalışılması gerekli alanlar tesbit edilmiştir. Bölgede çalışma gerekliliği ve zorunluğunu duyan bilimsel arkeolojik ekipler arasında kürsümüz de yer almıştır. Diğer ekipler gibi çalışma yeri olarak yönetim kuruluna birkaç teklifte bulunan kürsümüzün Tepecik höyüğünde kazı yapması yönetim kurulunca uygun görülmüştür.

1967 yılında Tepecik'de yapılan sistematik yüzey araştırmasında "rastgele ör-

nek seçme" yöntemiyle eksiksiz olarak toplanan yüzey buluntularına (bk. Dinçol-Kantman, 1968 : s. 345 - 347) 1968 Temmuz ayında bir ön analiz çalışması Dr. H. Wright ve son sınıf öğrencilerimizden Mehmet Özdoğan tarafından uygulanmıştır. Bu ön analiz sonucunda, toplanmış olan buluntuların höyük üzerinde tarihsel (kronolojik) olarak yayılma ve yoğunluk alanlarının tesbitine çalışılmıştır. Ayrıca kazıdan önce Istanbul Üniversitesi Jeofizik Enstitüsü'nün Doç. Dr. Ali Yaramancı yönetimindeki jeofizik ekibi "resistivité" ve "gravité" esaslarına dayanan bir araştırma yapmıştır. Bu araştırma ile toprak altındaki kalıntıların tesbit edilebilme olanaklarının incelenmesine gidilmiştir.

Tepecik Höyüğü ve Kazısı:

Tepecik höyüğü Elâzığ'da Altınova'da yer alır. Antik adı "Kalon Pedion" ve eski adı "Ulu ova" olan Antınova'da Fırat ve Murat'ın kollarını besleyen pınarlar boyunca büyüklü ve küçüklü höyükler ve düz yerleşme yerleri sıralanmıştır. Tepecik höyüğü Elâzığ'ın 31 km. doğusundadır. Bugünkü Elâzığ-Bingöl yolundan 28. km. de ayrılan Munzuroğlu köy yolunun hemen batısında, ana yoldan 3 km. kuzeyde yer alır. Höyüğün güneyindeki düzlükte Murad'ın kollarından Haringed çayı akar. Höyük yaklaşık olarak 200 m. uzunluğunda ve 16 - 17 m. yüksekliğindedir (bk. res. 1). Höyüğün esas konisi üzerinde modern bir yerleşme yoktur. 1.500 m. kadar ilerideki Tepecik köyünün mer'ası olarak kullanılmıştır. Teraslar ve yerleşmenin yayıldığı düzlük pamuk ve pancar tarlalarıyla kaplıdır.

Tepecik höyüğü tarih öncesi çağlarda birbirine yakın beş büyük yerleşme yerlerinden biri (Tülin Tepe-tamamen bu gün ortadan kalkmış-, Norşun Tepe, Korucu, Habusu-Körtepe ve Tepecik) olmakla birlikte büyük bir kent olmaktan çok, bir ufak kentmiş kanısını verir. M. Ö. İkincibinyılda Elâzığ ve çevresini içine aldığı sanılan *IŠUWA* ülkesinde (Garstang-Gurney, 1959 : s. 40 - 42; Klengel, 1968: s. 63 - 76) ufak merkezlerden biri olabilir. Doğu Anadolu yüzey araştırmaları sırasında ilk olarak Burney (Burney, 1958 : s. 204, no. 276) tarafından araştırılmıştır.

Tepecik höyüğünde kazıya 1968 yılı Ağustos'unda başlanmış ve havaların el verdiği sürece aralıklı olarak 1968 Aralık ayı başına kadar devam edilmiştir. Kazı ekibi bu satırların yazarı ile birlikte kürsümüz başkanı Prof. Dr. Halet Çambel, As. Sönmez Kantman, Kazı mimarı Yük. Mim. Müh. Alpaslan Koyunlu ve Behin Aksoy, Fatma Artunkal, Orhan Atvur, Sema Baykan, TurhanBirgili, Ömer Develioğlu, Oğuz Girit, Ülge Göker, Sedat Göksu, Savaş Harmankaya, Ayşe Haznedar, Doğan Kovancılar, İnci Menzilcioğlu, Mahmut Mutlak, Ann Olson, Ünsal Özçakır, Serap Özden, Engin Özgen, Sevil Gülçur Yıldıray Özkan, Beyhan Sezer, Sevinç Türkay, Necdet Uzdilek, Sina Ünsaldık, Nermin Ünsel, Nesrin Ürgün adlı öğrencilerimizden meydana gelmiştir. Öğrencilerimiz içinde Doğan Kovancılar'la Mahmut Mutlak, Dr. Serdaroğlu'nun yönetimindeki Ağın kazısına kısa süreyle, Nermin Ünsel'le Sevinç Türkay, Bay French'in başkanlığındaki Aşvan kazısına, Sevil Gülçur'la Engin Özgen de uzun süreyle Dr. Hauptmannın idaresindeki Norşun Tepe kazısına katılmışlardır.

Danışman üye olarak Prof. Dr. H. Güterbock, konuk üye olarak Bayan F. Güterbock kısa süreyle kazımızda bulunmuşlardır. Prof. Güterbock'un akşam saatlerinde kaldığı sürece verdiği konferanslar, öğrencilerimizin eğitimi yönünden öngörülen programın gerçekleşmesine büyük bir yardım sağlamış ve kazıya büyük bir özellik kazandırmıştır.

Kazımızı, karşılıklı fikir alışverişinde bulunduğumuz ve değerli bilgilerinden yararlandığımız Türk ve yabancı uzmanlardan Dr. H. Z. Koşay, Dr. Ü. Serdaroğlu, Mr. D. French. Dr. H. Hauptmann, Dr. Rat, Dr. M. Van Loon, Dr. Buccelati ve ekiplerindeki üyeler, Prof. Dr. R. Naumann, Dr. B. Lawrence, Dr. G. Wright, Bayan C. Wright, Prof. Dr. R.

Stewart, Prof. Dr. R. Braidwood, Dr. L. Braidwood, Dr. Patty Jo Watson ve Çay önü kazısının diğer üyeleri, Proje müdürümüz Nejat Erem ve Unesco temsilcisi olarak Prof. Dr. Christophe ziyaret etmişler ve ayrıca Prof. Christophe "Assuan Barajı ve arkeolojik problemleri" konusunda kazımız üyelerine ilginç ve uyarıcı bir konferans vermiştir.

Bu arada ziyaretlerile ve kazı süresince her türlü yardım ve ilgilerini bizden esirgemeyen Elâzığ Valisi sayın Zekeriya Çelikbilekli, İçmeler bucak müdürü sayın S. Zeki Yazıcı, Elâzığ müzesi müdiresi Bayan Ferhan Memişoğlu'na ve Elâzığ'da görevli diğer idareci arkadaşlara burada yürekten teşekkür etmek isteriz.

Kazı

Daha önceden yapılmış olan yüzey araştırması ön analiz sonuçlarının ve jeofizik araştırmasının sınanabilmesi için açılacak açmaların (tranşe) yerleri tesbit edilmiş ve ayrıca höyük stratigrafisini açığa çıkarmak amacıyla höyük konisi üzerindeki üst düzlükte açmalar başlatılmıştır. Höyük ve çevresi alfabenin son harfinden başlamak üzere alanlara ayrılarak adlandırılmış ve höyüğün güneyindeki düzlüğe "Z" alanı, terasına "V" alanı höyük konisine de "Y" alanı adları verilmiştir. (bk. res. 2). "Z" alanının (ZA - ZF ve Zİ açmalarıyla "V" alanında VG, VH, "Y" alanında da YD - YE açmaları önanaliz sonuçlarını denemek ve "Y" alanında YA, YC, YZ ve YB nin doğusu ile "V" alanında VA, VC - VE açmaları jeofizik araştırmalarını sınamak üzere kazılmıştır. YB'nin uzantısı ile YK ve YI açmaları da höyük stratigrafisinin tesbiti amacını taşımaktadır.

"Z" alanında başlanan kazıda 6 kültür toprağı tabakası bulunmuş, 2.72 m. derin likten itibaren 7 inci toprak tabakasında yer suyuyla karşılaşılmıştır. Suyun altında kültür tabakalarının devam edip etmediği henüz araştırılamamıştır (bk. res. 2 O-P/24-26 plankareleri). "Z" alanında Orta Çağ'a ait olduğu sanılan bol sayıda gömme tandırlara (res. 3), daha sonraları kazıldığı anlaşılan büyük çukurlara, taş duvar ve sertleştrilmiş topraktan döşeme parçalarına rastlanmıştır. Ocak yerleri yuvarlak ve bazen etrafları taşla çevrelenmiştir. "Z" alanında çok sayıda ele geçen hayvan kemikleri ve tüme yakın hayvan iskeletleri (bk. res. 4), tandırlar, ocak yerleri öğütme taşları buranın büyük bir mutfak kompleksi olabileceği duygusunu uyandırmaktadır. Çanak çömlek genellikle çark işi sırlı ve sırsız ince ve kaba mallardır. Üçüncü kültür toprağı tabakasından sonra, önceleri az görülen demir çağı ve tunç çağlarına ait çanak çömlek parçaları çoğalmıştır. ZF açmasında 5inci kültür toprağında ele geçen "Frig Buchero malı" diye adlandırılan, siyah parlak astarlı ve cilâlı bir kap parçası ilginçtir (krş. Alkım, 1952; s. 236, 249, fig. 32). "Z" alanında bulunan orta çağ çanak çömleğinin benzerlerine ve aynı duvar tekniğine Keban bölgesinde Aşvan höyükte ve Korucu Tepede, Malatya'da (Puglisi-Meriggi, 1964: tav. LXIX/2, 3, 5; tav. LXXI ve tav. LXXII/3; Delaporte, 1934: M 11/12, 3, 5) da rastlanmıştır. "Z" alanında bulunan hayvan kemiklerinin Prof. Dr. Lawrence sığır "Bos taurus", koyun (Ovies aries), keçi (Capra h. hircus), domuz (Sus scrofa domestica) ve at (Equus Caballus) kemikleri olduklarını tesbit etmiştir. Eşek ve köpek kemikleri az, tavşan (Lepus sp.) alageyik (cervus) kemikleri ise tek tüktür.

"Y" alanında, YA, YC, YB'nin doğusunda, düzensiz taş yığınlarının altında gene orta çağa ait bir mezarlıkla karşılaşılmıştır. Mezarlığın höyüğün konisinin altındaki yamaca, "V" alanına kadar uzandığı anlaşılmaktadır. Mezarlık büyük oranda demir çağı ve tunç çağları tabakalarını bozmuştur. YB açmasında şimdilik 7 kültür toprağı tabakası tesbit edilmiş ve 3 m. derinliğe kadar inilmiştir. Batı uzantısında, mezarlığın altında üçüncü kültür toprağında şiddetli bir yangın geçirdiği anlaşılan büyük bir mimarî birlik görülmüştür (bk. res. 2 H-K/9-7 plan kareleri ve res. 5).

Taş temel duvarları teraslar üzerinde, batı yamacında, batıdan doğuya doğru yükselir şekilde inşa edilmiş ve üstlerinde yer alan kerpiç duvarlar yangın sonucu çökmüştür. Dörtgen planlar veren ocaklı mekânların oda olduğu sonradan anlaşılmıştır. Ocakların yakınında duvar diplerinde ele geçen kaplar ilginçtir. Çanak çömlek genellikle çarkta yapılmıştır. Bu arada çanak çömlek içinde biribirinden ayrı bir kaç grup mal ayırt edilebilmektedir.

Çark işi, ince kum katkılı hamurlu, grimsi kahverengi özlü, dışa dönük dudaklı, yağsı mat astarlı, perdahlı, kısa boyunlu çömlek parçaları, Boğazköy ve Pazarlı'da bulunan demir çağı başı çanak çömleğe yakındır. (Bittel, 1936 : s. 32, Abb. 24/25; Bittel, 1937: s. 43, Abb. 24, s. 47, Abb. 28 c; Bittel-Naumann, 1939 : s. 14, Abb. 10 - 11; Otto, 1940 : s. 53, Abb 11/1; Koşay, 1941: s. 5, lev. XV).

Bir örneği res. 6. da görülen bir başka grup daha çok Hitit çanak çömleği özelliklerini göstermektedir. İçlerinden seçilmiş bazı parçaların yakın benzerlerini şimdiye kadar bilinen Hitit malları arasında bulmak kabildir. (krş. Bittel-Naumann, 1939: s. 16, Abb, 13; Fischer, 1963, s. 126, Tf. 45/426-428, s. 131, Tf. 59/541, s. 134, Tf. 66/610, s. 138, Tf. 85/723, s. 139, Tf. 85/732, Tf. 86/740, Tf. 90/788, s. 140, Tf. 91/795-797, s. 139, Tf. 87, Tf. 102/753, s. 140, Tf. 93/837, s. 141, Tf. 94/855; Koşay-Akok, 1966, Lev. 102, Al. g. 315). YB açmasının 3 üncü kültür toprağı tabakasındaki binalar kompleksinin, Norşun Tepe ve Korucu Tepe'de de örnekleri bulunan dış yüzleri ağız kenarından itibaren birkaç yivle bezenmiş, kırmızı renkli bir malla yukarda anlatılan gri mala sahip bir demir çağı topluluğu tarafından yakılarak tahrip edilmiş olacağı düşünülebilirse de bunu kesinlikle söylemek için vakit daha erkendir. YB'de görülen el yapımı çanak çömlek daha çok son Eski tunç çağı karakterli olup, daha ziyade yamaç dökütüsü arasında bol sayıda ele geçmiştir.

Höyüğün güney yamacı ve "V" alanındaki terasta üst toprak tabakaları gene orta çağ tabakalariyle bozulmuştur. Büyük bir yangın geçirdiği anlaşılan Eski tunç çağı tabakalarında yangın etkisiyle, toprakta büyük bir kayma izlenmiştir. "YE" açmasında bulunan birbirine paralel uzanan 2 büyük taş temel duvarın üzeri, yangın sonucu tuğlalaşmış, büyük kerpiç bloklarıyla örülmüş ve kayma sonucu bu bloklar birbiri üstüne istif olmuşlardır.

Genellikle kerpiç duvarların altında taş temele rastlanmaması Tepecik için bir özellik teşkil etmektedir. "VE" açmasında döşemesi çökmüş, kerpiç duvarlarının altında taş temeli bulunmayan bir ev ele geçmiştir. Ocak yerleri yuvarlak, bazan yükseltilmiş kaideler üzerinde yapılmış ve çoğunlukla içleri çanak çömlek kırıklarıyla doldurulmuştur. Bu arada Pulur ve Güzelova'da bulunan ocak ayaklarını hatırlatan üçgen ayak parçaları bulunmuştur (Koşay, 1964: lev. XXI, P. 226; Koşay, 1967, Lev. LX, G. 289).

Ufak buluntular içinde pişmiş topraktan, kurs biçiminde idol, hayvan ve insan figürinleri, çeç mühürleri ve taş mühürler ele geçmiştir.

Bütün açmalarda ele geçen çanak çömleğin analizleri henüz tamamlanamamışsa da VG, VH, YE, YD açmalarında eski tunç çağına ait tabakalarda ele geçen çanak çömleğin içinde bir kaç grup daha şimdiden belirgindir.

Genellikle elde yapılmış, bol saman katkılı, perdahlı veya perdahsız kaba bir malla birlikte parlak siyah, çok iyi perdahlanmış ince bir mal ele geçmiştir. Bu ince malın düz, kabartma ve kazı bezemeli, içi dolgu bezekli bol örnekleri vardır (res. 7). Bu grup Amuk ovasında H evresinden itibaren ortaya çıkan ve ikici karışık evreye kadar süren "red black burnished ware" denen Karaz tipi çanak çömleğe yakındır (krş. Braidwood-Braidwood, 1960: s. 351, 358-368, 398-403, 431, 458-461; Koşay, 1967: lev. XXXIX sol üst, Lev. LIX, G. 224; Koşay-Turfan, 1959: s. 359, 389/a-49, a-36, s. 391, 399/a-87, a-92, s. 400-401, 404, 406/a-159). Gelinciktepe'de de buna benzer bir mal bulunmuştur (Palmieri, 1967: s. 129 v.d.).

Ayrıca Gelinciktepe'de görülen yatay çıkma dudaklı kapların benzerleri de Tepecik'de boldur (Palmieri, 1967: s. 144, fig. 13/3, 7, 4, 11; Burney, 1958 : s. 162-163/ 22).

Karaz tipi ya da başka bir deyimle Khirbet Kerak tipi malla bir arada bulunan diğer bir grup tornada yapılmış, açık bej renginden pembeye kadar değişen ince bir hamurdandır (res. 8). Amuk ovasında "plain simple ware" adıyla anılan bir malı ansıtan bu grup, Gelinciktepe'de de bulunmuştur. (Braidwood-Braidwood, 1960: s. 264 v.d.; Palmieri, 1967: s. 161, fig. 22, s. 163, fig. 23, s. 184). Amuk'da "G" evresinde ortaya çıkan bu mal, sonradan H ve I - j evrelerinde "plain ware" adıyla süregelmiştir. (Braidwood-Braidwood, 1960: s 351-354, 398, 406-413, 435-422).

Gene aynı mallarla bir arada bulunan diğer bir grup da "saklı astar bezemeli" ("reserved slip ware") kaplar grubudur (res. 9). Bu mal Amuk ovasında G-H evresindekilere yakındır (Braidwood-Braidwood, 1960: s. 275-279, 354-355). Brown" «saklı astar bezemeli» çanak çömleğin yayılma alanını, kısmen yaptığı yüzey araştırması sonuçlarına göre göstermektedir (Brown 1967, s. 130, 132, 139-140, fig. 7, s. 141, fig, 8).

Çarkta yapılmış çok ince bir diğer grup da gene aynı zaman süresine giren tabakalarda Korucu Tepede'de bulunmuştur.

Önemli bir diğer grubu da Burney'in Malatya - Elâzığ bölgesi kalkolitik ve eski tunç çağının boyalı malları olarak gösterdiği çanak çömlek teşkil eder. (res. 10). (krş. Burney, 1958, s. 161 - 163, no. 16, 25, 30, s. 195 v.d., s. 202 - 203, no. 272, 278, 280-282 dışında, diğer parçalar). Aynı mal Malatya kazılarında da ele geçmiş; fakat "neo hittite" olarak tarihlendirilmiştir. (Puglisi-Meriggi, 1964; s. 14, tav, XLV, Fethiye höyüğü; Delaporte, 1939: s. 49-50, pl. 10-12).

YD açmasında tesbit edilen 8 kültür toprağı tabakasının ilk üçü daha sonraki devirlerde karıştırılmış olmakla birlikte, 4 üncü kültür toprağı tabakasından 8 inciye kadar ele geçen buluntu eski tunç çağı karakterlidir. Bu durumu VH, VG, ve YE de desteklemektedir. Eski tunç çağı tabakalarında, sığır, küçük ve büyük boyda koyun ve keçi boldur. Alt tabakalarda alageyik kemikleriyle birlikte bulunan at ve domuz, üst tabakalarda henüz bulunamamıştır. Yabanî keçiye ait bir boynuz da ilginçtir.

Özetlenecek olursa Tepecik'de "Z" alanında yoğun bir orta çağ yerleşmesi, höyüğün esas konisinin üst düzlüğünde de kısmen yamaçlarda "Y" alanında gene aynı zamana ait olduğu sanılan, demir çağı ve tunç çağı tabakalarını tahrip etmiş olduğu anlaşılan bir mezarlık yer almıştır. Höyüğün kuzey batısında YB açmasında büyük bir mimarî komplekse ait bir dilim açığa çıkarılmıştır. YB açmasının üçüncü kültür toprağında ele geçen bu mimarî birim'in daha sonra bir demir çağı kültürü sakinleri tarafından yakılarak tahrip edildiği belki düşünülebilir. Höyüğün güney yamacı ve terası ile ("Y ve V" alanları), höyük konisinin üst düzlüğünde bozulmuş tabakaların altında şimdilik kabaca sınırları Amuk F ile K evreleri arasına sokulabilen kalın bir eski tunç çağı yerleşmesi ile karşılaşılmaktadır.

Yüzey araştırması ön analiz sonuçlarının kısmen doğru olduğu, jeofizik araştırmasından da YZ ve VC açmaları yardımıyla olumlu sonuçlar alınabileceği umudu doğmuştur. Fakat Tepecik'in henüz aydınlığa kavuşmak için bekleyen birçok sorunu ancak ileriki kampanyalarda çözülebilecektir.

Istanbul, 1969

SEÇİLMİŞ BİBLİYOGRAFYA

ALKIM, B. U. 1952.

"Domuztepe kazılarının arkeolojik sonuçları - The Results of the Recent Excavations at Domuztepe", *Belleten* XVI, s. 225 - 237 ve s. 238 - 250.

BİTTEL, K. 1936.

'Vorläufiger Bericht über die Ausgra-

bungen in Boğazköy, 1935." *M.D.O.G.* 74, s. 1 - 33.

BİTTEL, K. 1937.
"Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Boğazköy, 1936.", *M.D.O.G.* 75, s. 1-51.

BİTTEL, K. - NAUMANN, R. 1939.
"Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Boğazköy, 1938", *M.D.O.G.* 77, s. 1-45.

BROWN, G. H. 1967.
"Prehistoric Pottery from the Antitaurus.", *AS* XVII, s. 123-164.

BRAİDWOOD, R. J. - BRAİDWOOD, L. S. 1960.
Excavations in hte Plain of Antioch. Chicago, The Univ. of Chicago Press.

BURNEY, C. A. 1958.
"Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age.", *AS* VIII, s. 157 - 209.

DELAPORTE, L. 1933.
"Malatia la ville et le pays de Malatia.", *RHA* II/12, s. 129-154.

DELAPORTE, L. 1934.
"Malatia. Céramique du Hittite récent." *RHA* II/16, s. 257 - 285.

DELAPORTE, L. 1939.
"La troisième campagne de fouilles à'Malatia.", *RHA* V/34, s. 43-56.

DİNÇOL, A. M. - KANTMAN, s. 1968.
"Arkeolojide Yeni Kavramlar ve Metodolojik Araştırma Plânlaması." *Belleten* XXXII, s. 331 - 353.

FİSCHER, FR. 1957.
"Keramik hethitischer Zeit." *M.D.O.G.* 89, s. 49-57.

FİSCHER, FR. 1963.
Die hethitische Keramik von Boğazköy-Hattusa. Ergebnisse der Ausgrabungen des Deutschen Archäologischen Instituts und der Deutschen Orient Gesellschaft. Yayınlayan: K. Bittel, Berlin, Gebr. Mann.

GARSTANG, J. - GURNEY, O. R. 1959.
The Geography of the Hittite Empire. Occasional Publications of the British Institute of Archaeology in Ankara no. 5. London, the British Institute of Archaeology at Ankara.

KLENGEL, H. 1968.
"Die Hethiter und die ISUWA.", *Or. Antiq.* VII/1, s. 63-76.

KOŞAY, H. Z. 1941.
Türk Tarih Kurumu tarafından yapılan Pazarlı hafriyatı raporu. - Les Fouilles de Pazarlı. Entreprises par la Société d'Histoire Turque. T. T. K. yayınlarından V. seri, no. 4. Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

KOŞAY, H. Z. - TURFAN, K. 1959.
"Erzurum-Karaz Kazısı Raporu.", *Belleten* XXIII, s. 349 - 413.

KOŞAY, H Z - VARY, H 1964
Pulur Kazısı. 1960 *mevsimi çalışmaları raporu. - Die Ausgrabungen von Pulur. Bericht über die Kampagne von* 1960. Atatürk Üniv. Yayınları, no. 24. Fen-Ed. Fkt. Arkeoloji serisi 9. Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

KOŞAY, H. Z. - AKOK, M. 1966.
Alaca Höyük Kazısı. 1940-48 *deki çalışmalara ve keşiflere ait ilk rapor.- Ausgrabungen von Alaca Höyük. Vorbericht über die Forschungen und Entdeckungen von* 1940-48. T.T.K. Yayınlarından V. seri, sayı 6. Ankara. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

KOŞAY, H. Z. - VARY, H. 1967.
Güzelova Kazısı. - Ausgrabungen von Güzelova. Atatürk Üniv. Yayınları, 46. Fen - Ed. Fkt. Araştırmaları. Seri: 20 Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

METU, 1967.
Doomed by the dam. A Survey of the Monuments threatened by the Creation of the Keban Dam Flood Area, Elazığ 18 - 29 *October,* 1966. Faculty of Architecture. Department of Restoration. Ankara, METU.

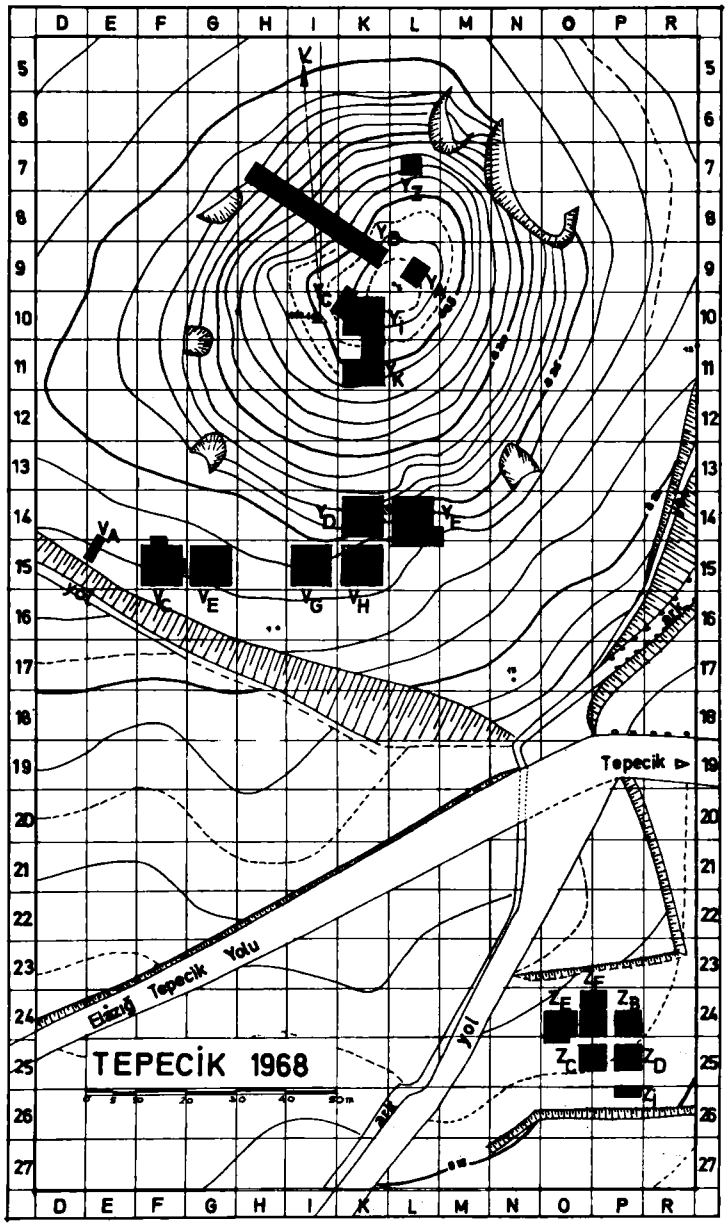
OTTO, H. 1940.
"Die Funde von Büyükkale.", *M.D.O.G.* 78, s. 44 - 69.

PALMİERİ, A. 1967.
"Insediamento del Bronzo Antico a Gelinciktepe (Malatya)." *ORIGINI* I, s. 117 - 193.

PUGLİSİ, S. M. - MERİGGİ, P. 1964.
Malatya I. Rapporto Preliminare delle Campagne 1961 *e* 1962. Orientis Antiqui Collectio: III. Roma, Centro per le Antichita e la Storia dell'Arte del Vicino Oriente.

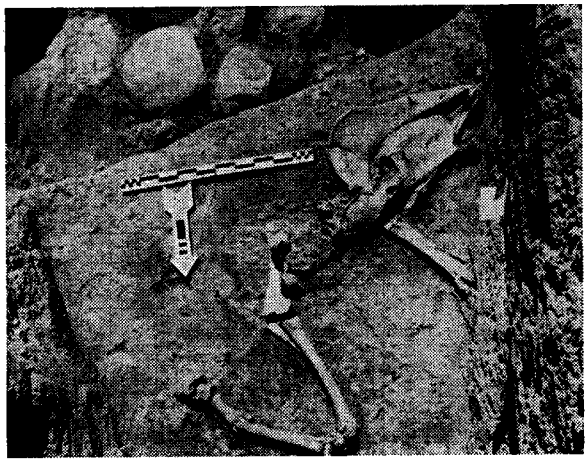
Res. 1 — Tepecik Höyüğü'nün batıdan görünüşü.

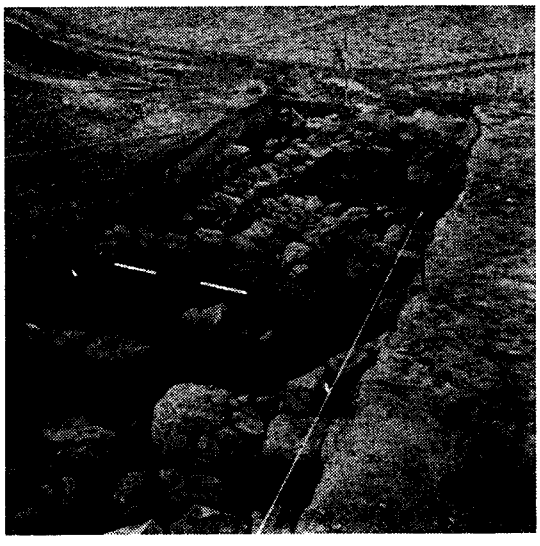
Res. 2 — Tepeçik Höyüğü açmalarını gösteren durum plânı.

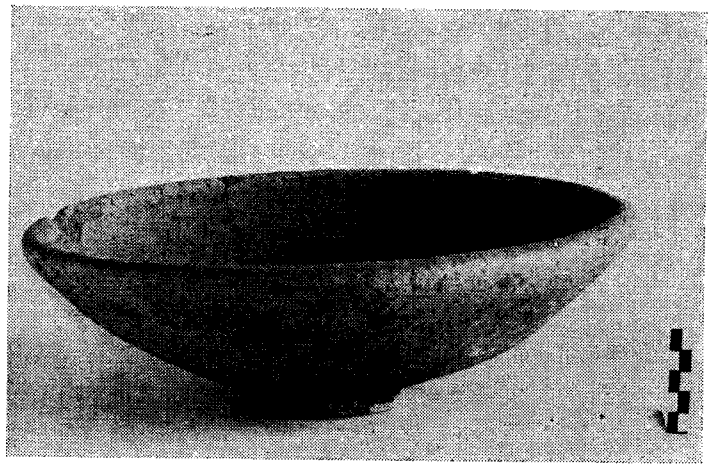
Res. 3 — ZA açmasında ortaçağa ait tandırlar topluluğu.

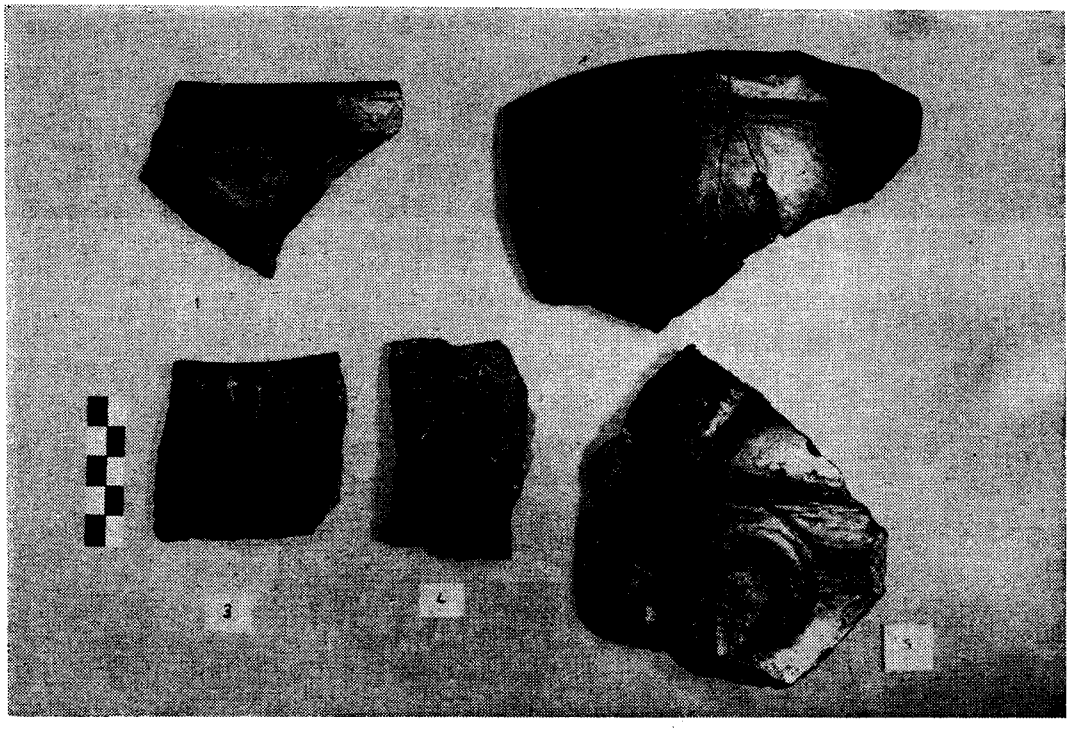
Res. 4 — ZD açmasında bulunan at iskeleti.

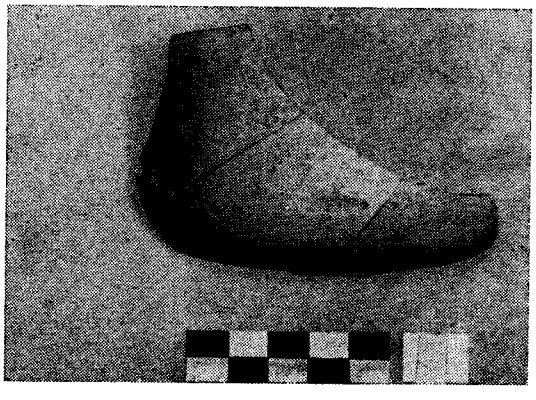
Res. 5 — YB açmasında üçüncü kültür toprağı tabakasında bulunan mimarî kompleks

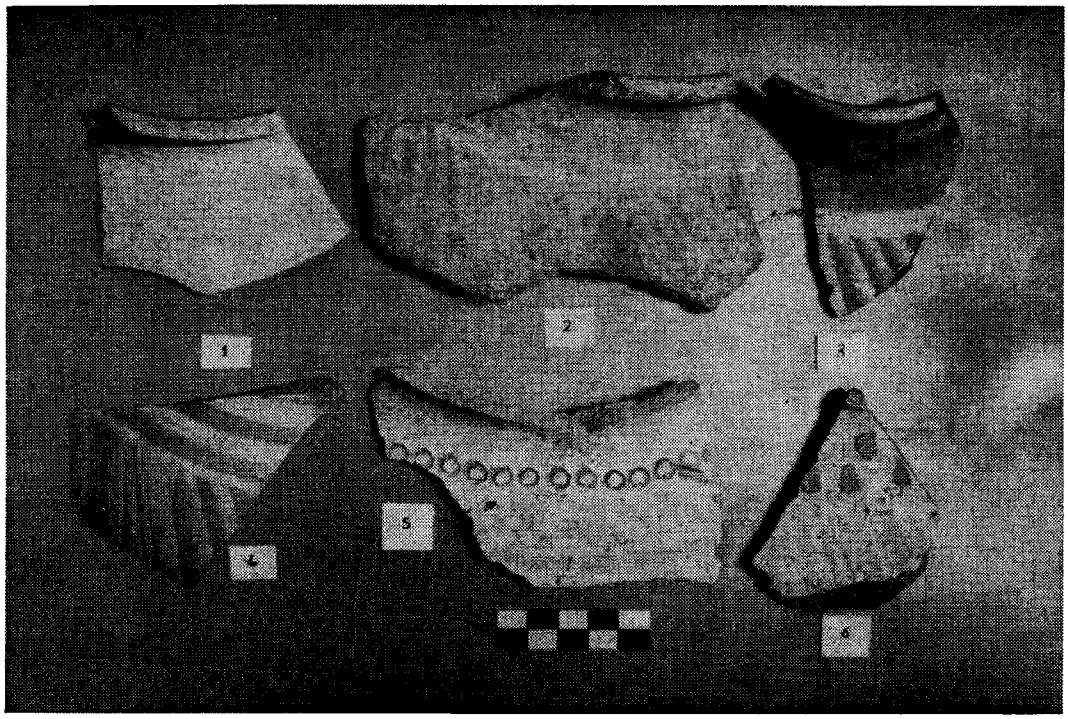
Res. 6 — Bir Hitit kâsesi.

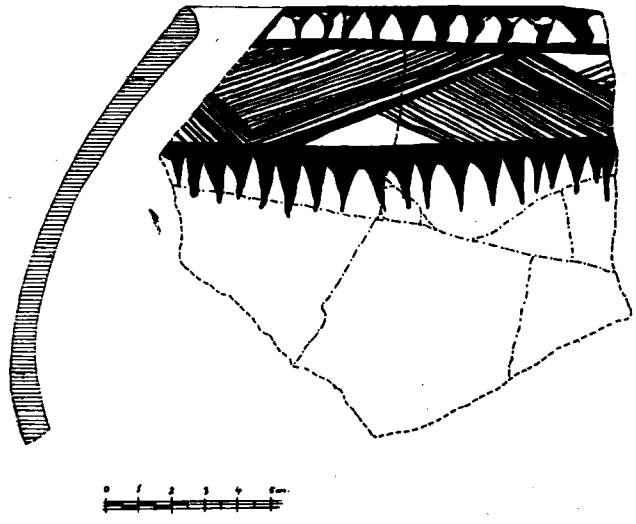
Res. 7 — Eski tunç Çağına ait üstü kabartma bezekli karaz tipi mala ait kap parçaları.

Res. — 8 Eski Tunç çağına ait torna işi ince yapıtlardan bir örnek.

Res. 9 — Eski Tunç çağına ait saklı astar bezemeli kap paçraları.

Res. 10 — Eski Tunç çağına ait boyalı bir çömlek parçası.

EXCAVATIONS AT SARDIS - 1969

PROF. GEORGE M. A. HANFMANN

The twelfth campign of the Harvard-Cornell Archaeological Exploration of Sardis took place from June 22 to early September. Restoration of the "Marble Court" of the Roman gymnasium, supervised by Mehmet Cemal Bolgil took place from May 20 to early October; reconstruction measures in the Synagogue, under Halis Aydıntaşbaş also continued through September.

The campaign was directed by G. M. A. Hanfmann; D. G. Mitten was Assistant Director. Unfortunately, A. Henry Detweiler, Associate Director was unable to participate because of illness. The American Schools of Oriental Research again sponsored the project and the Corning Museum of Glass was again a participant. Funds were received from collaborating institutions and from the Ford Foundation, for student trainees. The program greatly benefitted from a grant of the U.S. National Endowment for the Humanities. The Ministry of National Education again made a grant for materials of the Marble Court restoration project through a Trust Commission. We are happy to note the reiterated determination of the Supreme Monuments Council (T. C. Yüksek Anıt Kurulu, Decision 4978, July 13, 1969) to safeguard the unexcavated as well as excavated ruins of Sardis.

Including visiting specialists, who came to study special classes of materials, the staff with Commissioners numbered 33. Emphasis was on completion of pre-publication work of areas previously excavated. In all our endeavors we were helpfully assisted and advised by Commissioners Güldem Yüğrüm, Istanbul Archaeological Museums, and Muharrem Tağtekin, Manisa Museum.

On the southern shore of the Gygean Lake (Marmara Gölü) north of Sardis, D. G. Mitten, D. H. Finkel, and M. Tağtekin excavated part of an Early Bronze cemetery at Eski Balikhane ("Old Fishery"). One of the five pithos burials contained a bronze dagger, a silver ram pendant, and two golden "ear plugs" (Fig. 1) similar to those found at Karataş in Lycia and at sites in Central Anatolia (M. J. Mellink, *AJA* 73, 1969, 323, pl. 74: 16). Roman structures and Lydian material was also found on the small promontory.

At Sardis, A. Ramage continued investigation of the installations for refining gold discovered on the eastern bank of the Pactolus in 1968 ("Pactolus North") (Fig. 2). S. M. Goldstein collaborated on the technological aspects. It appears that gold refining operations began as early as 600 - 580 B.C. Throughout the industrial precinct two "floors" of "cupels" (cavities for purifying gold of base metals) were observed. Two sets of small furnaces were cleared. Average measurements were 0.60 by 0.60 m. with a height of ca. 0.60 m. (Fig. 3). Apparently these furnaces served to heat vessels for "cementation" (extraction of silver from gold). Brick slag and pottery with lead oxide from cupellation still adhering, pottery with gold driblets in cracks, tiny fragments of pitted gold foil, and a number of fragments of tuyères (bellows' nozzles) were retrieved.

Some ten meters west of the western boundary wall of the precint, a paved

floor with typical dumped gold-refining furnace material suggested that more than one gold-refining shop was active in this vicinity.

South of the sector "Pactolus Cliff" (tested in 1959-60) and more than two meters below the present torrent bed, villagers excavating a canal came upon marble blocks perhaps already re-used in antiquity in a Roman building. Among them was the left side of a pediment, 1.28 m. long and 0.58 m. high (Fig. 4). Recalling in its motif of the funerary meal the "Satrap Sarcophagus" from Sidon and in its pediment the Nereid Monument of Xanthos[1], the high relief depicts a reclining man and three seated women. The sculpture, much washed out, may come from a small mausoleum of the Persian era (430 - 400 B. C. ?).

On the south side of şaitan Dere, a tributary of the Pactolus, the "Stepped Pyramid Tomb" (H. C. Butler, *Sardis* 1, 1922, 167; Bulletin of the American Schools of Oriental Research - henceforth *BASOR* 166, 1962, 28) was re-excavated and re-surveyed by S. and B. Kasper (Fig. 5). A few stones of the monument and a bronze fibula were retrieved from trenches dug down the sope and in the brook bed. On the basis of close observation, S. Kasper argues that the monument was a complete stepped pyramid with an entrance to north. The many phases of masonry working display striking resemblances with workmanship of Staircase "B" of the Taht-i -Suleyman, a fortified platform for a palace at Pasargadai (D. Stronach, *Iran* 1, 1963, 31, pl. 3a). Presumably Lydian masons were carried off by Cyrus to Iran after the Persian king captured Sardis in 547 B.C.

The so-called Lydian Building, probably an altar to Artemis (*Sardis* 1, 46, 111. 35; 2, Atlas, Pl. I) was re-excavated by D. W. Roller and partly drawn by K. J. Frazer. Built of red sandstone, the Lydian altar stepped on three sides (Fig. 6) presents a plan surprizingly similar to that of the "Pyramid Tomb." The altar stands on riverine gravel. The scanty finds would not contradict a date in the fifth century B.C. (*BASOR* 154, 1959, 9. n. 8; cf. Xenophon, *Anabasis* 1: 6, 7, the Younger Cyrus and Orontas swear oath at the altar of Artemis between 407 and 401 B. C.). It seems that extensions to north and south were added to the altar and the Lydian and Greek stelae re-set around it during a great clean-up of the sanctuary from flood deposits which occurred in the third century A. D. (W. Warfield, *Sardis* 1, 179, describes the flooding process).

In the Artemis precinct a number of monuments were cleaned and studied. Monument "10" (*Sardis* 1, Pl. III, east of Temple) shown by pottery to be Late Hellenistic, had water run over its polished stucco floor to imitate a pool, according to observations of L. J. Majewski, Majewski also discovered wall paintings hitherto unknown, possibly Severan, in the so-called "Byzantine Tomb 2."

Two new Lydian inscriptions on stones were noticed and read by R. Gusmani, who studied all Lydian, Carian, and other epichoric inscriptions and graffiti found by the expedition. One may be read *ul/ar (timul)*, "wrote to Artemis" (Fig. 7).

At the southeast corner of the Artemis Temple, a test in the outer (eastern) apse of Church "M" (c. 400 - 650 A. D.) was undertaken to assist the architectural study of S. W. Jacobs and M. Darnall. Two graves aligned along the east-west axis appeared but lack of grave goods and excellent preservation of skeletons

[1] Satrap sarcophagus: Ch. Picard, *Manuel, Ssulpture* 2:2 (1939) 888, fig. 361. Nereid monument: Cella frieze, A. H. Smith, British Museum, *Catalogue of Greek Sculpture* 2 (1900), 31, nos. 902 - 903; East Pediment, Smith, 38, No. 924. A. Michaelis, *Annali dell'Instituto* (1875) 154, pl. DE I. H. Brunn and F. Bruckmann, *Denkmaler griech. und röm. Skulptur* (1892) pl. 219. S. Reinach, *Repertoire de Reliefs* 1 (1909) 485: 8-9, 486:1; cf. also frieze with banquet scene on the tomb of Merehi, Smith, no. 951, pl. 13; Reinach, 1, 487: 1. E. Reisch and G. Niemann, *Das Nereidenmonument in Xanthos* (Wien, 1921), pl. 1.

oriented to west mark the burials as recent. In the inner apse, painted wall paneling was found on the wall.

About one hundred meters north and uphill from the Artemis Temple, the discovery of a cache of Orientalizing pottery by a village boy led C.H. Greenewalt, Jr. to excavate parts of two Lydian structures (Fig. 8). Dating from late seventh to mid-sixth century B.C. the abundant ceramic yield included several large amphorae decorated with sphinxes and wild goats (Fig. 9). H.C. Butler and T. L. Shear had reported but not published Lydian walls in this brook bed known as "Northeast Wadi" (G. M. A. Hanfmann, *Studies D. M. Robinson* 1, 1951, 174). While previous tests had to descend from six to eight meters, the 1969 exposure encountered Lydian floors at ca. 2.2 - 2.5 m. below the present surface of the vineyards. It confirms that an important, densely built-up Lydian quarter existed far up the Pactolus valley.

Some 250 meters east of the Roman city, an effort was made by J. C. Waldbaum, D. W. Roller, G. M. A. Hanfmann, and the architects R. H. Penner and K. J. Frazer to obtain by supplementary excavation and close study an intelligible record of the Roman-Byzantine complex "CG" (excavated from 1958 - 1960, *BASOR* 154, 18 - 22; 157, 38 - 43; 162, 43 - 47). The western niched wall (CGW) of the main hall was outlined and a major arched door in the north wall excavated (Fig. 10). As Penner pointed out, the resultant plan is similar to halls of Roman baths in Hierapolis and Miletus (Faustina Thermae). Two long rubble wall units running east-west were traced in the northern part of the complex. A stratified pit at the southwest corner of main hall proved that the southern wall was preserved at ca. six meters below surface. A series of small industrial hearths and burned, dumped refuse in the northwest corner of main hall (Fig. 11) belong to Middle Byzantine reoccupation. S. M. Goldstein suggests that the industry involved was "roasting of ores for collection of metallic iron."

About 40 meters south of complex "CG" a wall first observed in 1962 turned out to be a curving rubble wall, 2.5 to 3.35 m. wide, perhaps part of a circular or elipptical cemetery wall. Five oblong (Islamic ?) graves were cut into its southern side. One of these was covered with a fragmentary honorary inscription of the Roman period (IN 69. 14) with parts of 17 lines preserved (Fig. 12).

Although much of the city wall of Sardis (5 th century A.D.?) has disappeared since the wall was entered in a simplified way on H. C. Butler's plans in 1913 (*Sardis* 1, 111. 18, Pl. 1) a team of architects (Darnall, Penner, Frazer, Yalçınkaya), photographers (Gombosi, Hoppin), and archaeologists (Foss, Hanfmann, Waldbaum) was able to record some thirty stretches still visible above ground. The pier of a rectangular tower was observed north of the northeast corner of the gymnasium, a semi-circular tower was discovered some 90 meters east of the Pactolus (Fig. 13, W 120/N 200), and evidence for a possible pentagonal corner tower came to light on the Pactolus. Apparently, there was also a rectangular tower south of the "Upper Terrace" (cf. *BASOR* 157, p. 22). Parts of the unexcavated complex "A" (possibly the Hellenistic-Roma agora, *Sardis*, 1, I11. 18) and a Middle Byzantine fort were also recorded.

On the Main Avenue, at the gymnasium complex, J. S. Crawford finished the excavation and study of the long row of Early Byzantine (ca. 400 A. V.) shops and of the public latrine which adjoined them at the southwest corner.

To serve A. R. Seager's detailed architectural study, a dozen pits were dug under the floor of the synagogue taking advantage of the lifting of mosaics undertaken by L. J. Majewski. The pits supply evidence for several changes of plan,

which will be discussed in a forthcoming article by Seager. Of importance for the dating of the later furnishings of the synagogue was the lifting of mosaics along the western side of the Forecourt. Their inscription panels with family name of Aurelii had been previously assigned to the third century A. D. (*BASOR* 170, 47 f., figs. 32; L. Robert, *Nouvelles Inscriptions de Sardes*, 1964, 38, nos. 4-6, pl. 4 f., proposed, though with reservations, 212-250 A.D.). The high total of 125 coins found under the mosaics, of which some 90 were legible, suggests that perhaps the coins were placed under the mosaics intentionally, as they still are in some new buildings in Turkey. Plotting of find spots and statistics by D. W. Roller indicate 355 - 383 A. D. as the probable time span when the mosaics were laid.

That wall paintings had preceded marble revetments in the Forecourt of the synagogue was proved by a piece of painted wall observed behind the marble revetments of the north wall at the northeast corner of the court.

Four bays of the late antique "crater-and-bird" frieze were reconstituted by S. M. Goldstein, L. J. Majewski and H. Aydintaşbaş and installed on the north wall of the Forecourt (Fig. 14; cf. *Dergi* 16:2, 1967, 81, fig. 16). Under supervision of architect Aydıntaşbaş, the central area of the Forecourt was put in order and a replica of the beautiful crater-fountain set up (Fig. 14). In the Main Hall, the North Shrine attached to the entrance wall was completed. A bay of the decorative system of the north wall with four pilasters was recomposed. including the important donor's inscription "(I, Hipp) asios the Second, a citizen of Sardis, gave the marble revetments for the ornament of the House" (*eis ton kosmon tou oikou*) (Fig. 15). The three benches of the apse were revetted with marble and the monumental "Eagle Table" (cf. *BASOR* 174, 36 fig. 19) wasrecomps-sed and rè.-erected in front of the apse (Fig. 16).

The large project of restoring the Severan entrance unit to the Roman gymnasium ("Marble Court") made great progress under M. C. Bolgil assisted by T. Yalçınkaya. Pavilions and the arcuated pediment of the second story on the west side were re-erected to a height of 60 feet (Fig. 17; cf. *Dergi* 16:2, 1967, 83, Figs. 17, 19 - 21). Several columns of the "screen colonnade" which constituted the eastern entrance side have been put up. Yet to be done are the pavilions of the second story on the south and north sides. During the clearance of the eastern "screen" stylobate a small statue of a Muse (or Apollo? S 69, 10, height 0.372 m.) with kithara was found (Fig. 18)[2]. Another sculptural find of interest, from the Pactolus, was the stele of an athlete inscribed "Nympheros" (No.Ex 69. 17, height 0.95 m.) (Fig. 19).

Topography and road system around Sardis as well as monuments of Byzantine and Islamic eras were studied by C. Foss on a fellowship of the American Research Institute in Turkey.

Research on wall paintings and mosaics (Majewski), sculpture (N. H. Ramage), technical materials (S. M. Goldstein), and pottery (C. H. Greenewalt, Jr., I. Hanfmann) was carried on at Sardis and in the Manisa Museum. The wall paintings of the Early Byzantine "Peacock Tomb" and several fifth century A.D. mosaics from "Pactolus North" were transferred to Manisa.

[2] (S. 69. 10 - 8031); Although the figure looks as if it might have a bosom, the typology favors an Apollo Musagetes, in a simplified version of the Vatican type: G. Lippold, *Die griechische Plastik* (1950) 311, pl. 110 : 3 (around 300 B. C., non-Scopasian) or a type like that on the relief of Archelaos of Priene, Lippold, pl. 131:3, D. Pinkwart, *Das Relief des Archelaos von Priene und die Musen des Philiskos* (Kallmünz, 1965). There is, however, a type of a Muse with kithara (possibly Erato) which shows a similar kithara band but the posture of left and right leg would have to be reversed, M. Bieber, *The Sculpture of the Hellenistic Age*, (1961) 100, 128 (calling the type Polyhymnia) fig. 406, Muse with kithara, from Alexandria (terracotta) which she believes to be of the type represented on Archelaos relief.

Fig. 1 — Two vases (P 69.36, P 69.37), golden ear studs (M 69.7, M 69.8), bronze dagger (M 69.5), silver pendant (M 69.6) from pithos burial EB 69.3.

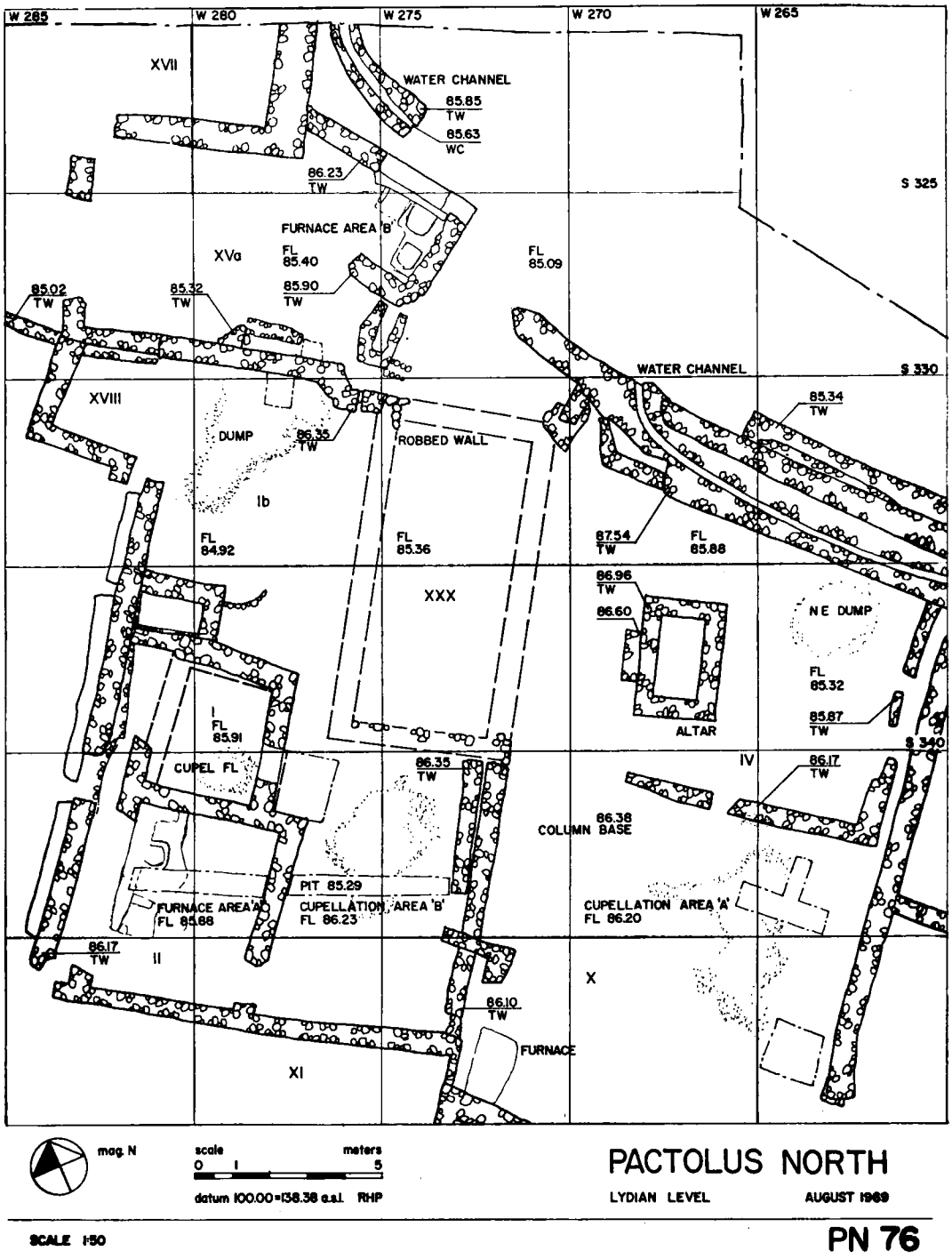

Fig. 2 — Pactolus North, Plan.

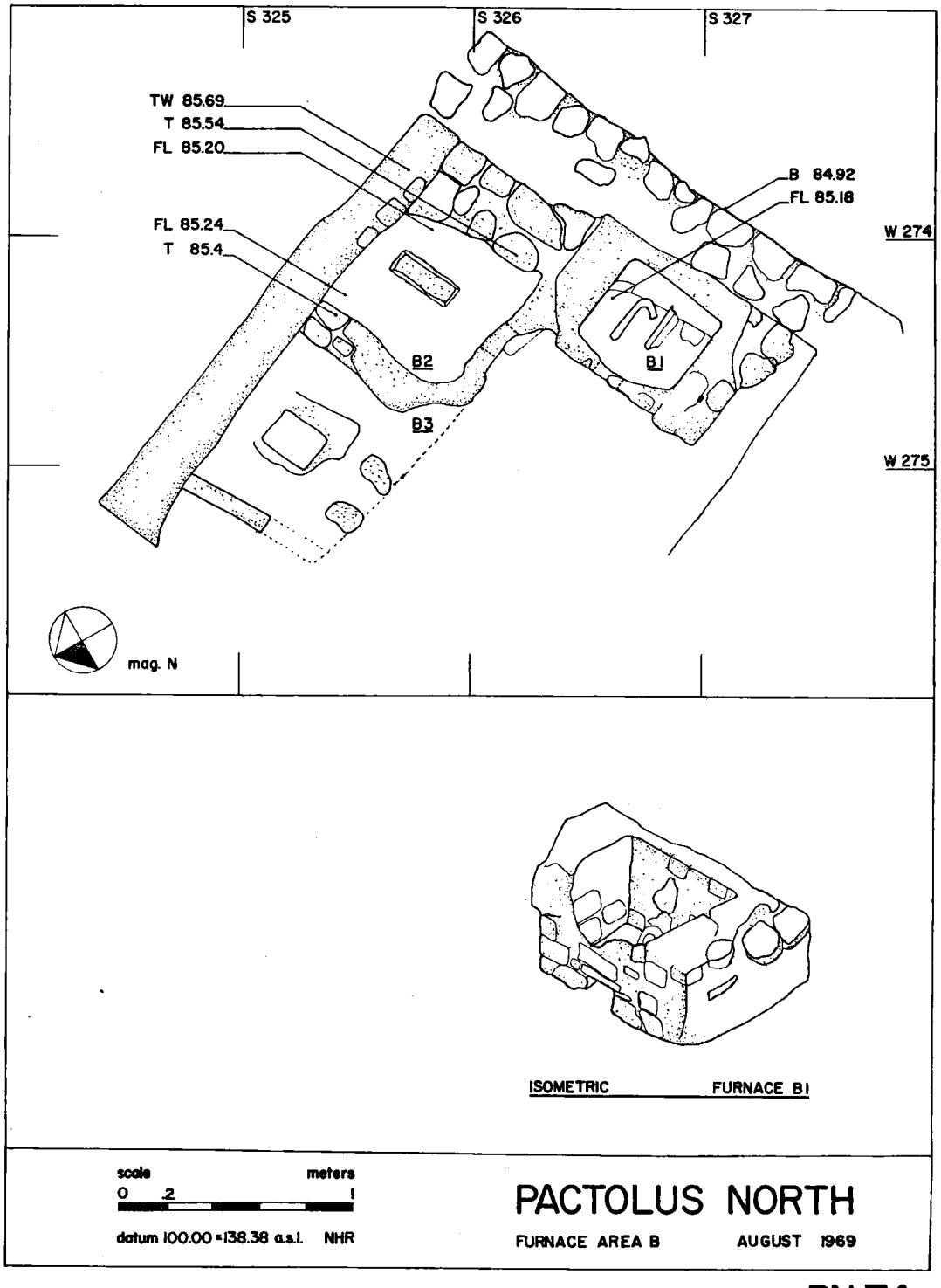

Fig. 3 — Plan and Isometric of furnaces.

Fig. 4 — Half of Pediment with Funerary Meal.

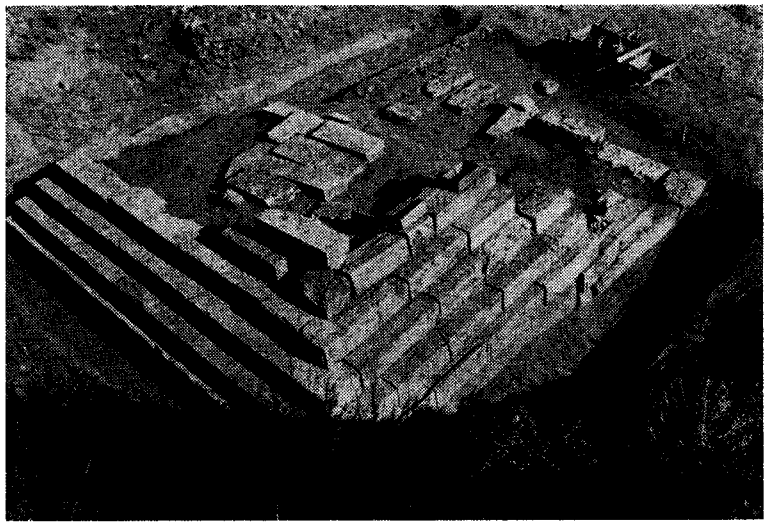

Fig. 5 — Pyramid tomb ofter excavation of 1969. Looking NW.

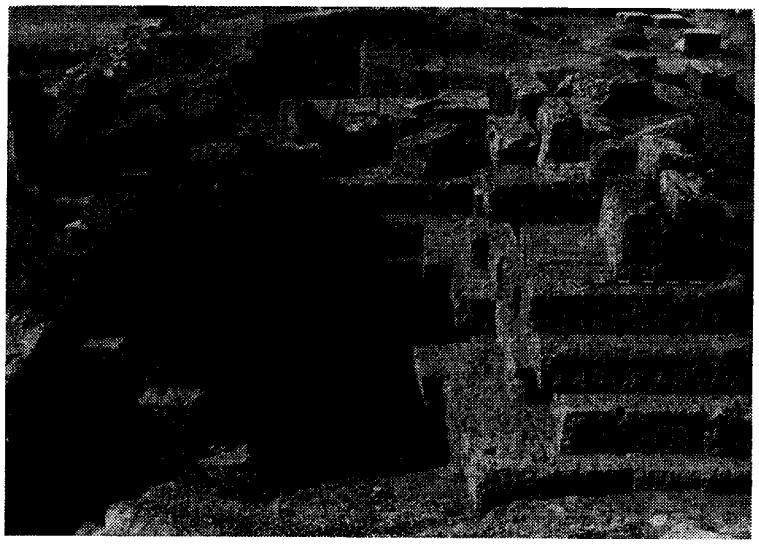

Fig. 6 — Lydian Altar west of Artemis Temple. Looking South.

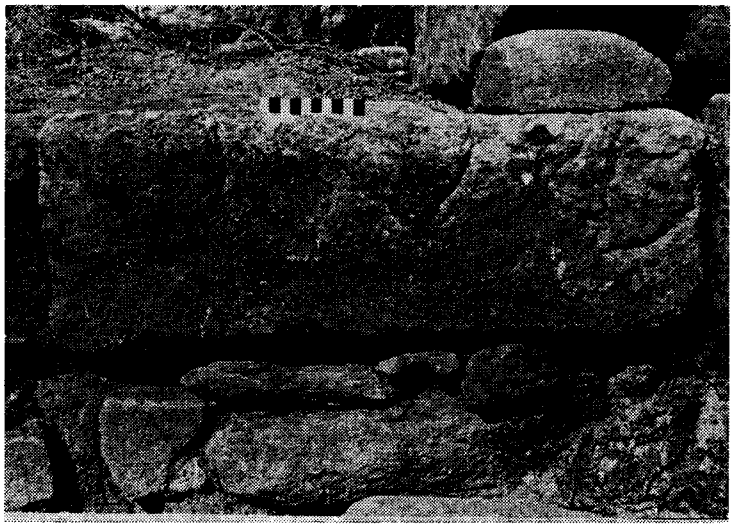

Fig. 7 — Lydian inscription (IN 69.22).

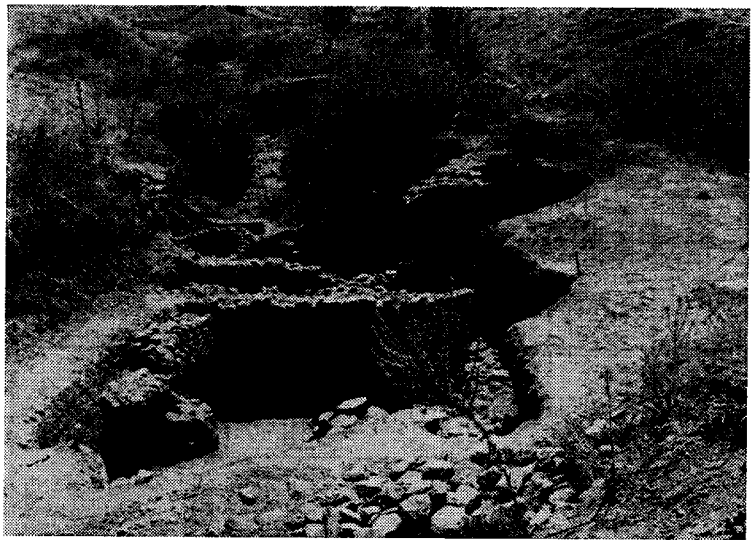

Fig. 8 — North East wadi excavation. Looking East.

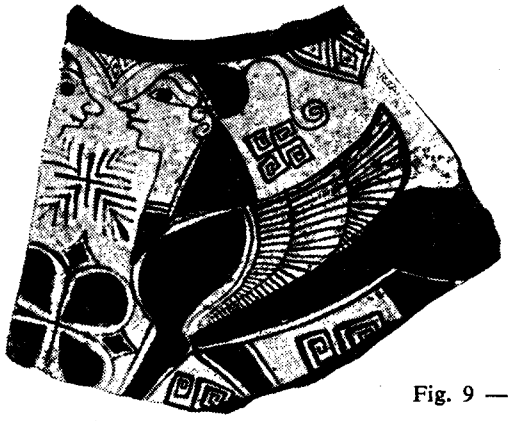

Fig. 9 — Amphora Frogments with two sphinxes.

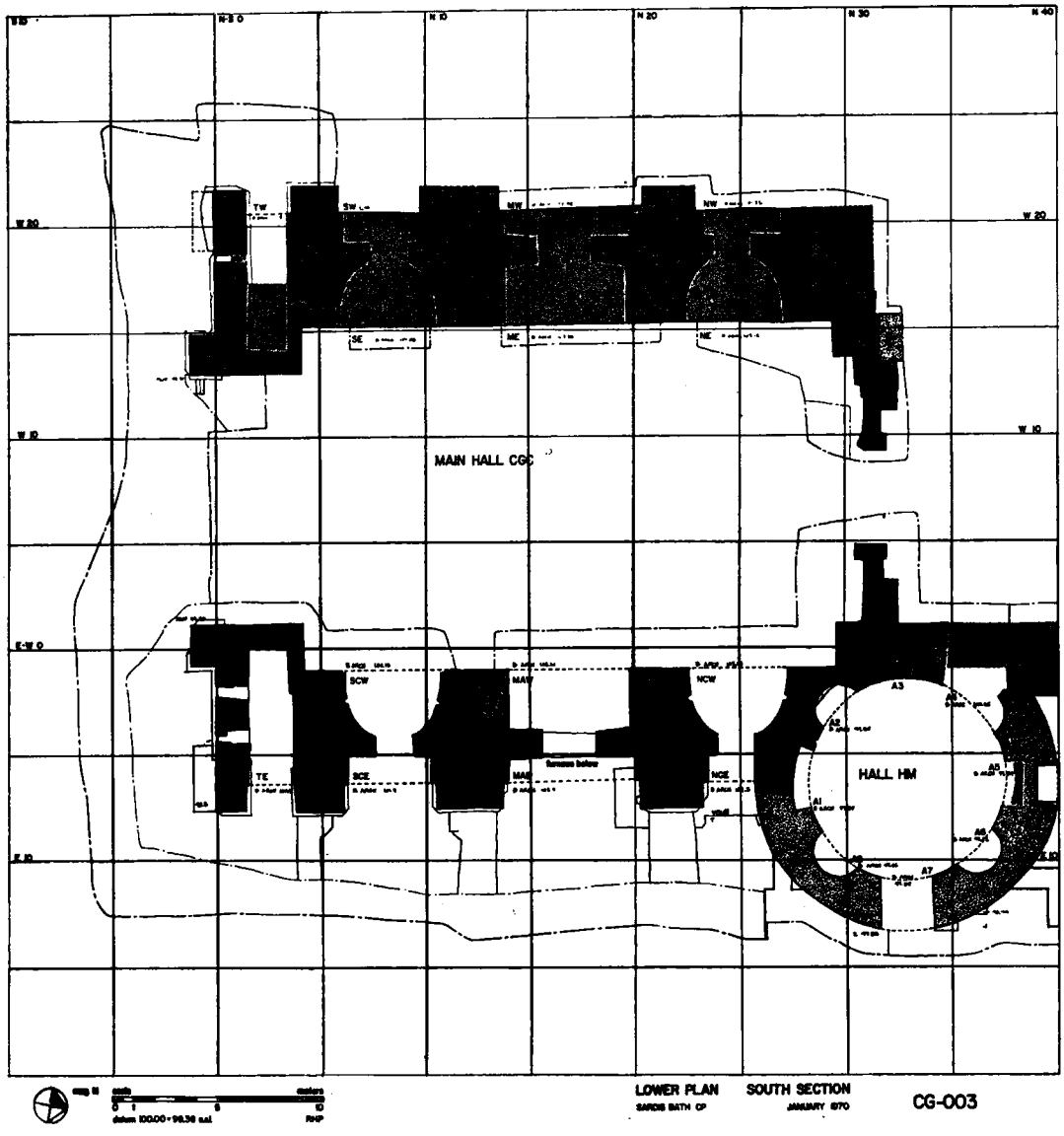

Fig. 10 — Plan of Southern part of "Cg", 1969.

Fig. 11 — Photo in the industrial hearth in Cgw. Looking SW.

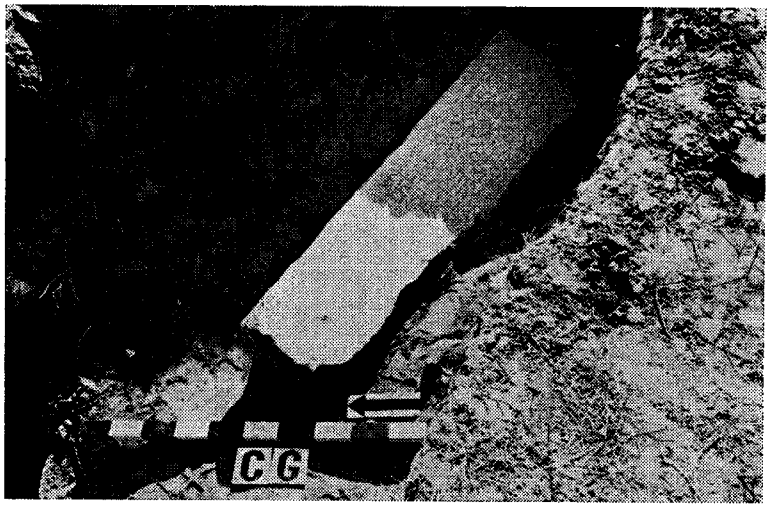

Fig. 12 — Grave (69.5) with inscribed stele (IN 69.14) used as cover.

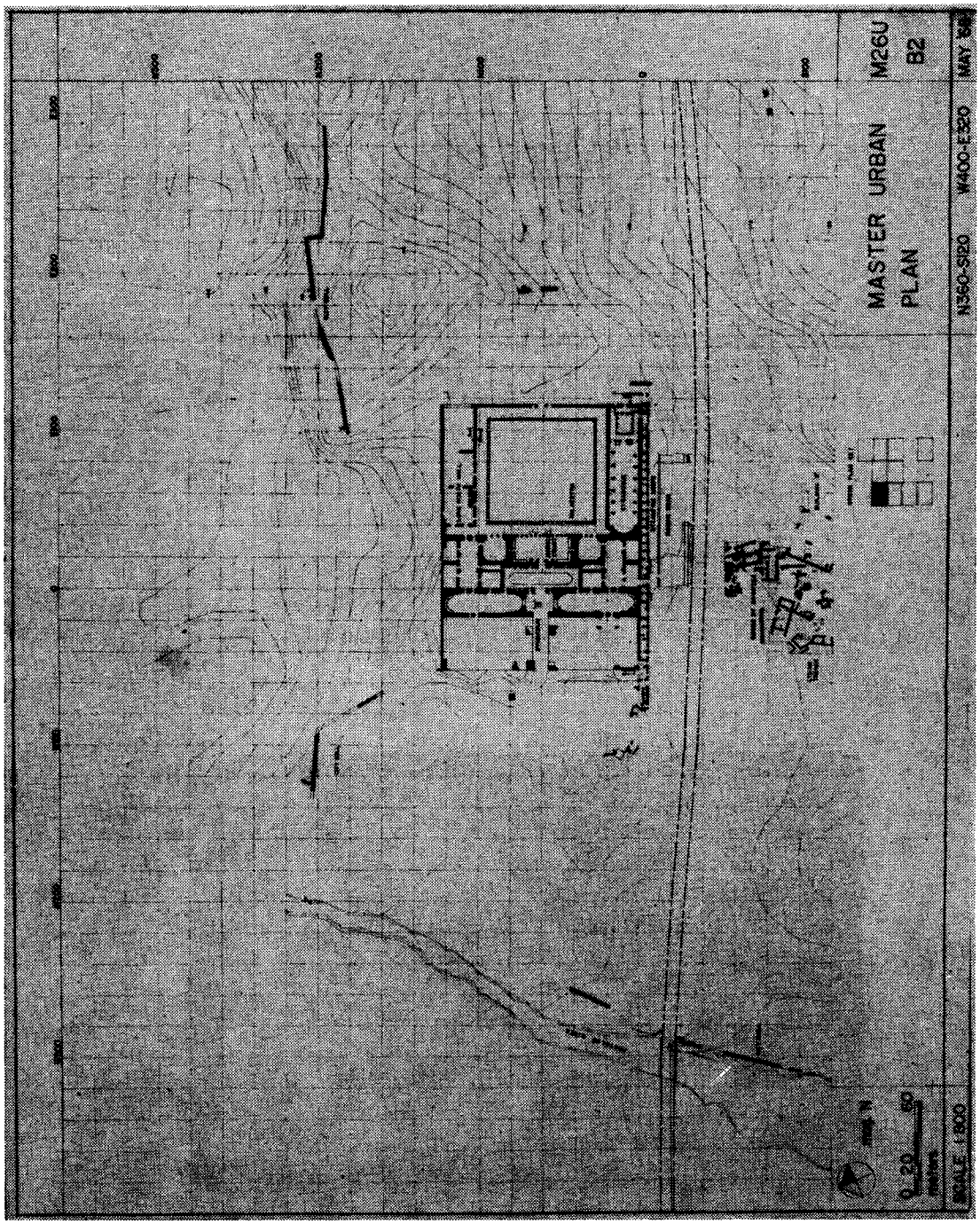

Fig. 13 — Sardis, part of urban plan showing Gymnasium with Synagogue and pats of city wall.

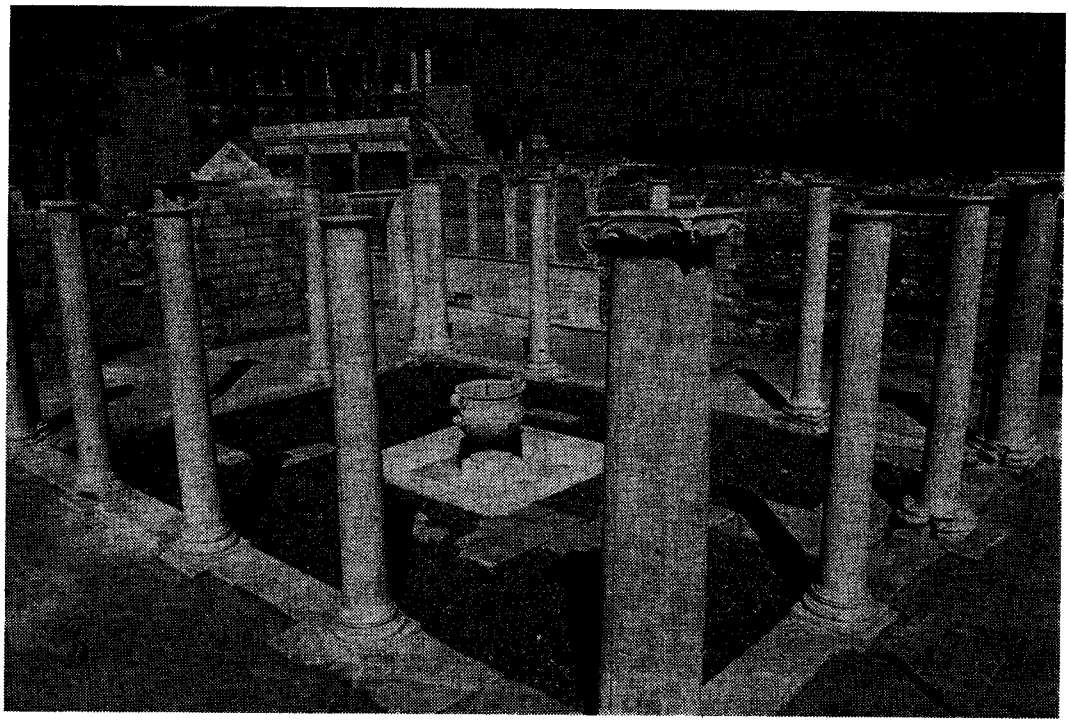

Fig. 14 — View of Synagogue forecourt with Bird Frieze. Looking North.

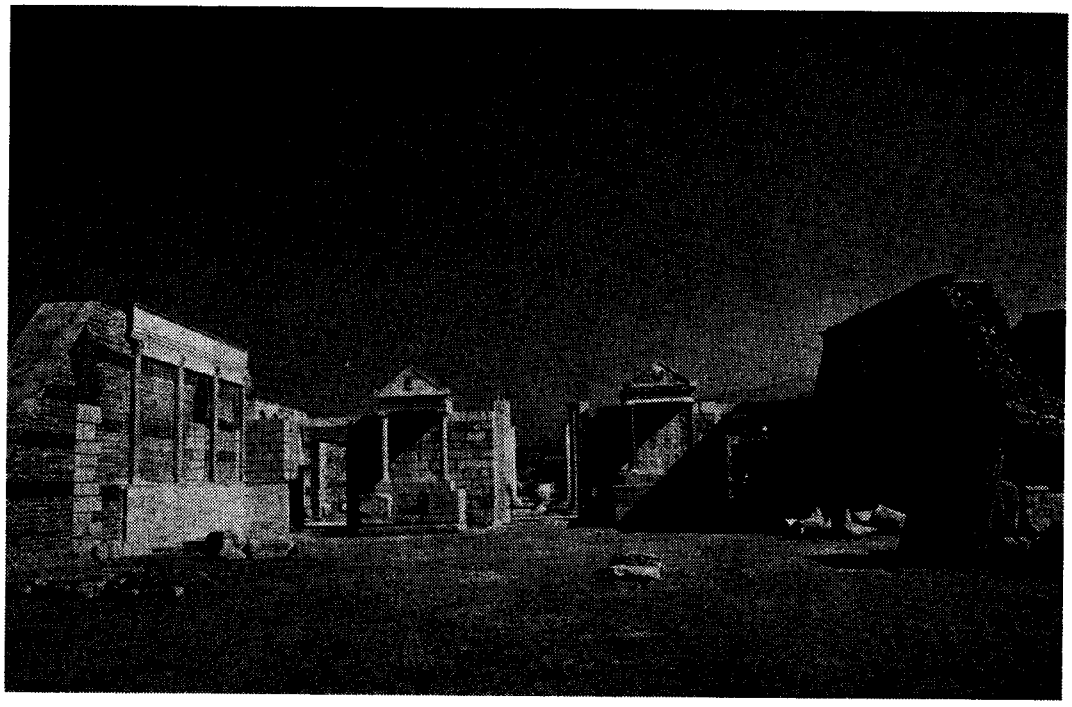

Fig. 15 — Synagogue, main hall. Looking East. On the left, reconstructed bay of north wall.

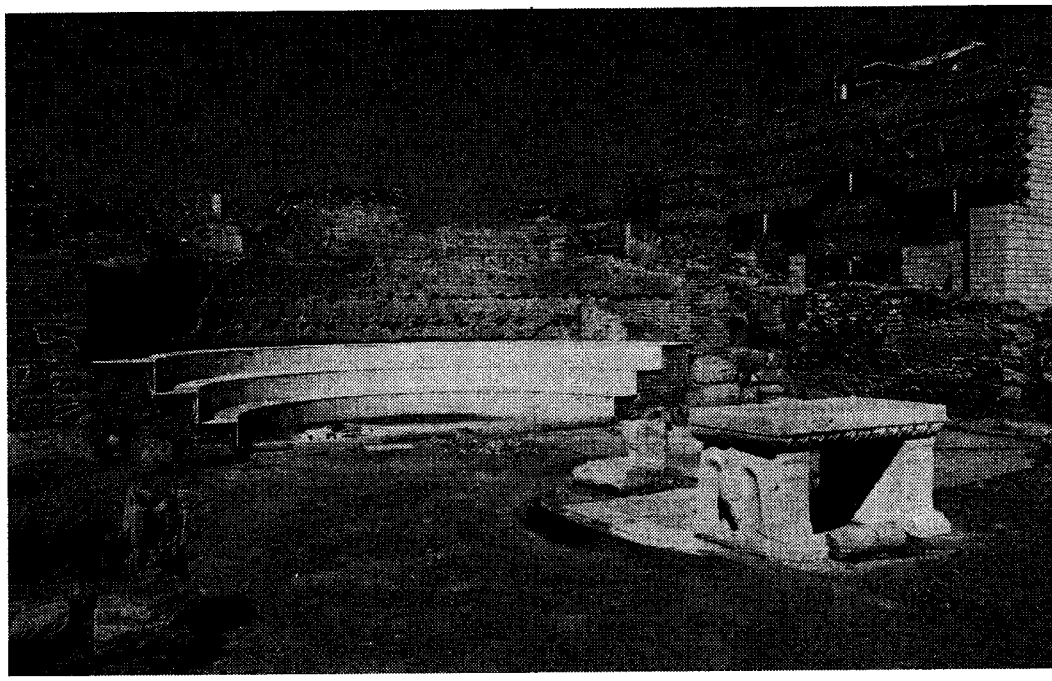

Fig. 16 — Synagogue : apse and marble table. Looking West.

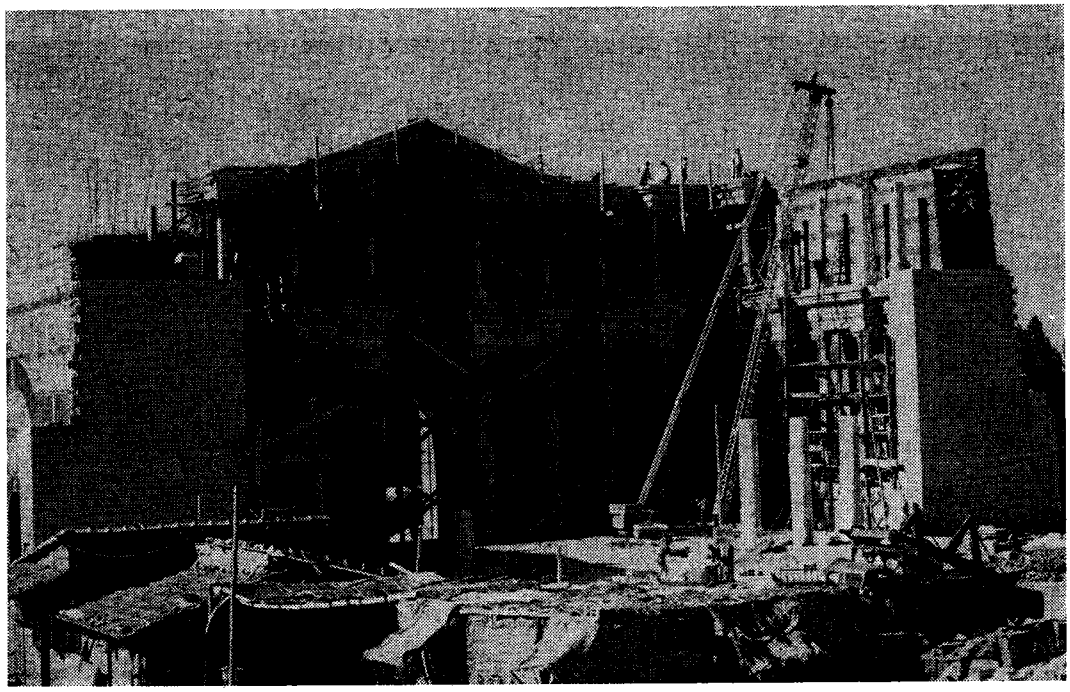

Fig. 17 — West gate of Marble Court being restored. October 1969.

Fig. 18 — Muse with kithara, Roman, 3rd Cent. A. D.

Fig. 19 — Relief found in Pactolus, 1969. Nympheros and Servant.

TRAKYADAKİ UZUN DUVAR

Yazan : R. M. HARRISON

Bu yazının konusu İstanbul'un 65 km. kadar batısında Trakya yarımadasını Karadenizden Marmaraya kadar kesen "Anastasius Duvarı" ismi ile anılan duvardır.[1] Burası uzun süre askeri bölge olduğundan duvar kalıntıları pek az tanınmıştır. Duvar Geç Roma İmparatorluğu'ndan zamanımıza kadar gelen en güzel askerî mimarî örneklerinden biridir. Köylüler tarafından taşları devamlı olarak çalınmakta olduğundan çok acele olarak incelenmesi gerekir.

Bu duvarın C. Schuchhardt, P. N. Oreshkov ve F. Dirimtekin tarafından kısa tasvirleri yapılmıştır ve bunlar çok kıymetli kayıtlar teşkil etmektedirler[2]. Duvar hakkında N. Sarantis tarafından yazılan makale Schuchhardt'a dayanır. Sarantis kendisi bu duvarı incelememiştir.[3]

Procopius duvarı Anastasius I (491-518)e izafe etmekte ve Chronicon Pascale ise 512 yılına koymaktadır[4]. Bury 497 yılını ileri sürüyor, fakat Oreshkov ve Stein bu duvarın 478 ve 468 yıllarında mevcudiyetine dair kayıtlar bulunduğunu göstermişlerdir[5]. Böylece 469 yılı bir '*terminus ante quem*' teşkil etmektedir ve Anastasius'un duvarı yeniden yapmayıp tekrar inşa ettirdiği vuzuh kespetmektedir. Duvarın daha sonraki tarihi burada bizi ilgilendirmemektedir. Bizans çağında sık sık aşıldığı, istilâ edildiği ve tamir edildiğini ve en son tamirine ait vesikanın, *Basil II* ve *VIII Constantine* (976 - 1025)[6] zamanına ait kitabe olduğunu söylemek yeterlidir.

Uzun duvar (umumiyetle *to makron teichoè* veya bunun çoğulu olan *ta makra teiche* ismi ile anılmaktadır), Karadenizde Evcik'den, Marmarada Silivri'nin tam tam batısındaki buruna kadar uzanmaktadır. Doğru uzunluğu 45 km. kadardır. Güney yarısı tarım toprakları içinden geçmekte olduğundan geniş mikyasta kaybolmuş, görünmez hale gelmiştir. Kuzey yarısı, sert ormanlık bölgededir, ümidin

[1] — Uzun Duvarı 1968 ve 1969 yıllarında Trakya'da Dr. Nezih Fıratlı ve Saraçhane kazı ekibi üyeleri ile birlikte dört kısa günlük gezide inceledim. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü Bay Hikmet Gürçay'a bu notu Dergiye yazmam için beni teşvik etmesinden dolayı ve Dr. Nezih Fıratlıya da devamlı yardımı ve makaleyi Türkçeye tercüme etmesinden dolayı teşekkür etmek isterim. İngilizce kısa makale Archaeologia Aeliana'nın gelecek nüshasında yayınlanacaktır.

[2] — C. Schuchhardt, "Die Anastasius-Mauer bei Constantinopel und die Dobrudscha-Walle", *JdI*, XVI (1901), Sp. 117 - 115; P. N. Oreskhov, Vizantiiski Starini okolo Tsarigrad, *Spisanie na Bulgarskata Akademiia na Naukite* X (1915), s. 71 - 118; F. Dirimtekin, "Anastase Surları", *Belleten* XII (1948), s. 1-10; *id.* "Le Mura di Anastasio", *Palladio* n. s. V (1955), s. 80 - 87.

[3] — M. Sarantis, "To makron teichos tou Anastasiou en te Thrake", *Mesaionika Gramata* IV (1939), s. 3 - 27.

[4] — *De Aed.* IV, 9; *Chron. P.* (Bonn ed.), p. 610.

[5] — J. B. Bury, *History of the Later Roman Empire* (London, 1923), I, p. 435; Oreshkov, *Göst. Yer.*; E. Stein, *Histoire due Bas Empire* II (paris, 1949), s. 89. 478 yılı için, Bk. Malchus Parça 16, (*FHG.* IV, s. 124); 469 yılı için Bk. *Vita S. Danielis Stylitae*, 65.

[6] — Vezinli bir kitabe Schuchhardt tarafından yayınlanmıştır, *Göst. Yer.* Duvar ile ilgili bir çok antik kaynaklar A. Van Millingen tarafından faydalı bir şekilde toplanmıştır (*Byzantine Constantinople* London 1899), s. 324-3). Duvara dair mütalâalar için Bk. A. M. Mansel, *Trakyanın Kültür ve Tarihi* (İstanbul, 1938), s. 44-5, ve duvarın idaresi hususu A. H. M. Jones tarafından işlenmiştir (*Later Roman Empire*, Oxford, 1964, s. 231, 280 v.s.

üstünde iyi muhafaza edilmiştir. Biz incelememizi Dervişkapı çevresinde ve kuzey ucunda Evcik'de yaptık. Tam mükemmel olmamakla beraber Derviş Kapı yakınında bir seri kule, dış taraftaki hendeği ve bir küçük ordugahı tesbit ettik.

Derviş Kapıda duvar 3.30 m. kalınlığındadır, iki yüzü dikkatle kesme kireçtaşı sıraları ve küçük kiremit kırıkları ihtiva eden sert pembemsi harç ile yapılmıştır. Duvarın yüksekliği genellikle 5-6 m. arasında değişmektedir, fakat hiç bir yerde üstteki seyirdim yolu zamanımıza kadar mevcudiyetini muhafaza etmemiştir. Sık fidanlar, çalılar ve yabani otlar duvarın üzerini ve etrafını kaplamıştır, bu durum dış, yani batı cephesinin ölçülerinin alınmasını ve fotoğrafının çekilmesini hemen hemen imkânsız hale getirmektedir. Mamafih iç yani doğu cephesinin yer yer iyi görünen kısımları vardır.

Dış kulelerden bir serinin kalıntıları (burada Res. 1 de 1-17 no.) Derviş Kaının 2 km. kadar güneyine uzanan bir mesafedeki duvar parçasında bulunmuştur. 5, 6, 7, 9 ve 16 No.lu kuleler dikdörtgen plânlıdır. 2, 3, 8, 10, 14 ve 15 No.lu kuleler poligonaldir. Geri kalanların şekli tayin edilememiştir. 8 No.lu kulenin, uzun duvarda 1.60 m. genişliğinde kemerli kapısı vardır. Kuleler arasındaki mesafe, seri içinde ayrılık yaratan 13 üncü kule müstesna, oldukca muntazam, takriben 120 - 160 m. aralıklıdır. 12 ve 13 üncü kuleler küçük bir ordugahın kuzey-batı ve güney-batı köşelerindedirler (Burada ordugah D olarak adlandırılmıştır). Ordugahın büyük kısmı son zamanda tahrib edilmiştir. Fakat dikdörtgen plânı (takriben 55 m. kuzey-güney, 20 m. doğu-batı) hâlâ görülebilir ve onun uzun duvardaki batı kapısının bir tarafı hâlâ *in situ* durmaktadır. Bu ordugah sahasında İstanbul'da rastlanan tipte 6 ıncı asra ait bir kaç damgalı tuğla ve 6 ıncı asırdan 10 uncu asra kadar tarihlenebilen pek az keramik bulunmuştur. Ordugâhın güneydoğu köşesinin dışında ise küçük bir yerleşmenin izleri görülür.

Dış taraftaki hendek 4 noktada bulunuştur. İkinci kule karşısında hendeğin iç kenarı duvardan 27 m. batıdadır; burada hendeğin genişliği 10 m., derinliği 2.50 - 3.00 m. kadardır. Düzce olan tabanın genişliği 3 - 4 m. dir. 9 No.lu kulenin karşısında hendek duvardan aşağı yukarı ayni mesafededir, fakat daha geniş ve yayvan V-profilini havidir. Doğrudan doğruya Derviş Kapıda ve 17 No.lu kule karşısında da hendek bulunduğu görülmüştür.

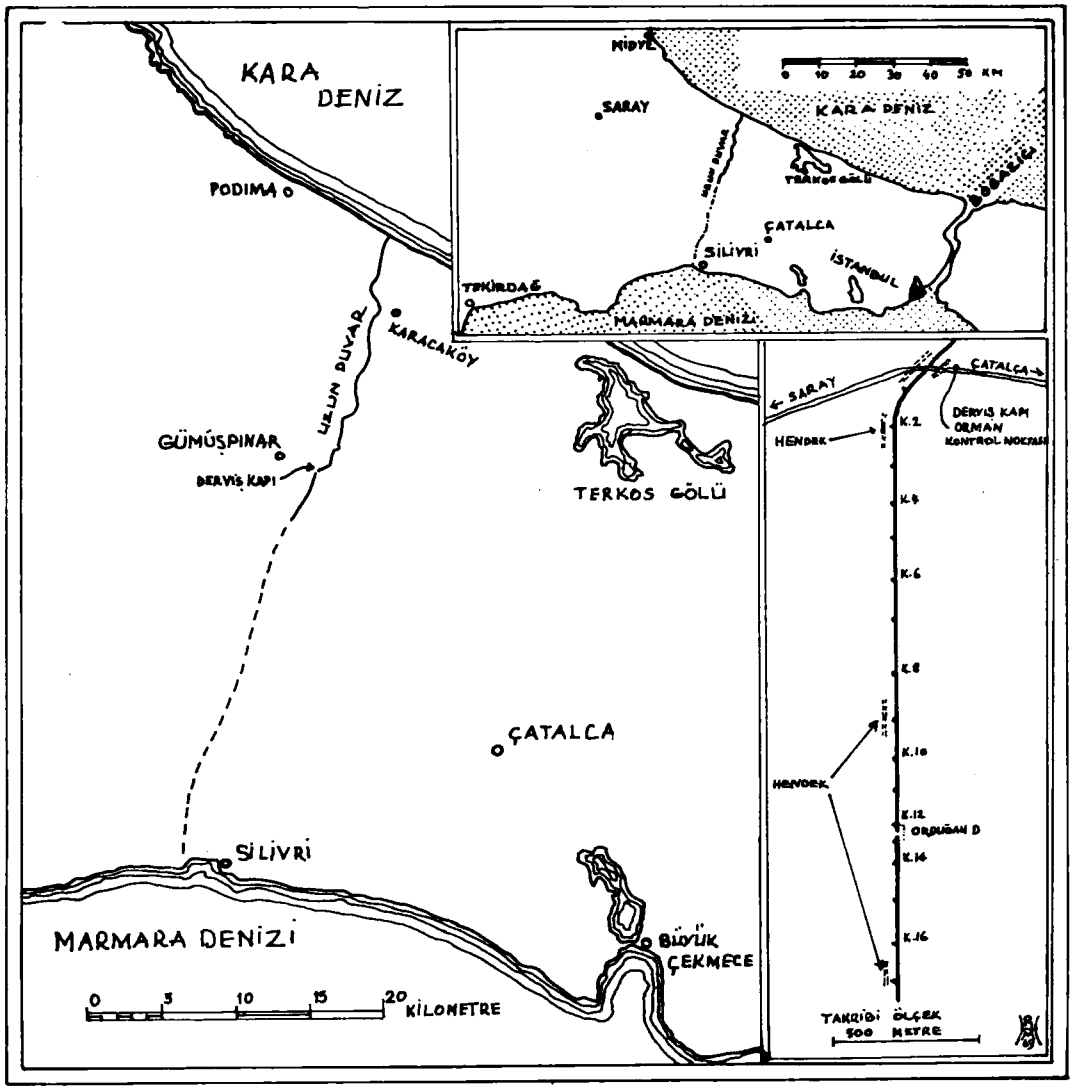
Derviş kapının kuzeyinde duvarı, 5 km. uzakta B ordugahına (köylülerce ve daha önceki raporlarda 'Büyük Bedesten' denilen) kadar takip ettik. A ordugahı, Schuchhardt tarafından Karadeniz yakınında tesbit edilmiş olan ordugahdır. C ordugahı (Küçük Bedesten), Derviş Kapının 1 km.den daha az kuzeyde, sık çalılarla kaplıdır[7]. B ordugahı batıya doğru güzel manzaraya hakim olup hususiyle iyi muhafaza edilmiştir. Kuzey uçta, Evcik'de uzun duvar birdenbire çalılardan sıyrılır. Bu kısmın bir kaç metre uzunluktaki parçası muhafaza edilmiştir. Yüksekliğine 9 taş sırası bu uçta iyi görünmekte tam Karadeniz kıyısından 40 metre kadar yüksekte birdenbire nihayete ermektedir. Burada duvar, aşınmış, kumdan meydana gelen deniz kıyısına sert bir kenar sağlayan ince bir kumtaşı tabakası üzerine inşa edilmiştir.

Bu duvar her ne kadar tuğla kuşak sırası ihtiva etmeyen yapısı ile İstanbul'un Kara Surlarından ayrılmakta ise de, 469

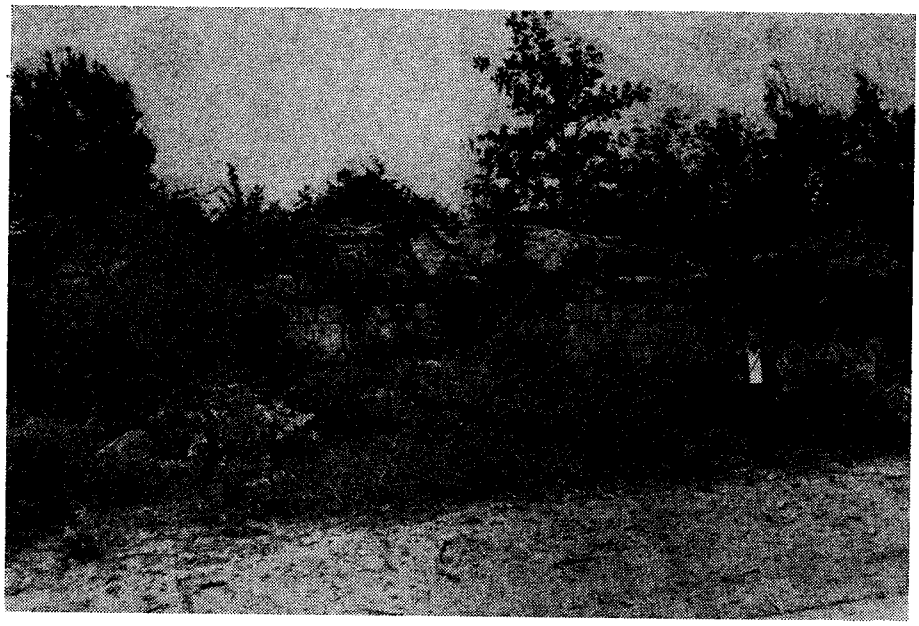
[7] — B ve C plânları için Bk, Schuchhardt, *Göst. Yer*, Res. 5-6; A plânı için Bk. Dirimteink 1955, Göst. Yer., Res. 9. Feridun Dirimtekin duvarın fotoğrafını yayınlıyan yegâne yazardır.; bu fotoğraflar hususiyle son zamanlardaki taş hırsızlığı bakımından kıymet taşımaktadırlar, taş hırsızlığı son zamanlarda mahallî yollar nakliyatta ilerleme sebebiyle ciddî bir hal almıştır. Bir misal olmak üzere Karamanderedeki Cami gösterilebilir. Köylüler bize bunun duvardan sökülen taşlarla 1955 yılında yapıldığını söylediler.

[8] — Hadrian Duvarına dair en son yazı için Bk. J. Collingwood Bruce, *Handbook to the Roman Wall* (12 inci baskı, edited by I. A. Richmond, Newcastel upon Tyne, 1966).

yılından önce inşa edilmiştir ve muhtemelen 5 inci asra tarihlenir. Duvar şehrin müdafaasında bir dış hat teşkil etmektedir. Onun stratejik önemi iki yönlüdür. Birincisi şehrin kuzey-batısdan çevrilmesini önlemek, ikincisi aynı zamanda su kemerlerini korumaktır. İtalyanın ve Batı İmparatorluğu'nun düştüğü zaman inşa edilmiştir. Duvar şehrin stratejik kuvvetinin bir parçasıdır ve karadan gelen birçok istilâları önlemiş ve Anadolu'nun zengin topraklarını Balkanlardan gelen istilâlara karşı başarı ile korumuştur. Bir denizden diğer denize, devamlı bir duvar, hendek, kuleler ve ordugâhları ile bir müdafaa hattı olarak Kuzey İngiltere'deki, 4 üncü asrın sonu veya 5 inci asrın başına kadar kullanılan Hadrian Duvarına hayret verici bir paralel teşkil eder.

Harita : 1 — Uzun duvarın haritası, Doğu Trakya ve Derviş kapı etrafındaki bölge ile birlikte.

Res. 2 — Derviş kapı güneyinde duvarın iç yüzü.

Res. 3 — İkinci resmin detayı.

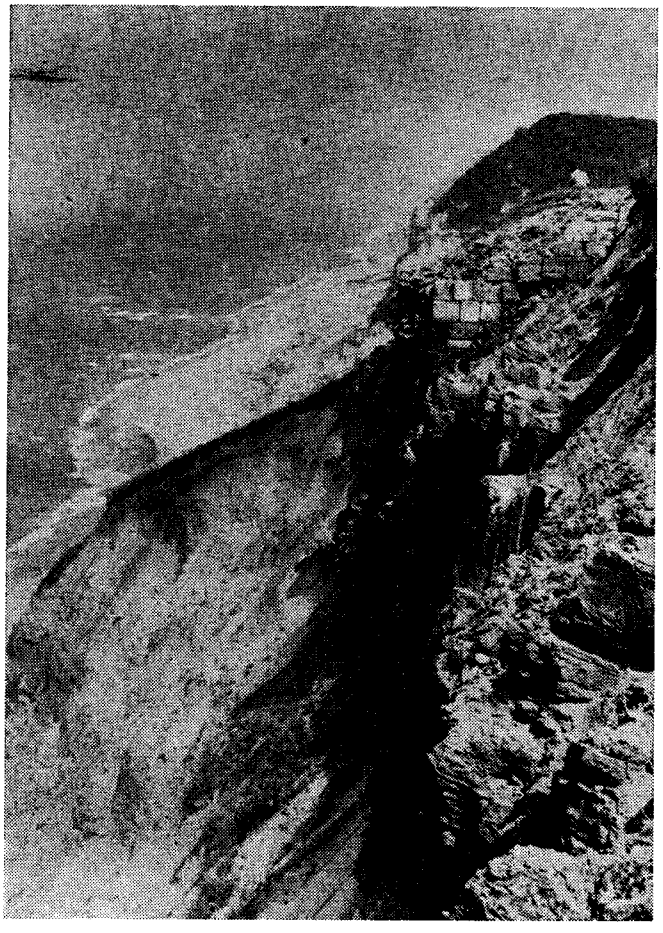
Res. 4 — Derviş kapı güneyinde yakın zamandaki taş hırsızlığını gözteren içyüz.

Res. 5 — Derviş kapı kuzeyinde içyüz.

Res. 6 — Derviş kapı kuzeyinde dış yüz.

Res. 7 — Duvarın kuzey ucunda, Evcik'de dış yüz.

THE CHURCH AT DEREAĞZI
SECOND PRELIMINARY REPORT

James Morganstern and Richard E. Stone

The second campaign at the site of the Byzantine church at Dereağzı in southern Anatolia took place in June 1968. Work continued at the Antalya Museum during late August and early September.[1]

Our efforts this year were devoted primarily to the cleaning and study of the mosaic fragments and the traces of wall painting found during the first campaign. In addition, several measurements taken in 1967 were checked, and some unsolved problems relating to the church and the settlement were re-studied. The neighboring fort was also investigated further.

THE MOSAICS:

The mosaics under consideration include three sets: those of the diaconicon, the nave, and those of the north octagon (fig. 1). All except the patch in the nave were consolidated and cleaned, and the fragments in the diaconicon were removed to the safety of the Antalya Museum[2].

The diaconicon

The mosaics of the diaconicon are particularly instructive[3]. They consist of three fragments, which, before their removal, decorated the half-dome of the apsidiole and the barrel vault of the adjacent chancel-like element. They rested against the cornice and extended from the northern section of the half-dome to the neighboring barrel vault (fig. 2).

The first fragment (I), a slightly concave, triangular piece, occupied the northern section of the half-dome. Its base,

[1] We are once again indebted to the American Research Institute in Turkey for financial support and to the Turkish Department of Antiquities for permission to undertake this work. We should like to thank particularly the Under Secretary for Cultural Affairs, Bay M. Önder, the Director General of the Department of Antiquities, Bay H. Gürçay, and Bay B. Tezcan for their kind assistance. In Antalya we were aided also by the Director of the Antalya Museum, Bay İ. Ünal, and his assistants, and in Istanbul, by Dr. N. Fıratlı of the Istanbul Archeological Museums and by Prof. D. Kuban of Istanbul Technical University. For technical advice we are indebted also to Mr. E. J. W. Hawkins, Prof. L. Majewski, and Mr. D. C. Winfield, and for further assistance, to Prof. H. Buchthal and Prof. C. Mango.

The staff this year consisted of the writers and Mrs. Morganstern. The Department of Antiquities was represented by Bay A. Özgür.

For a discussion of the first campaign, see J. Morganstern, "The Church at Dereağzı: A Preliminary Report", *Dumbarton Oaks Papers*, 22 (1968), p. 217 ff., or *id.*, "The Church at Dereağzı: A Preliminary Report", *Türk Arkeoloji Dergisi*, XVI, 2 (1967), p. 161 ff. (without the corrections which appear in the preceding article). A brief note appears also in M. J. Mellink, "Archaeology in Asia Minor", *American Journal of Archaeology*, 73 (1969), p. 226. To the primary bibliography cited in the first preliminary report should now be added the following: O. Wulff, *Altchristliche und Byzantinische Kunst*, II = *Die Byzantinische Kunst* (Berlin, 1918), p. 392 ff. (where the church is dated not later than the eighth century) and Abb. 339, and *id.*, *Bibliographisch-Kritischer Nachtrag zu Altchristliche und Byzantinische Kunst* (Potsdam, 1937), Abb. 539

[2] The mosaic fragments of the north octagon are so small and their subject matter so uncertain that their removal did not appear justified. Instead, after consolidation and cleaning, they were coated with poly-vinyl acetate resin in toluene and then masked by a protective layer of mud. Because of their location and the unstable condition of the rubble above them, the nave mosaics could not be treated.

[3] The mosaics of the diaconicon are discussed in detail in J. Morganstern and R. E. Stone, "The Church at Dereağzı: A Preliminary Report on the Mosaics of the Diaconicon", *Dumbarton Oaks Papers*, 23 (1969), forthcoming.

supported by the cornice, measured 0.57 'm.; its height, o.51 m. Its western edge was located 0.125 m. from the west face (II) occupied the face of the half-dome. Anon-descript, flat patch, it extended 0.06 m. from the soffit of the adjacent barrel vault and rose to a height of 0.545 m. above the cornice. Set against this fragment was the third (III), a flat, L-shaped piece, which occupied the northern haunch of the barrel vault. Its base, supported by the cornice, extended 0.545 m. west of the face of the half-dome; its height measured 0.585 m[4].

Fragment I (figs. 3 and 4) depicts part of the vision of Christ in Majesty[5]. The left half of the fragment is filled by a large wheel, surrounded by fire and accompanied by an inscription[6]. To the right appears part of a cherubim or seraphim: his feet are visible at the base of the fragment; the two wings, which cover his legs, are indicated by the pale V-shaped area above. The area to the right of the cherubim-seraphim is filled with fire. The background appears only occasionally.

The wheel is rendered primarily by tessarae dipped in red lead paint[7], the rim by tannish-brown stones, and the inscription above the wheel by white marble. The cherubim-seraphim is modeled by predominantly light cubes. His feet are cream and pink marble, with some red-brown glass, and his wings are varied light marbles and glasses. The fire is rendered primarily by reddipped cubes, and the background is indicated by green, turquoise, and blue glasses.

So little of fragment II (fig. 5) is preserved today that it is difficult to determine precisely what is represented. All that remains is a thin, tendril-like element, set against a plain background. It may be part of a vine or merely a decorative motif.

The tendril-like element is rendered by green, turquoise, and blue glasses. The background consists of white marble cubes.

Fragment III (fig. 6) reveals the lower portion of a male figure, clad in tunic and sandals and set against a plain background[8]. The figure starts forward to

[4] In addition, scattered tessarae were found above the junction of fragment II and fragment III, continuing almost to the crown of the barrel vault. No tessarae were found on the southern haunch of the vault. The plaster preserved there was, however, identical to that found on the northern haunch, thus indicating that it too was decorated with mosaic. No evidence of tessarae was found west of the barrel vault.

[5] This identification was first suggested to us, after preliminary cleaning, by Dr. O. Feld and Herr U. Peschlow. On the subject of visions of Christ in Majesty, see Morganstern and Stone in *Dumbarton Oaks Papers*, 23 (1969), note 6.

[6] Only two letters remain: an E and a Λ. While the content of the inscription is uncertain, the most ilkely possibility appears to be (.....) (or ... cherubim-seraphim (....) or (.....), the Hebrew word meaning "wheel", found in the text of the Septuagint (Ezekiel 10 : 13).

[7] When fragment I was cleaned and examined in 1968, very little of the original paint still covered the dipped cubes. Only a few tessarae preserved as much as half of their paint, and most showed only traces of it. The former tessarae we left as we found them. The latter were re-painted with red lead pigment, identical in color to that originally employed; the vehicle used was poly-vinyl acetate resin and toluene.

On the use of dipped tessarae in other Byzantine monuments, see C. Mango and E. J. W. Hawkins, "The Apse Mosaics of St. Sophia at Istanbul. Report on Work Carried out in 1964", *Dumbarton Oaks Papers*, 19 (1965), pp. 119, note 9 and 138, note 31.

[8] Scattered along the top of the fragment, beyond the edge of the tunic, are several isolated tessarae. They may form part of the pallium which originally probably covered the upper part of the tunic.

[9] A similar arrangement appears at Dodo (Georgia) in the apse of the cave church of David-Garedza. S. J. Amiranasvilli, *Istorija gruzinskoj monumental'noj zivopisi*, I (Tbilisi, 1957), p. 30 ff., pl. 17 - 23, dates this painting in the seventy to eighth century, while V. Lazarev, *Storia della pittura bizantina* (Turin, 1967), pp. 167 and 182, note 127, places it in the ninth century. In the apse of the monastery church of Lmbat (Armenia) and in the Pantokrator vault of the south gallery of St. Sophia in Iastanbul the cherubim are flanked by two wheels on each side. On the paintings at Lmbat (early seventh century), see L. A. Durnovo, *Kratkaja istorija drevnearmjanskoj zivopisi* (Erevan, 1957), p. 9 f., frontispiece, and pl. 1 and J. Strzygowski,

his left. His identity is uncertain. His antique costume identifies him as an Old or New Testament figure. His animated stance, however, suggests he may participate in the vision to his left. In this case he may be an angel, possibly the archangel Michael, or a prophet, Isaiah or even Ezekiel.

The tunic worn by the figure is rendered by white marble and transparent amber glass; the shadows, by various green glasses. His feet are modeled with pink and tannish-cream marble and red-brown glass; the sandals are indicated by red-brown and opaque bright red glass. The background consists primarily of apple green glass.

In spite of the size of the fragments, it is still possible to reconstruct most of the decoration of the diaconicon.

The half-dome of the apsidiole was decorated with a vision of Christ in Majesty. Its northern section was occupied by a cherubim or seraphim, flanked by a large wheel surrounded by fire (fragment I). To the right of the winged creature probably stood another wheel.[9] A corresponding representation presumably filled the southern section of the half-dome. Its eastern section was occupied, as usual, by an enthroned Christ, enclosed probably in a mandorla.

The west face of the half-dome was filled by a tendril-like element (fragment II).

The barrel vault to the west was decorated probably by four standing figures. The eastern portion of the northern haunch was occupied by a Biblical figure, an angel possibly or a prophet (fragment III). The western portion of the same haunch was filled probably by another figure, and the southern haunch, by two corresponding figures.

Die Baukunst der Armenier und Europa, II (Vienna, 1918), p. 498 f. and fig. 530. On the mosaics in St. Sophia (late ninth or early tenth century), see C. Mango, *Materials for the Study of the Mosaics of S. Sophia in Istanbul = Dumbarton Oaks Studies*, VIII (Washington, 1962), p. 29 ff. and fig. 29-35.

The tessarae of fragment I consist of glass, stone, terracotta, and cubes dipped in red paint. Those of fragment II and fragment III are glass and stone. The tessarae are generally irregular, and, for the most part, either small (4.0 - 7.0 mm.) or medium-sized (6.0 - 10.0 mm.).[10]

The lime plaster beneath the tessarae of each fragment, as usual, is composed of three layers, averaging 4.0 - 5.0 cm. in total thickness. The corrresponding layer of each fragment is identical. The "rough-coat" consists of straw, crushed brick, and lime. Its texture is coarse, its color pinkish-cream, and its average thickness 2.0 - 3.0 cm. The second layer contains straw and lime, but no crushed brick. It is coarse, creamy-white in color, and measures between 1.0 - 1.5 cm. in thickness. The setting-bed consists of lime and possibly some marble dust. Its texture is fine, its color creamy-white, and its thickness approximately 1.0 cm.

In preparations for the next layer of plaster, the "rough-coat" and the second layer of each fragment were both wocked when wet. The "rough-coat" waskeyed with the tip of a pointed trowel; the second layer, scored with the edge of a trowel, in a herringbone pattern.

The fragments found in the diaconicon were probably executed during one campaign, at the time that the church was constructed. While it is still uncertain precisely when this was, it seems to have taken place sometime after the Feast of Orthodoxy in 843[11].

The north octagon:

The mosaics of the north octagon are somewhat more puzzling[12]. They consist

[10] A few very large cubes, one or both sides of which may measure more than 10.0 mm., do occur. Such cubes, found for example in the rim of the wheel (fragment I), are, however, exceptional.

[11] The problems summarized in this paragraph are treated more fully in Morganstern and Stone in *Dumbarton Oaks Papers*, 23 (1969).

[12] The mosaics of the north octagon and those of the nave will be discussed in detail in the final report.

of 27 irregular patches, scattered across the barrel vault of the chancel and the west rim of its northern haunch[13]. All of the patches are small: only three are as large as 400 cm. square, and the others are all less than 200 cm. square.

Their subject matter is uncertain. The three largest patches probably represent parts of garments, but how many figures are depicted and who they are is still unclear.

The tessarae, like those of the diaconicon, are predominantly glass and stone, of which several were dipped in red paint. Metallic cubes (gold and silver), absent from the diaconicon, are also apparent. The tessarae are generally irregular and measure usually between 4.0 - 7.0 mm. or 6.0 - 10. mm.[14]

The lime plaster is also similar to that found in the diaconicon. While the total thickness, 3.5 - 4.0 cm,[15] is somewhat less, the composition, the texture and the color are identical. As in the diaconicon, the "rough-coat" and the second layer of plaster were also worked when wet: the former with the tip, the latter with the edge of a trowel in a herringbone pattern.

The mosaics of the octagon are apparently contemporary with the construction of the subsidiary building.

The similarity between the tessarae and the plaster in the north octagon and the diaconicon is most intriguing. In view of the fact that the decoration of both structures is probably contemporary with their construction, it is quite likely that the octagon and the church were built at the same time[16].

The nave:

Of all the mosaics preserved, those of the nave are the most problematic. They consist of several irregular patches located on the barrel vault which shelters the west bay of the nave. The mosaics are confined today to the eastern portion of the northern haunch, but cover an area as large perhaps as 1.20 m. (length) × 0.80 m. (height)[17]. Their subject matter remains uncertain.

THE WALL PAINTINGS:

The traces of wall painting found within the church complex are confined to three major areas: The three exterior niches of the north octagon, a passageway leading from the nave of the church to the north aisle[18], and the north wall of the nave. All were re-examined, and the paintings located in the niches of the north octagon and the passageway leading from the nave to the north aisle were given a preliminary cleaning[19].

[13] The tessarae found on the west rim of the northern haunch extend as much as 0.125 m. from the soffit of the vault. They are apparently part of a border which once decorated the west face of the vault. The west rim of the southern haunch has preserved none of its tessarae, and the half-dome of the apsidiole has been destroyed. The rest of the octagon, with the possible exception of the central vault, was apparently painted.

[14] A few large cubes, one side of which measures more than 10.0 mm., do occur, as in the diaconicon, but rather infrequently.

[15] The "rough-coat" measures usually between 1.5 - 2.0 cm., the second layer, 1.0 cm., and the setting-bed, approximately 1.0 cm.

[16] On this problem see Morganstern in *Dumbarton Oaks Papers*, 22 (1968), p. 221 and note 26 ff., or *id.* in *Türk Arkeoloji Dergisi*, XVI, 2 (1967), p. 164 and note 26 ff. It is interesting to note also that the plaster used in the interior of the north and south octagons for painted surfaces is identical to that used most frequently in the interior of the church proper. It is applied directly onto the masonry in one coat measuring ca. 1.5 cm. and consists of straw and lime. Its texture is coarse; its color, creamy-white to off-white; its surface is troweled smooth.

[17] The mosaics are visible in Morganstern in *Dumbarton Oaks Papers*, 22 (1968), fig. 5, or *id.* in *Türk Arkeoloji Dergisi*, XVI, 2 (1967), fig. 5.

[18] The traces of painting found in the passageway leading from the east bay of the nave to the south aisle and mentioned in the first report (Morganstern in *Dumbarton Oaks Papers*, 22 1968, p. 223, or *id.* in *Türk Arkeoloji Dergisi*, XVI, 2 1967, p. 166) were also examined. They are located on the east haunch of the arch covering the passageway. They are, however, so faded that it is no longer possible to determine either the subject matter or the color of the paints.

[19] The painting of the western and southern niches of the octagon and that of the passageway leading to the north aisle were also treated with polyvinyl acetate resin in toluene.

The exterior niches of the north octagon:

Of the paintings examined, those of the north octagon are the best preserved[20]. All three of the niches which adorn the exterior of the octagon were painted, and while it is no longer possible to determine what was represented in the niche to the south, the traces found in the niches to the west and north can be identified[21]. Both were decorated with a large *croix fleurée*[22].

The cross which decorated the western niche is the better preserved (fig. 7). Originally it must have filled the semicircular niche (0.66 × 0.30 × 1.135 m.); today, little more than its upper half remains. The vertical and the horizontal members are broadly drawn, outlined by a thin band, and joined perhaps by a boss at their intersection. Both flare slightly as they approach the edge of the niche; their terminations are no longer clear. The four quadrants formed by the cross are each filled by a single lily, delineated with a few thin bands. Beyond the lilies are other traces of paint. Just what they represent is still uncertain[23].

The cross, the lilies, and the other traces are all rendered in red-purple paint, applied directly to the plaster[24]. The painting seems to be contemporary with the construction of the octagon.

The passageway from the nave to the north aisle:

The painting found in the passageway between the west bay of the nave and the north aisle is badly preserved. It consists of a small, formless patch which decorates the soffit of the arch above the passageway. It covers an area ca. O. 26 m. (length) × 0.56 m. (height), near the center of the eastern haunch, ca. 0.73 m. above the cornice.

The design is wholly geometric (fig. 8). Although only a few traces remain, it is still possible part of the original design: a series of large intersecting octagons, set against a broad rectangular grid[25].

The octagons are delineated in black paint; the grid is rendered by wide bands

[20] The paintings were found during the first campaign by Bay E. Emiroğlu.

[21] The northern niche is visible in Morganstern in *Dumbarton Oaks Papers*, 22 (1968), fig. 4, or *id.* in *Türk Arkeoloji Dergisi*, XVI, 2 (1967), fig. 4.

[22] For other *croix fleurées* see, for example, the capitals and the aisle architraves in the Church of the Nativity in Bethlehem (H. Vincent and F. - M. Abel, *Bethléem. Le Sanctuaire de la Nativité* (Paris, 1914), p. 87, note, fig. 33, and pl. XI 1, XII, and XIII); the monuments cited in M. Avi Yonah, "Oriental Elements in Palastinian Art, II", *Quarterly of the Department of Antiquities in Palestine*, XIII (1947 - 1948), pl. XLVII, 4 and 5, and *id.*, "Oriental Elements in Palestinian Art", *Quarterly of the Department of Antiquities in Palestine*, XIV (1950), p. 73 and fig. 25; the mosaics on one of the arches of the south gallery in St. Sophia in Istanbul (E. M. Antoniadou) "EK..... ... ., II (Athens, 1908), pl. 77); Cod. Vat. gr. 699, f. 38 (C. Stornajolo, *Le Miniature della Topografia Cristiana di osma Indicopleuste. Codice Vaticano Greco* 699 = *Codices e Vaticanis Selecti*, X (Milan, 1908), p. 25 and pl. 4), and Cod. Paris gr. 550, f. 153ro (H. Omont, *Miniatures des plus anciens manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale du VIe au XIV e siécle* (Paris, 1929), pl. CXII).

[23] In the upper left quadrant there appears to be something resembling a double scallop and in the upper right a small X-shaped element. It is possible that we are confronted with $\frac{\text{[I] C X [C]}}{\text{or [NI] [KA],}}$ but the lower "scallop" in that case becomes somewhat confusing.

[24] The plaster is applied directly to the masonry. The single coat is troweled smooth and measures between 1.0 - 1.5 cm. in thickness, It consists of straw and crushed brick, both in large quantities, and lime. Its texture is coarse, and its color, pink.

[25] In painting a very similar design is found beneath the encorbelments and on the soffit of the arcosolium of the south wall in the Church of St. Barbara at Soğanlı, (G. de Jerphanion, *Une nouvelle province de l'art byzantin. Les églises rupestres de Cappadoce*, II, 1 (Paris, 1936), p. 328 and Album III (Paris, 1934), pl. 186, 4. 187, 2, and 189, 1 and 3; M. Restle, *Die Byzantinische Wandmalerei in Kleinasien*, III (Recklinghausen, 1967), Abb. 435). See also the ceiling in the "nave" of the church at Al Oda (M. Gough, "A Church of the Iconoclast (?) Period in Byzantine Isauria", *Anatolian Studies*, 7 (1957), p. 156 f., fig. 2, and pl. XI, a).

of red-purple[26]. The painting appears to be contemporary with the construction of the church.

The north wall of the nave:

Of all the paintings, that found in the northwest corner of the nave is the most illegible. The patch is located at the western edge of the north wall, below the cornice which marks the level of the gallery floor. The size of the patch is less than 100 cm. square. The subject matter can no longer be determined.

The colors still visible are yellow, yellow-green, and red-purple, applied directly to the plaster. The painting seems contemporary with the church.

THE CHURCH AND THE SETTLEMENT :

During the course of our study, it was also possible to re-measure and re-examine several problem areas within the church complex and the settlement.

In the church the two central piers of the main apse were located and measured, and the recently constructed stone wall in the south window of the diaconicon was re-plotted (fig. 1). In addition, the vaults above the chancel and the east bay of the nave were re-studied. The upper portions of both vaults are definitely built of stone; both, however, date from the original building period.[27]

West of the church, the "apsed" wall of space (B) was re-examined.[28] The curve described by the few stones still visible is quite flat: it may be due merely to a shift in the position of the wall. Indeed, it is very possible that space (B) is not terminated by an apse.[29]

THE FORT :

The neighboring fort (fig. 9) was also studied further.[30] Its plan was clareified, and several new discoveries were made.

The perimeter wall, which crowns the top of the hill, is roughly triangular in plan. Its three flanks face to the north, the southwest, and the east. The northeast angle is anchored by the pentagonal tower noted in the first preliminary report, and the northwest angle, by an irregular polygonal salient. The spur wall, or *avancée*, cited in the first report, begins at the southeast angle and continues down the spine of the hill to the southeast, where it terminates in a small circular structure.[31] The northern flank is protected by four salients: two are pentagonal, one rectangular, and one triangular. The southwest flank is reinforced by at least one triangular salient.

Within the perimeter wall on the high ground to the south stands a second

26 The plaster is applied in one coat directly to the masonry. Troweled smooth, it measures between 1.0 - 1.5 cm. It consists of straw and lime, with a very small amount of finely crushed brick. Its texture is coarse, and its color, creamy-white, with a slight tinge of pink.

27 With regard to this problem, see Morganstern in *Dumbarton Oaks Papers*, 22 (1968), p. 220, note 19 or *id.* in *Türk Arkeoloji Dergisi*, XVI, 2 (1967), p. 163, note 19. The stones are, in fact, bonded to the adjacent bricks. It is important to note also that the stones comprising the eastern portion of the east nave vault project no further into the nave than the bricks comprising the western portion of the same vault.

28 On this space, see Morganstern in *Dumbarton Oaks Papers*, 22 (1968), p. 224 and fig. B, or *id.* in *Türk Arkeoloji Dergisi*, XVI, 2 (1967), p. 167 and fig. B.

29 Five additional pieces of architectural sculpture and part of an inscription were found in the vicinity of the church and settlement. They have been deposited in the Antalya Museum and will be published in the final report.

In the meantime it has been brought to our attention, trouhgh the kindness of the editors of this journal and Dr. B. Brenk, that the architrave discussed in the first preliminary report (Morganstern in *Dumbarton Oaks Papers*, 122 (1968), p. 222 and fig. 7, or *id.* in *Türk Arkeoloji Dergisi*, XVI, 2 (1967), p. 165 and fig. 7) was published upside-down. The photograph which appeared in the *Dergi* has been oriented correctly; the photography in the *Papers* and the descriptions in both journal, however, should be reversed. What was thought to be a "festoon" becomes, in fact, a rather debased Lesbian cyma, when the piece is righted.

30 For a brief discussion of the fort and the relevant bibliography, see Morganstern, *Dumbarton Oaks Papers*, 22 (1968), p. 224 and note 45, as well as fig. 10, or *id.* in *Türk Arkeoloji Dergisi*, XVI, 2, p. 167 45, and fig. 9.

31 The termination of the spur wall is hollow and appears to have been vaulted.

enclosure. To the southwest and the east it follows closely the path of the perimeter wall. Its north flank parallels the north flank of the perimeter wall, but further up the hill.

The northwest corner of the inner enclosure is occupied by a small chapel, comprised of ante-chamber, single nave, and semi-circular projecting apse[32]. The width of the ante-chamber and have nave measures ca. 3.90 m.; the length of the ante-chamber, ca. 4.00 m., and that of the nave, ca. 8.00 m. The chord of the apse measures 3.50 m. and the thickness of the wall 0.75 m. The masonry consists of rough stone and mortar, with occasional bricks and brick fragments, and probably a rubble core.

In addition to the walls, cisterns, and the complex of storage vessels found during the first campaign, several new cisterns were located within the fort. Outside the perimeter wall, beneath its north flank, a series of retaining walls were found, and at the base of the hill toward the northeast, the foundations of a classical wall or structure.

Although considerably more investigation is necessary, it appears that the builders of the Byzantine fort at Dereağzı incorporated within their plan a large number of egisting classical walls. These are apparent particularly along the north flank of the perimeter wall and the east and south flanks of the inner enclosure. It remains uncertain precisely when the present fort was constructed[33].

MISCELLANEOUS: THE WATER CHANNEL :

West of the fort, above the west bank of the Kasaba River, an old water channel was found. It continues downstream on the west bank of the Demre River south of the fort (fig. 10), past the fort at Demre (Myra), and along the north slope of the valley at Andriake[34]. Its source could not be located. Its width measures generally between 0.25 - 0.40 m.; its depth varies depending on the location. Near the fort at Dereağzı the the channel is rock-cut; urther downstream, it is built of stone and mortar. Its date is uncertain. It does, however, seem to post-date the large Roma structure at the north edge of the Andriake valley[35].

A third campaign is planned for 1971 to be devoted to a survey of the fort and to further study of the water channel and the road found in 1967.

32 The resemblance to the chapell of period II at Dikmen is particularly striking. The chapel at Alakilise (Alakilise 5) may also be relevant. .On the former, see R. M. Harrison, "Churches and Chapels of Central Lycia", *Anatolian Studies*, 13 (1963), p. p. 130 f. and fig. 8; on the latter, see *ibid.*, p. 130. The ante-chamber and the nave at Dereağzı are flanked to the south by a long, narrow corridor.

3 This question will be treated by one of us at a later time.

34 The portion of the water channel located in the Demre gorge was first noted by L. Ross, *Kleinasien und Deutschland* (Halle, 1850), p. 18. We are indebted to Prof. R. M. Harrison for bringing to our attention the existence of the channel beneath the fort at Demre and in the Andriake valley.

35 This seems to be the building noted by E. Petersen and F. von Luschan, *Reisen in Lykien, Milyas und Kibyratis = Reisen im südwestlichen Kleinasien*, II (Vienna, 1889), p. 41.

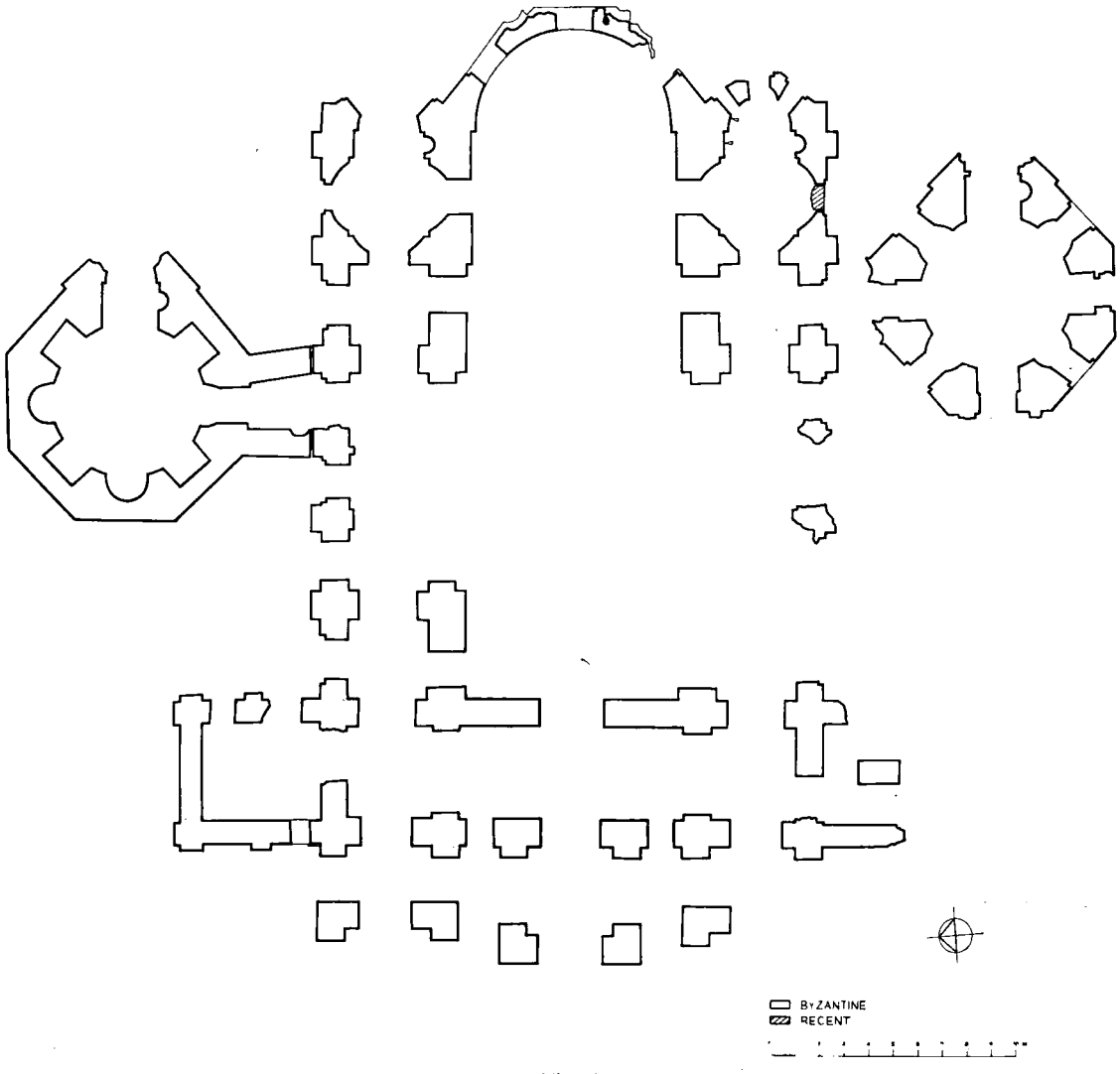

Fig. 1

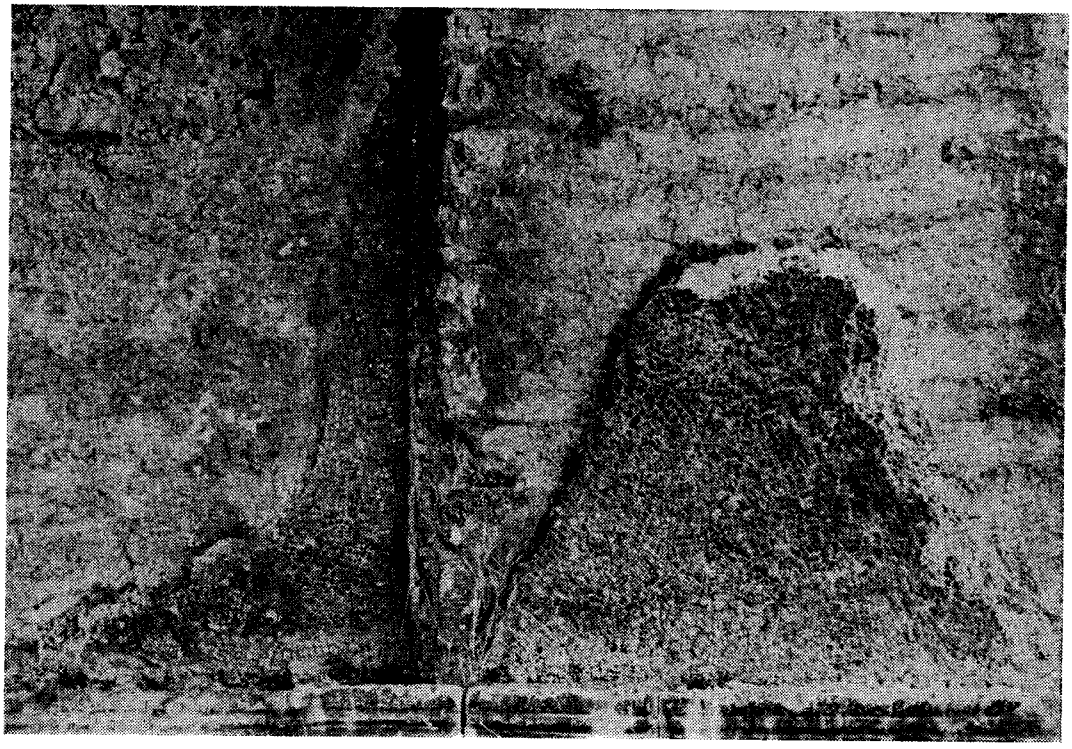

Fig. 2

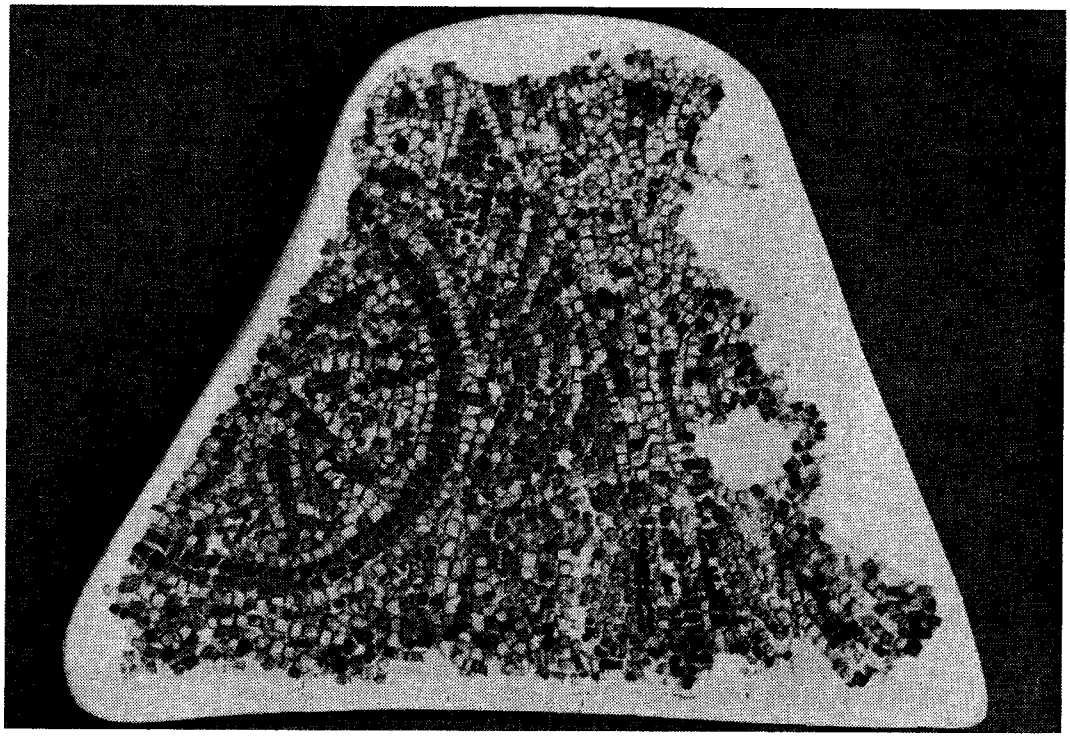

Fig. 3

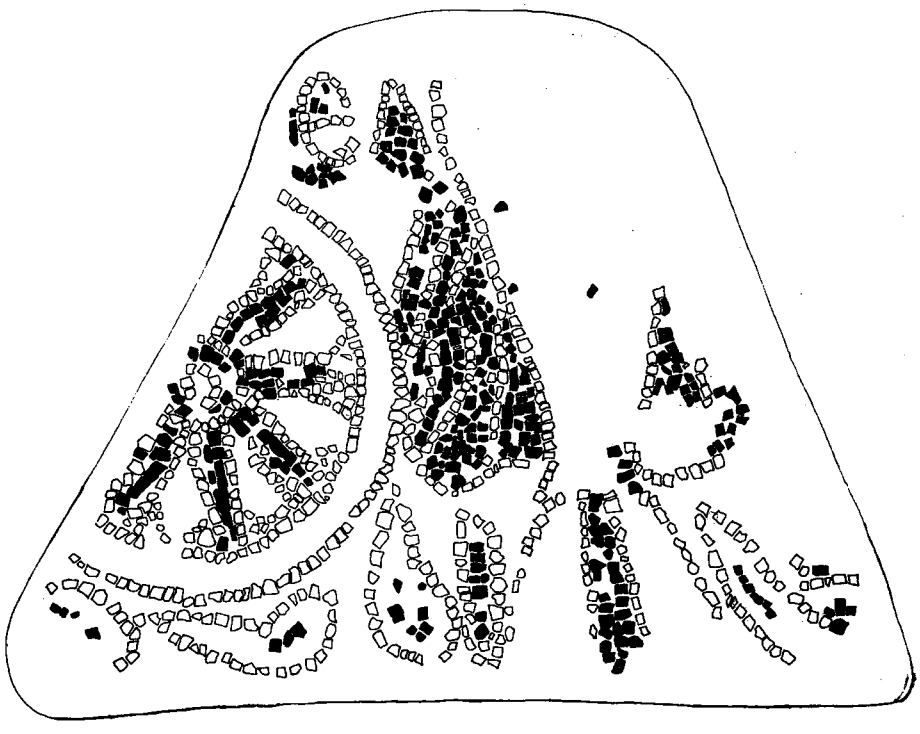

Fig. 4

Fig. 5

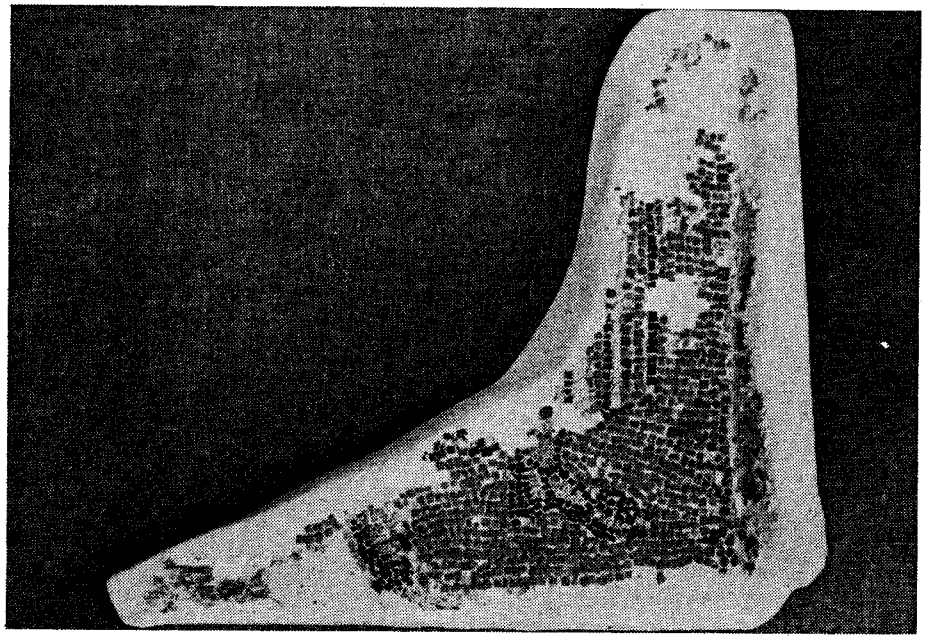

Fig. 6

Fig. 7

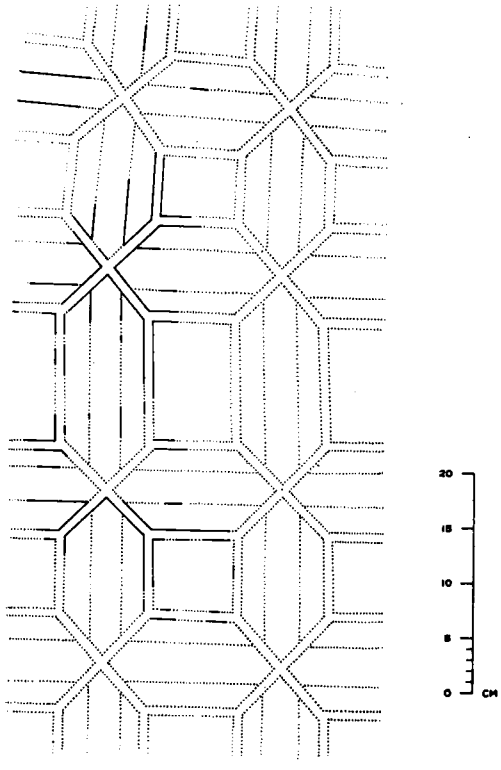

Fig. 8

Fig. 9

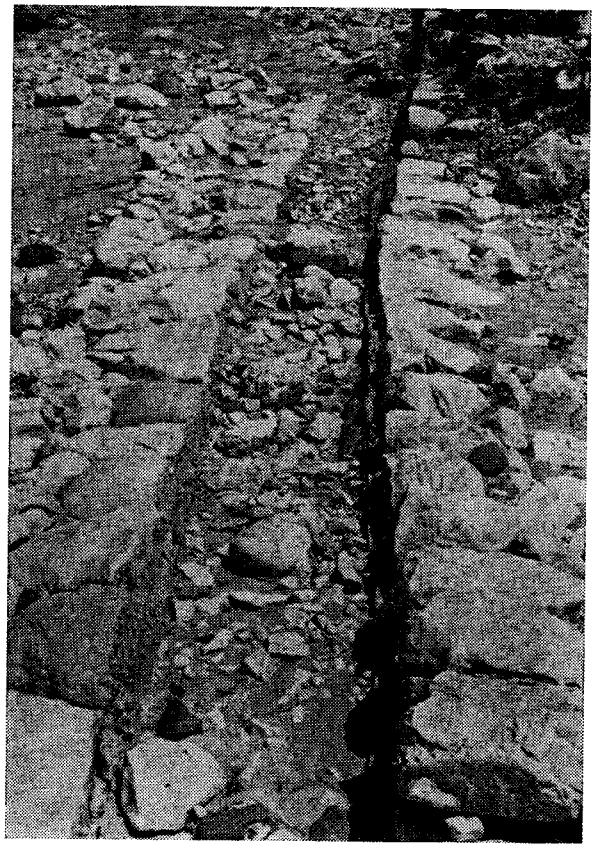

Fig. 10

EXCAVATIONS AT ARSLANTEPE (MALATYA) 1968.

Dr. ALBA PALMIERI

The Italian Archaeological Mission in Eastern Anatolia, organized by the Insituto di Paletnologia of the University of Rome and financed with funds of the CNR and the Italian Ministry of Foreign Affairs, continued excavations in the hüyük of Arslantepe (Malatya) from July 15 to October 15 1968. The staff consisted of: Director of the Mission, Prof. Salvatore M. Puglisi, Dr. Editta Castaldi, Eugenia Equini, Alba Palmieri, Paolo E. Pecorella, Miss Silvia Ferranti, Mr. Renato Medini and Cesare Placidi. Dr. Alberto Palmieri was responsible for the geo-morphological and the raw material studies. The Archaeological Service of Turkey was represented by Dr. Mehmet Turgut.

With the 1968 excavation some important observations relative to the general stratigraphy of the hüyük were acquired and, for the first time, the pre-Hittite levels were reached.

The field work was done in the area C3, located in the northern slopes of the hüyük where local inhabitans had removed soil and stones, thus considerably reducing the upper archaeological deposit.

The first excavations operations were directed towards the removal of loose soil and stones and the careful clearance of the strata which were intact. Then the area C3 was sub-divided into 5 zones (A, B, C, D, E).

In addition to the periods previously considered (cfr. S. M. Puglisi - P. Meriggi, *Malatya - I*, Orientis Antiqui Collectio, III, 1964), three more periods (V, VI, VII) have been found.

Within the limits of period V, the level Va has been identified only on the ground of some pits into a levelling soil which covered the settlement Vb. The pottery of the level Va is mostly decorated with red bands forming simple geometric motifs. (fig. 1). A similar decoration is found at Kültepe at level Ib (K. Emre, *The pottery of the Assyrian Colony Period*, Anatolia, VII, 1963, p. 93), while at Boğazköy it is common at the levels of the Imperial Hittite Period (F. Fischer, *Die Hethitische Keramik von Boğazköy*, Berlin 1963, p. 33, Tav. 16).

An artificial accumulation of strata consisting of little pieces of natural clay and of soil mixed with fragment of mud-bricks and loose stones, without archaeological material *in situ*, was found in C3 (D) trench (fig. 2). This series of strata represents a filling related to some structures of level Vb. The structures of this level generally consist of walls of considerable width, whose external surface is made of rough squared stones containing a filling of smaller irregular ones (figs. 3 and 4.). These walls-which have only been exposed in short sections-represent foundations and terrraces that are part of an important systematization of the site.

Remains of mud-brick walls-provided in one case with horizontal beams at the basis - rest on some of the stone structures mentioned above. An underground channel built with slabs for drainage purpose, has also been found (cfr. fig. 3).

One house revealed to have been cut in the filling which provides the interior surface covered by plaster (fig. 5).

A great fire brought to a sudden end the settlement of level Vb where many vessels, almost complete, were found *in situ*. They consist mostly of large wheel-made pots, including *pithoi* (fig. 6), *hydriai* (fig. 7) and two-handled cooking-pots (fig. 8). Moreover one funnel occurs (fig. 9); the latter shape is known from levels of the last phase of the Assyrian Trading Colony Period, or slightly later, at several sites (K. Emre, The pottery from Acemhöyük, Anadolu X, 1966, p. 137; W. Orthmann, Hethitische Keramik aus den Grabungen in Boğazköy in den Jahren 1962 und 1963, MDOG 1965, fig. 5,1; H. Goldman, Tarsus II, Princeton 1956, p. 197, fig. 308; H. Z. Koşay and M. Akok, Alaca Höyük Kazısı 1940 - 1948, Ankara 1966, Tav. 102). In addition in the level Vb some pieces of pottery with red bands occur. A cylinder-seal (fig. 10) which prof. N. Özgüç considers as belonging to the "Schematic Old Assyrian" type has also been found.

Some architectural features of level Vb-particularly the stoneslabs drainage channel and the series of horizontal beams at the bottom of the mud-brick walls-are comparable to those of kültepe (T. Özgüç, *The art and architecture of Ancient Kanish*, *Anatolia VIII*, 1964, p. 37) and of Acemhöyük (N. Özgüç, *Excavations at Acemhöyük*, cit., Plan 4) in a late phase of the Assyrian Colony Period.

The first strata of the lower deposit revealed typical aspects of period VI; principally balck-burnished pottery and painted pottery. The hand-made, grit-tempered, balack- burnished pottery represents a class which is largely diffused throughout Eastern Anatolia - although with some regional differences - in the third millennium; it is connected to similar material of the Transcaucasia, Iranian Azerbaijan, and the Red-Black or Kirbet Kerak pottery of Syria and Palestine. Among the pots used for domestic purposes, jars and *pithoi* with rail rims and triangular ledge handles (fig. 11) - typical of the Malatya area (C. A. Burney, *Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age*, Anat. St. VIII, 1958, p. 195; A. Palmieri, *Insediamento del Bronzo a Gelinciktepe (Malatya*, Origini, I, 1967, figs 13 - 14) - were found, and among the finer highly polished vases there were carinated bowls (fig. 12).

The connections with Northern Syria are emphasized by a fragment on which a swastika is incised (fig. 13) in a particular style which is identical to theat in the Amuq and Tabara el Akrad (R. J. and L. Braidwood, *Excavations in the Plain of Antioch*, cit, p. 461, fig. 358, 7; S. Hood, *Excavations at Tabara el Akrad*, 1948-49, Anat. St. I, 1951, fig. 7, 21b).

The painted pottery found at Arslantepe, which is usually monochrome or more rarely bichrome, belongs to the class considered by Burney to be characteristic of E. B. III in the Malatya-Elâzığ region (C. A. Burney, *Eastern Anatolia*, cit, p. 205). This ware, also hand-made and grit-tempered and generally crea-slipped, includes globular jars with plain or rail rims and inverted-rim bowls, which are usually decorated on the upper part with brown, black or red mat-paint.

The decorative patterns consist of wide horizontal bands-the lowest of which is a fringed band-which enclose groups of chevrons, vertical segments, wavy lines, grids and tree-like designs. Isolated groups of angular or wavy lines, star or butterfly motifs sometimes occur without connection with the main decoration. A typical example is represented by the jar provided with a cylindrical spout close to the bottom (fig. 14), while a particularly elaborated ornamentation appears on the lower part of the vessel illustrated in fig. 15.

The influence of the Cappadocian pottery is in some way evident in the painted inverted-rim bowls (G. H. Brown, *Prehistoric Pottery from the Antitaurus*, Anat. St. XVII, 1967, p. 133-34); this connection is clearly shown by a fragment of jar with bichrome pannelled decoration

of red and black triangles close to a clepsydra motif (fig. 16).

Together with the black-burnished pottery and the painted one a class of wheel-made chaff-faced ware appears: it is represented exclusively by bowl whose rim slopes to the inside (fig. 17).

Red-slipped burnished ware and some sherds of Reserved - slip and Simple Ware, belonging to the wellknown classes of the Amuq, are also pre sent. Moreover, clay wheel-models and stamp-seals with geometrical motifs (fig. 18) are not unusual; stone industry includes querns and pestles, "cananean" flint blades and small obsidian triangle-shaped arrow-heads with rectilinear or concave basis (fig. 19).

This cultural development shows evidence of parallelism with the latest phases of Early Bronze Age at Kültepe and, on the other hand, with the Amuq I-J, altough a lasting of this culture into the early phases of the Karum is to be considered.

In C3 (E) three floors belong to period VI. Three more floors appeared below, which must be referred to period VII because of the lack of painted pottery and of the black-burnished one. The deepest floor showed one rectangular house built with mud-bricks (fig. 20). Classes of pottery which in the period VI are not so common (chaff-face ware, red-slipped ware, cooking-pot wares) are conspicous in period VII. The use of some sort of potter's wheel must be admitted. The bowls with inside-sloping rim are usually string-cut and frequently bear cord or finger-nail impressions.

Red-slipped ware, burnished or not, includes typical high-collared small jars and pots with modeled rims known in the Amuq F and which are widely diffused in the Uruk-Gawran complex; on the other hand, unusual forms of pedestalled vessels with fluting decoration occur (fig. 21).

The discovery of a bone pin (fig. 22) characteristically shaped like the ones from the Amuq. (R. J. and L. Braidwood, *Excavations in the Plain of Antioch)*, cit., p. 256-57, fig. 193, 5 and p. 338-39, fig. 256,10) emphasizes the connections with Northern Syria.

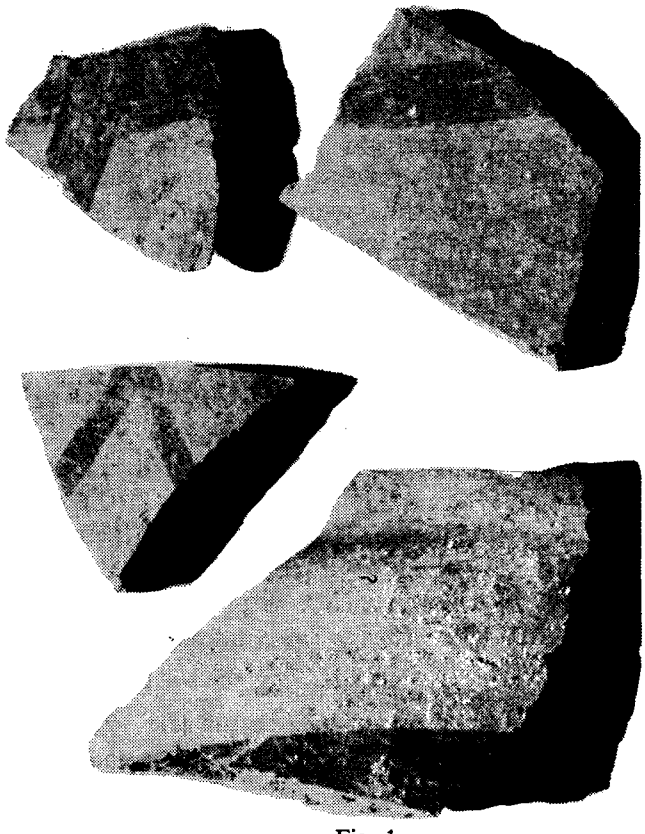

Fig. 1

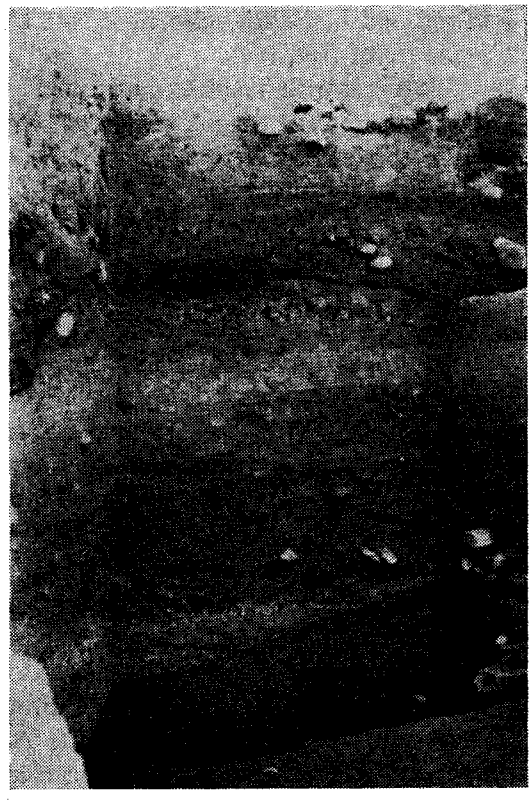

Fig. 2

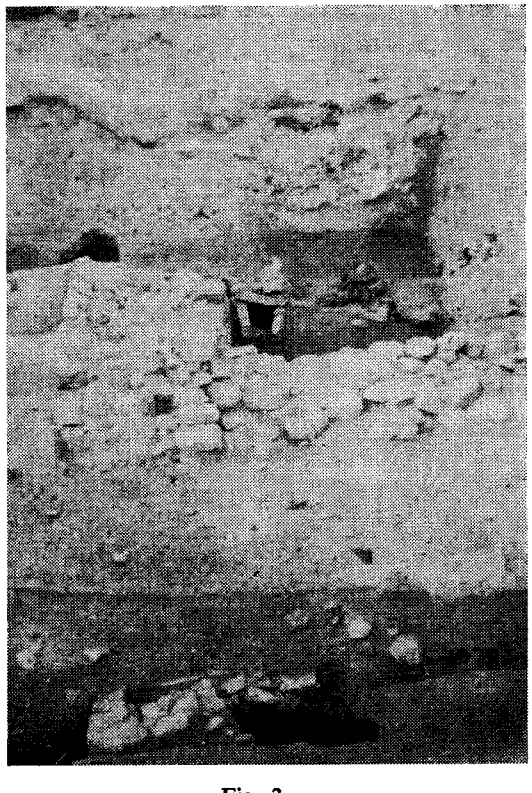

Fig. 3

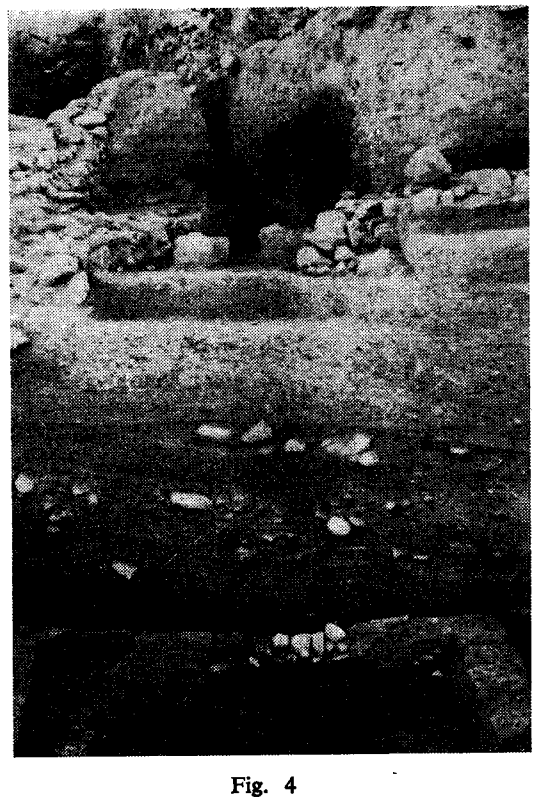

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

Fig. 8

Fig. 9

Fig. 10

Fig. 11

Fig. 12

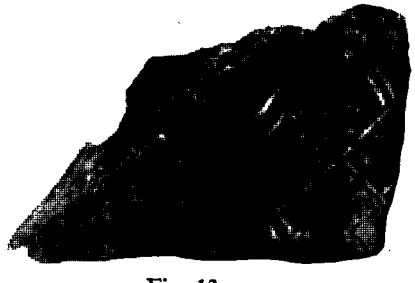

Fig. 13

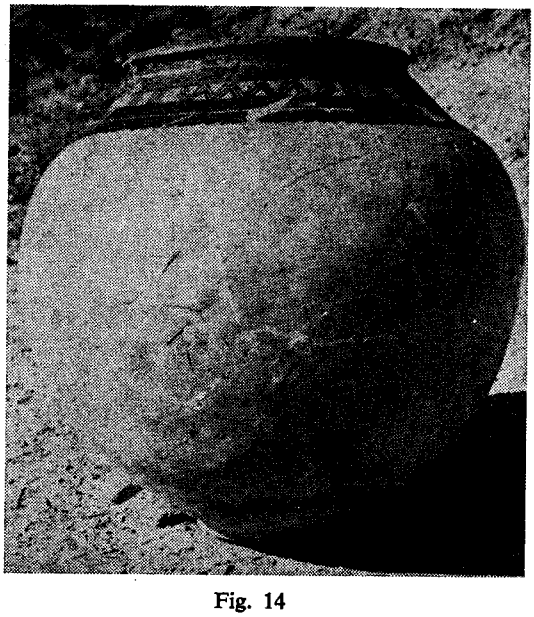

Fig. 14

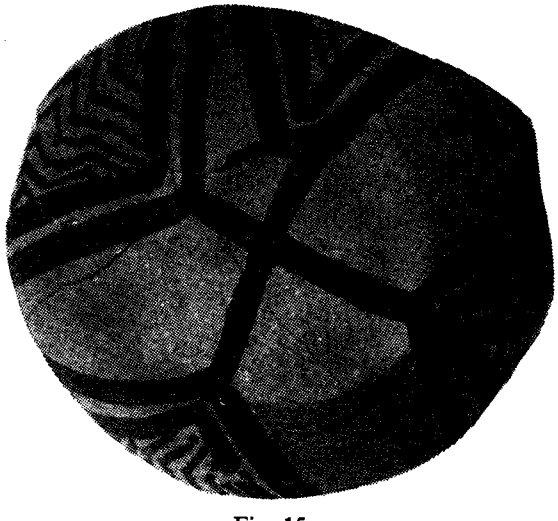

Fig. 15

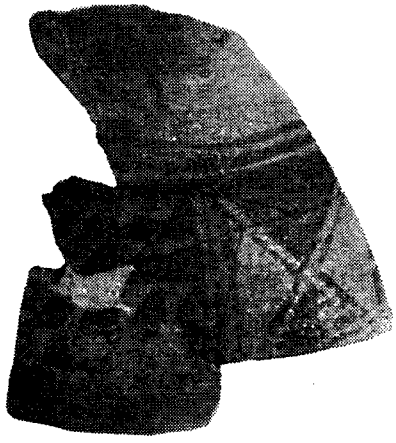

Fig. 16

Fig. 17

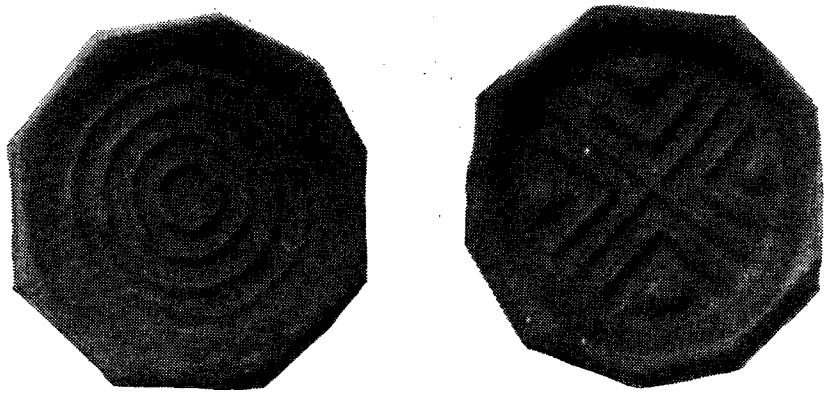

Fig. 18

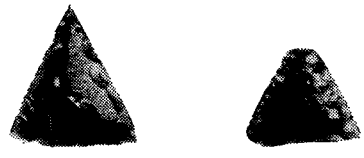

Fig. 19

Fig. 20

Fig. 21

Fig. 22

BERICHT ÜBER ARBEITEN IN DEN ANTIKEN STEINBRÜCHEN VON ISCEHISAR (DOKIMEION).

Dr. J. RÖDER

Die Arbeiten dauerten vom 16.10 bis zum 3. 11. 1969 und wurden von meiner Frau und mir durchgeführt. Türkischer Kommissar war Herr Bedri Yalman, Assistent am Museum in Afyon. Zur Dokumentsations des sehr weiträumigen und deshalb auch verwirrenden Geländebefundes wurde eine Schrittskizze eines wesentlichen Teiles der Steinbruchgebiete im Maßstab 1:2 000 angefertigt. Der Plan bedeckt ein Areal von 1 600 m in der Länge und 800 m in der Breite. Er enthält alle wesentlichen Befunde innerhalb dieses Areals. Er kann nur als dürftiger Ersatz eines wirklichen Planes gelten, vermag jedoch die wichtigsten Eigenheiten des Geländebefundes zu verdeutlichen. Daneben wurden zahlreiche Farb —und Schwarz— Weißaufnahmen gemacht und die Einzelbeschreibungen an Ort und Stelle auf Tonband gesprochen. Der Geländebefund zeigt verschiedene Anlageentwürfe der Ausbeute, die zeitlich aufeinander folgen. Da ist zunächst der rund 100 m breite, ca. 200 m lange und 45 m tiefe Riesensteinbruch der sog. Bacakale. Sie stellt in ihrer Gesamtheit den wohl imponierendsten römischen Steinbruch dar, der heute noch existiert. Durch ihre gewaltige Grösse konnte ihr antiker Gesamtcharakter selbst durch die seit Jahrzehnten in ihr betriebene moderne Marmorgewinnung bis heute noch nicht wesentlich beeinträchtigt werden. Schwerwiegende Schäden sind allerdings schon entstanden. Nach Ausweis der Blockinschriften erfolgte die Ausbeute innerhalb vier großer Unterabteilungen (bracchia). Dies geschah zunächst durch flächenhafte Ausbeute und zweifaches späteres Tieferlegen. Der Vorgang selbst kann im Steinbruch, sowie an der Schuttablagerung studiert werden. Der Neufund einer durch Konsulatsangabe ins Jahr 69 n. Chr. datierten Bracchiumsinschrift (Bracchium III) erlaubt eine sichere Identifizierung der 4. Bracchia. In der Bacakale wurden durch uns noch weitere lateinische Blockinschriften gefunden. Wenn, was ich glauben möchte, alle (auch die schon früher gefundenen) Bracchiumsinschriften, sich auf die Bacakale beziehen, so läßt sich die Ausbeute zwischen 27 n. Chr. (Neufund) und 164 n. Chr. inschriftlich belegen. Aus der Spätzeit stammen eine reich ornamentierte Kreuzesritzung und (in engster Nachbarschaft) eins sieben-armigen Leuchters.

Diese Ausbeuteform wird vermutlich in der Mitte des 2. Jh. n. Chr. aufgegeben zugunsten einer ebenso großzügig geplanten aber einfacher zu handhabenden Verfahrensweise. Östlich der Bacakale ist das Gelände in rund 500 m Länge und 400 m Breite in 3 Ausbeutebahnen aufgeteilt. Zwischen ihnen bleibt genügend Raum zur Stapelung des Schuttes. Die Ausbeute selbst wurde im einmaligen Vorgang auf eine Tiefe von 10 - 15 m hinunter getrieben. Innerhalb der Bahnen hatten zahlreiche kleinere Brüche Platz. Auch aus diesen Brüchen tauchten noch lateinische Blockinschriften auf. Eine verschleppte Blockinschrift aus dem Jahre 198 muß aus diesem Bereich stammen. Der Grund dieser Neuplanung, der nicht nur einen technischen sondern sicher auch einen verwaltungsmässigen Wandel dokumentierte, muß bei der Ausarbeitung

—auch aufgrund aussagekräftiger Parallelen— noch eingehend durchdacht werden.

An den Grenzen dieser Gebiete und weit darüber hinaus liegen nun Gruppen von größeren und kleineren Brüchen, die samt und sonders der christlichen Zeit angehören. In zahlreichen Fällen wurden eingemeißelte Kreuze in den Brüchen gefunden, in einem Fall deren 12 in einem anderen 13 an der Wand! Es handelt sich durchweg um einfache Kreuze, meist mit Füßchen an den Balkenenden, ferner um Frühformen des Chi/Ro (f). Gelegentlich sind diese Kreuze mit anderen Schmuckmotiven kombiniert. Im allgemeinen sind diese "christlichen" Brüche nicht datierbar. Sie werden in ihrer Hauptmasse wohl dem 4. - 6. Jr. angehören, doch sind sicherlich auch spätere darunter. Ende des 4. Jh. muß ein lebhafter Betrieb in diesen Brüchen gewesen sein, denn ein Erlaß von Theodosius nimmt die debitores der dokimenischen Brüche (sicherlich wegen ihrer guten Geschäftslage) ausdrücklich von einem Steuernachlaß aus. Gefunden wurde ferner die Darstellung eines Mannes mit Tafel oder Buch, ein Bild von vier Pfauen, das Bild einer Orante mit Blumensträußen und zwei Vögeln samt einer Herrenanrufung um Hilfe für den Verfertiger, sowie eine Blockabrechnung.

Alle Inschriften sind jetzt in griechisch gehalten. Die massenhafte Darstellung von Kreuzen in diesen Brüchen enthüllt einen frühchristlichen religiösen Arbeitsbrauch, der m. W. aus keinem anderen Steinbruchgebiet belegt, in der Passio IV Coronatorum (6. Jh.) aber bezeugt ist.

Kurze Buchstabenfolgen und einzelne geometrische Zeichen stellen vermutlich Namenabkürzungen von Unternehmern (Pächtern) bezw. deren Zeichen dar. Sie treten auch auf lediglich abgeräumten aber noch nicht in Angriff genommenen Oberköpfen auf und stehen wohl im Zusammenhang mit der Zuteilung bezw Inbesitznahme von abbaufähigem Gelände.

Die Bruchverteilung der Spätzeit spricht dafür, daß sie sich in verschachtelten parzellenförmigen Grenzen bewegte und daß ganz allgmein Kleinbetriebe gleichzeitig in einer Hand waren. Auch hier gilt es die Konsequenzen für verwaltungsmäßige Aussagen noch zu durchdenken.

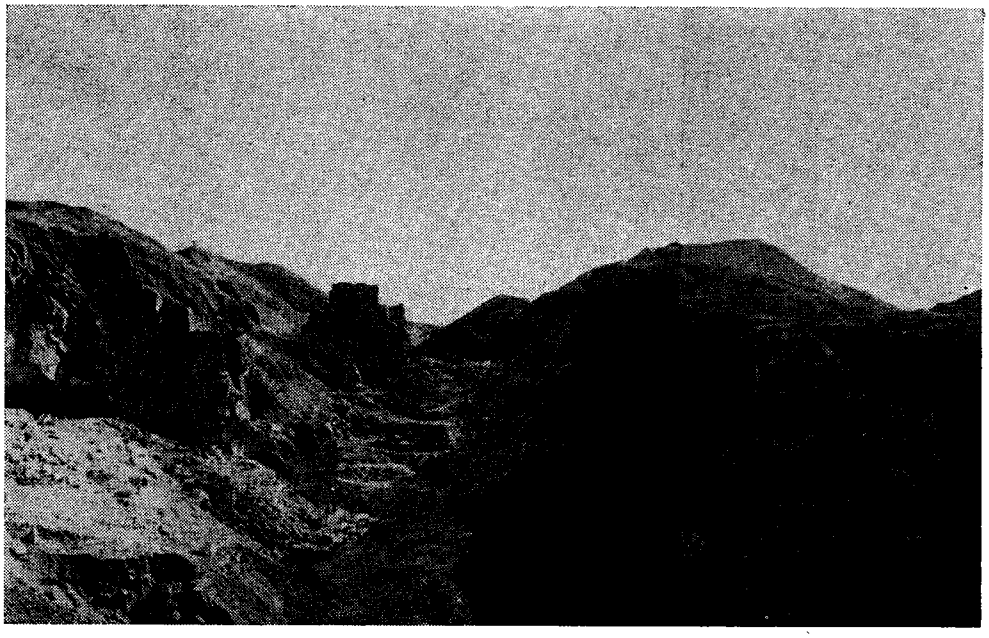
Bauliche Reste eines Arbeitslagers, die ältere Reisende noch gesehen haben wollen, sind heute völlig von der Oberfläche verschwunden. Ebenso fehlen Hinweise auf heidnische Kulte und Kultstätten. Lediglich eine neugefundene Blockinschrift aus dem Jahr 198 spricht von einer Officina Urania, womit vielleicht ein Hinweis auf die große Göttermutter gewonnen ist.

Insgesamt läßt sich sagen, daß die Arbeiten in Iscehisar uns ein Bruchgebiet mit einer selten großzügigen und klaren Planung vor Augen führen, wie dies anderwärts nicht oder nicht mehr in gleicher Größe und Eindringlichkeit erhalten ist. Die Brüche der christlichen Zeit mit ihrem zahlreichen Niederschlag religiösen Brauchtums sind bisher überhaupt ohne Parallele. Der beliebteste und vor allem gesuchte Gesteinsausfall in Synnada besteht aus einer Brekzie mit weißen Brekzienbrocken und einer hell —bis violettroten gelegentlich auch grauen Kittmasse. Daneben gibt es milchigweiße, graue bis blaue und blaugraue (bardiglioähnliche), rötliche und grüne (cipollinähnliche) und schließlich violette Marmore in Synnada. Sie alle wurden in der Antike abgebaut und werden uns bestimmt auch in Säulen oder Inkrustationen wieder begegnen.

Eingehend studiert wurden Abbau–und Spalttechnik. Aufgenommen wurde einer der späten Brüche, in dem Platten von über 6 m Länge direkt vom Felsen gesägt wurden. Dieser Bruch ist um so bemerkenswerter, als in den Brüchen von Iscehisar nur Rohsäulen und Rohblöcke gewonnen wurden. Die Rohblöcke wurden an den Baustellen zu Platten zersägt. Normalerweise wurden in den Brüchen selbst keine Platten hergestellt.

Bacakale, zentraler Teil.

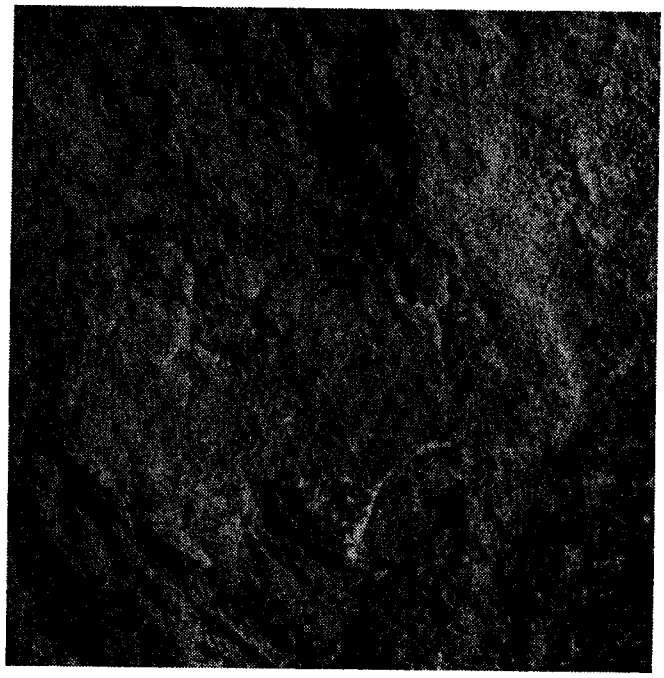
Bacakale, Gesamtansicht.

Bacakale, von Osten

Schutthügelfeld, östl. Bacakale

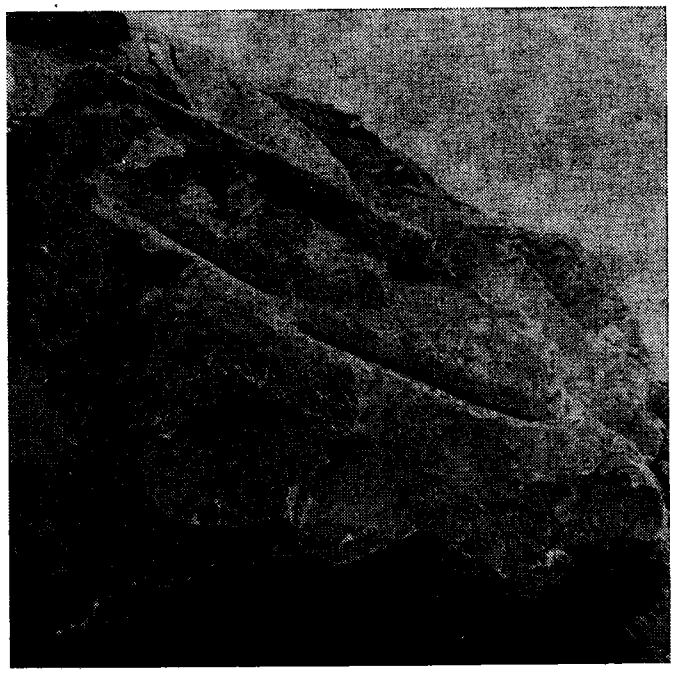
Kreuzzeichen

Plawe

Bacakale. Antike Blockgewinnung.

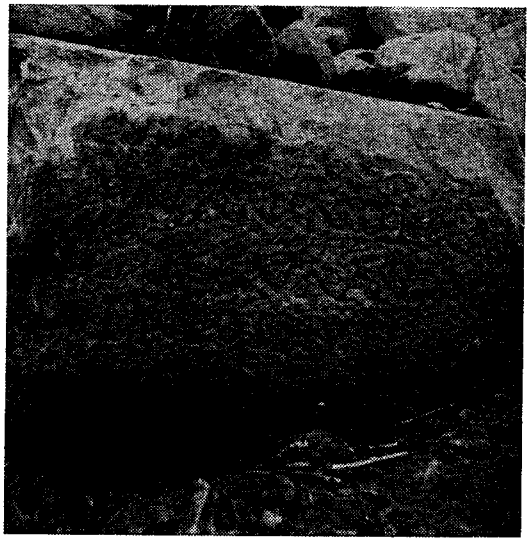
Keilschrote

Bruch mit Sägespuren.

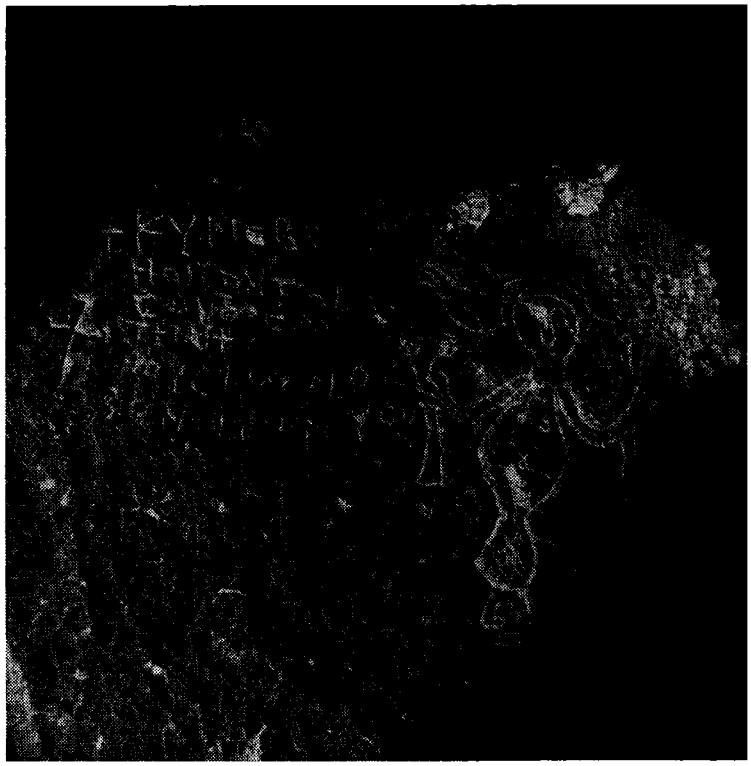
Dasselbe

Inschrift von 198 n. Chr. (Konsulat des Saturninus U. Gallas) officina Urania.

Zahlenangabe gelieferter Blockgrössen.

Orante

SARDES ARTEMİS MABEDİ

Arkeolog. İ. TUNAY

Sardes Artemis Mabedi, Manisa'nın Salihli ilçesine bağlı meşhur harabelerin bulunduğu Sart köyündedir. Şehir; Lidya kralı Krezüs'un ünlü "Altın Şehridir". Bu devirden kalma, Lidya binası diye bilinen bir Sunak ve arkaik devre ait bir mabed vardır. Fotoğraf ve plânlarını gördüğümüz mabed ise, arkaik mabedin üzerine inşa edilmiş Klâsik devir sonuna ait olanıdır.

Sardes ve dolayısiyle mabed üzerinde araştırma yapanlar arasında, ilk defa burayı ziyaret eden, 1670 senesinde Thomas Smith[1] olmuş ve mabed ile ilgili bir eser yazmıştır. 1699 senesinde Edmund Chiskull[2] ve 1750 senesinde iki Alman J. A von Egmont ve J. Heyman[3] gördükleri 6 sütundan ve bunlardan birinin yerinden oynatılmış olduğundan söz ederler. 1750 senesinde Fransız Charles de Peyssonel[4] Sardes'e geldi. Charles, basılmak üzere harabelerin şekillerini çizen ilk ziyaretçidir. Bir sütunun yıkıldığından bahseder. 1764'de Sardes'i ziyaret eden Richard Chandler[5], iki parçalı arşitrav, ante ve sütunların güzelliğinden bahseder. 1812'de Sardes'e gelen C. R. Cockerell[6], mabedin bir plânını vermektedir.

Bundan sonraki ziyaretçiler ve bunların sonuncusu olup maksatlı bir şekilde buraya gelmiş olan Amerikalı Butler, Sardes Artemis Mabedinde gerekli kazının yapılmasına karar verir. 1910-14 seneleri arasında, 5 kazı mevsimi sonunda hafredilmiş bir Artemis mabedini gün ışığına çıkarmaya muvaffak olur.

1958 senesinden sonra, Amerikalı Prof. Hanfmann başkanlığında mabedin içinde ve güney-doğusunda bazı sondajlar yapılmıştır.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, mabedden önce yapılmış bir Lidya binası ve arkaik tarzda daha erken devre ait bir mabed vardı. Bunlardan Lidya binası, dikdörtgen plânlı, kumtaşından yapılmış, yedi basamaklı bir yapıdır. Mahiyeti tam olarak anlaşılamamış, Yunanlılar zamanında sunak olarak kullanılmıştır.
Kum taşından ibaret yapının tarihlendirilmesine, Krezüs devrine (M. Ö. VI. y. y.) ait bir sikkenin bulunması yardımcı olmuştur.

Uzun seneler Pers'lere Satraplık merkezliği yapmış olan Sardes şehri M. Ö. 499 senesinde İonya'lıların tahribine uğradığında arkaik mabedde şehirde yıkılan ve yakılan yerler arasında bulunuyordu. Mabedin tamiri hususunda Satrap Artafernes gerekli emirler vermiş ve restorasyon işlerine başlanmıştır. Çok az izlerine rastlanan bu erken örnekden sonra 350 yıllarında bugünkü mabed inşa edilmiştir. Kült heykelinin yanındaki yarıklardan çı-

[1] H. C. Butler, The Temple of Artemis, Leyden, 1925. c. II. ks. I. Epistolae Quatuor, 1674. s. 136 - 137.

Septem Asiae Ecclesiarum Notita, 1676. s. 27- 32.

[2] Travels in Turkey and back to England, London, 1747.

[3] Travels through part of Asia Minor, the islands of the Archipelago, Syria, Palestine, Egypt, Mt. Sinai etc. Translated from the Low Dutch. 2 cilt, London, 1759, I. s. 147.

[4] Observations historigues et geographies sur les peuples barbares,
Paris , 1765 , s 336-337·

[5] R. Chandler, Travals in Asia Minor. London, 1776, s. 252.

[6] William Martin Leake, Journal of a Tour in Asia Minor. London, 1824, s. 342.

karılan M. Ö. 4-2 y. y. ait madenî paralar mabedin bu devrede de kullanıldığını göstermektedir.

İskender zamanında veya ölümünden sonra tahrip edildiğine dair bir delile sahip değiliz. Yalnız ya İskender'in mirasçıları zamanında yahutta bir zelzele neticesinde tahrip olduğuna dair mimarî kalıntılar bize ipucu vermektedir. M. Ö. 2. y. y.'da tekrar tamir gören mabed, hiç bir zaman tamamlanamamıştır. Bu devrede ihtiyacı olana ödünç para vermiş, bir nevi "Banka" vazifesi görmüştür. M. S. I. y. y.'daki bir zelzelede bir kere daha yıkılmış, tarihe ince detaylar yönünen tamamlanamamış olarak geçmiştir. Bızans'lılar zamanında güney-doğu köşesine çift apsisli bir Kilise ilâve edilmiştir. Bu zamanda da "Akıl Hastanesi" olarak kullanılmıştır.

Yapıdan arta kalan ayaktaki iki sütun ve bu Kiliseyi bugünde görmek mümkündür.

Sardes Artemis mabedi, psevdodipteros tarzındadır. Ön ve arka cephesinde iki sıra, uzun yan kenarlarında ise bir sıra sütun dizisi vardır. Kısa tarafları 8, uzun tarafları 20 sütunludur. Mabedin kısa tarafları sitilobatın alt ucundan 45,55 m., uzun tarafları 97,94 m.'dir. Yedi basamaklıdır. Fakat üstten iki sırası kaybolmuştur. Bu kadar yüksek bir kaide, Hellenistik devirde Anadolu'da mevcut bir tradisyonu göstermektedir. Basamaklar 21-23 cm. yükseklikte, 36-37 cm. genişliktedirler. Taş işçiliğinin en güzel örneklerinden birini basamaklarda görebiliriz.

Sütunlar, başlı başına birer kaideye sahiptir. Kare plintoslar üzerinde, üst üste yuvarlak konkav ve konveks levhalar bulunur. Eski İon üslubu adı verilen bu şekildeki kaideler, doğu cephesindeki iki sütun kaidesi hariç olmak üzere bütün sütun kaidelerine tatbik edilmiştir.

Doğu cephesindeki iki sütun kaidesi Arkeoloji dilinde postament olarak geçen yüksek sütun kaideleridir. Bu kaidelerin üzerlerinin süslü olduğuna dair izler bugünde mevcuttur. Yunan mimarîsinde bu tip kaidelere rastlamıyoruz. Bu tazrdaki sütun kaidelerinin menşeini Doğu Sanatında aramamız lâzımgelir. Sardes Artemis mabedinde görülen bu tezyini motiflerle kaplı kaideleri, mabedi inşa eden sanatkarın buluşu olarak kabul edemeyiz. Çünkü Anadolu'da, bazı yerlerde sütun kaidelerinin süslenmiş olduğunu görüyoruz. Lidya kralı, Krezüs'ün, Efes Artemis mabedine hediye ettiği 36 sütunun kaideleri üzerinde ve yine Didyma Apollon mabedinin cephesindeki 8 sütun üzerinde görebiliriz.

Motifli sütun kaidelerinin menşeinin doğuda aranması lâzımgeldiği fikrinin doğruluğunu, Tyreos kralı Hiram tarafından yaptırılan Jenovah[7] mabedi ile Hitit mimarisinde[8] ve Asur mabedlerinde[9] görmek mümkündür. Bunların hemen hepsi ilk görüşte postamentleri akla getirir.

Batılı sanatkârlar, Doğu özelliklerini batılı ölçülere uydurarak kullanmışlardır, diyebiliriz.

Sardes Artemis Mabedi üç kısımda incelenebilir :

1) Pronaos,
2) Naos (sella),
3) Opistodomos,

1. Pronaos : İki girişi vardır. Batıdakine merdivenle çıkılır.

Her iki giriş tarafının önünde de ikişer sütun vardı. Batı taraftaki sütunlar kaideleri ile birlikte kaybolmuşlardır.

2. Naos : Mabedin en problemli yeri burasıdır. Naos'un ortasından geçen bir duvar mekânı ikiye bölmektedir. Bu duvar ile bunun doğusunda kalan büyük bir kült heykeli kaidesi vardır. Burada 1910-14 senelerindeki kazı sırasında bir dev kadın başı bulunmuştu. Baş Amerikaya bir çok eser ile beraber götürülmüştü. Fakat Halil Edhem beyin[10] şahsî gayreti ile geri getirilmiştir.

[7] I Kings, VII. s. 21.

[8] John Garstang, The Land of the Hittites, London, 1910. Lv. LXXVIII ve LXXXII.

[9] F. Benoit, L'Architecture, c.I. Antıguite, s. 141, 145. 153 ve 157.

[10] A. M. Mansel, " Halil Edhem ve Sart eserleri " Edhem H. " Hatıra Kitabı " 1948 c. II. s. 6.

G. Gruben'in [11] fikrine göre, dev kadın başı İmparatoriçe Faustina'ya aittir. Bu büyük kaidede Faustina'nın heykelini taşımak için yapılmıştır. Mabedin Artemis'e ait olduğunu biliyoruz. İmparator ailesi burada mabedi Artemis ile bölüşmektedir. Ay ışığı tanrıçası Artemis (ölü kültü ile ilgili olarak) Naos'un nekropol'e bakan batı tarafında, Akropol'e bakan tarafında da İmparator ailesi ibadet görüyordu. Aynı Roma'daki Venüs mabedinde olduğu gibi.

Prof. Hanfmann'a [12] göre ise, dev başın bir kadına ait olmayıp tanrı Zevs'e ait olduğunu ve mabedinde, Zevs-Artemis'in birlikte ibadet gördükleri bir yer olduğunu söyler. Akla daha yakın geleni Hellenistik devirde Artemis'e tek olarak ibadet edildiği, Roma devrinde Naos'u bölünmek suretiyle İmparator ailesi ile birlikte ibadet gördüğüdür.

[11] G. Gruben, " Studien zum Artemis Tımple von Sardıs " Athenische Mitteilungen, 1961, c. 78, s. 192.

[12] G. M. A. Hanfmann, " The Fourth Compaing at Sardıs, 1961 " Bulletin of the American Schools of Oriental Research, 1962, s. 34 - 35.

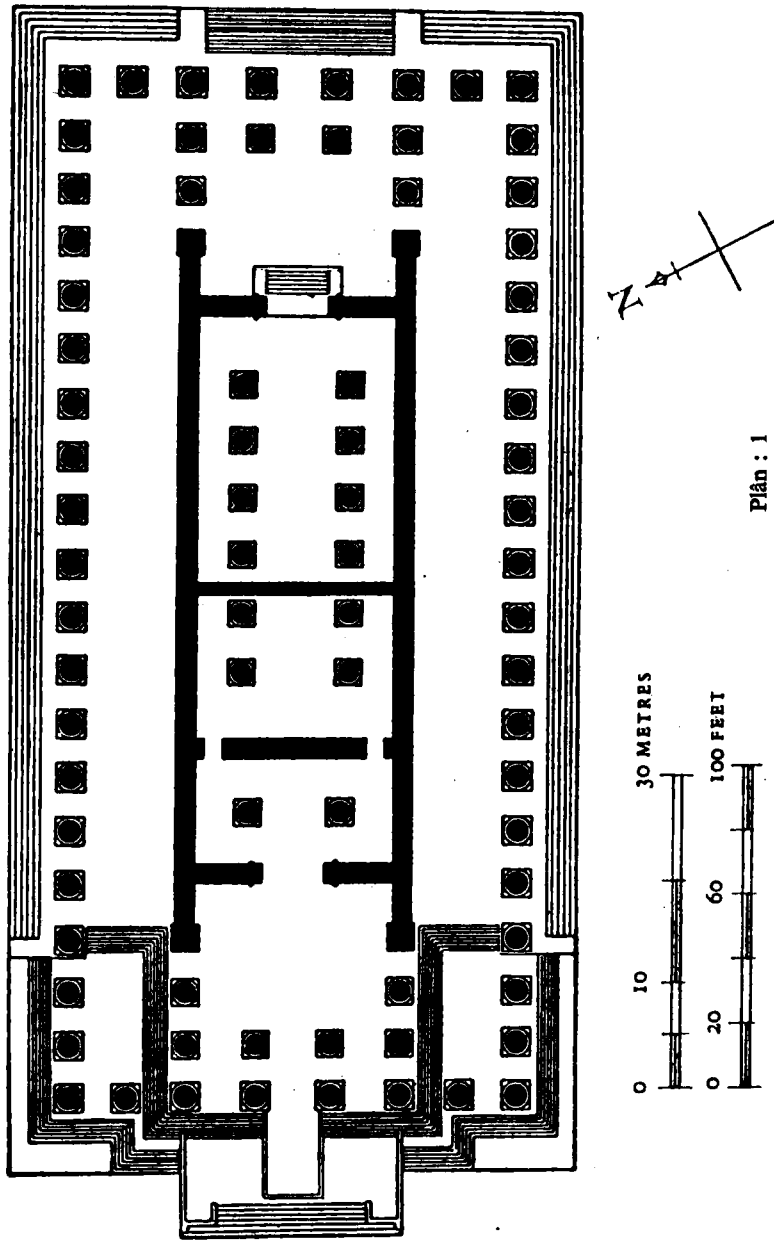
Doğu tarafına geçiş yoktur. Batıda ise, Lidya devrinde yapılan kumtaşı bina hem sunak hem de merdivenleri vasıtasiyle mabedden çıkarılan bir yer manzarasındadır.

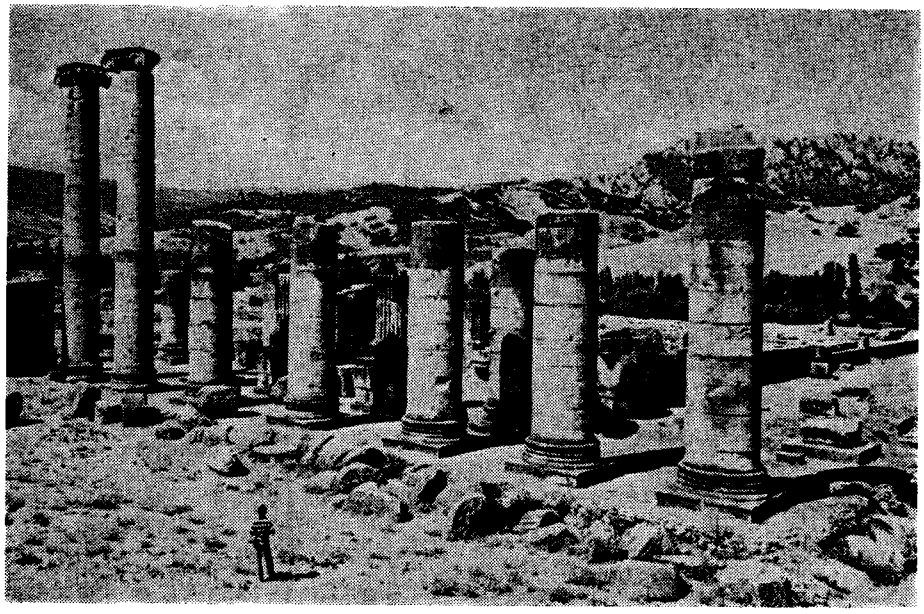
Sardes Artemis mabedi, aşağıda kısaca sözünü edeceğimiz hususları ile, ante süsleri [13]; priene Athena polias ve Mavseleoum, Sütun kaideleri; Efes Artemis, Magnesia Artemis ve Didima Apollon sütun gövdesinin yiv adeti; Efes Artemis ve Samos Hera, sütun başlıkları; Efes Artemis, arşitrav; Priene Athena Polias ile olan benzerlikler, Sardes Artemis mabedini klâsik devir sonrasına tarihlendirmemize yardımcı olan unsurlardır. Bütün bu benzer hususlar onun Yunan Dünyasındaki yerini ve tek kalmamış bir mabed olduğunu anlatmaya kâfi gelir, sanırım.

Çift tanrılı ibadet, Korint Apollon ve Bergama Athena Polias mabedlerinde de vardır.

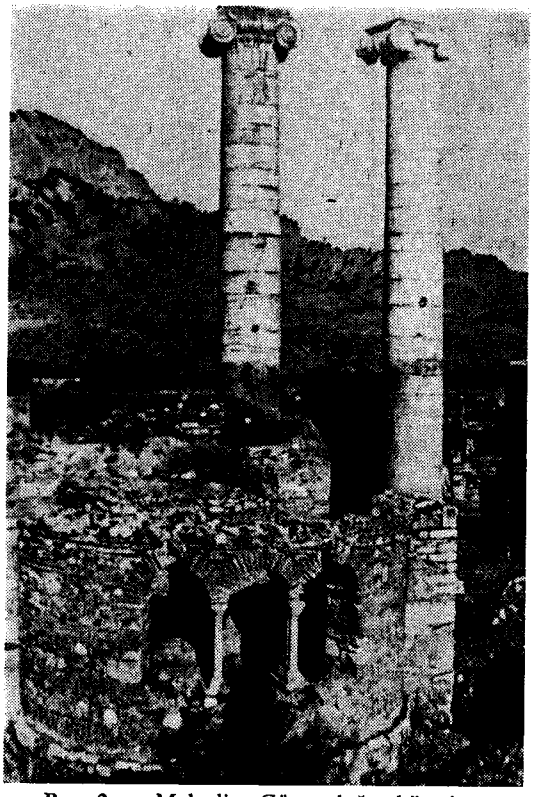
3. Opistodomos : İçinde iki sıra, dörderden 8 sütun vardır.

[13] K. Human, Magnesia Am Meander, Berlin. 1904. s. 74 - 75 ve 147.

N
Plan : 1
30 METRES
0
10
100 FEET
0
20
60

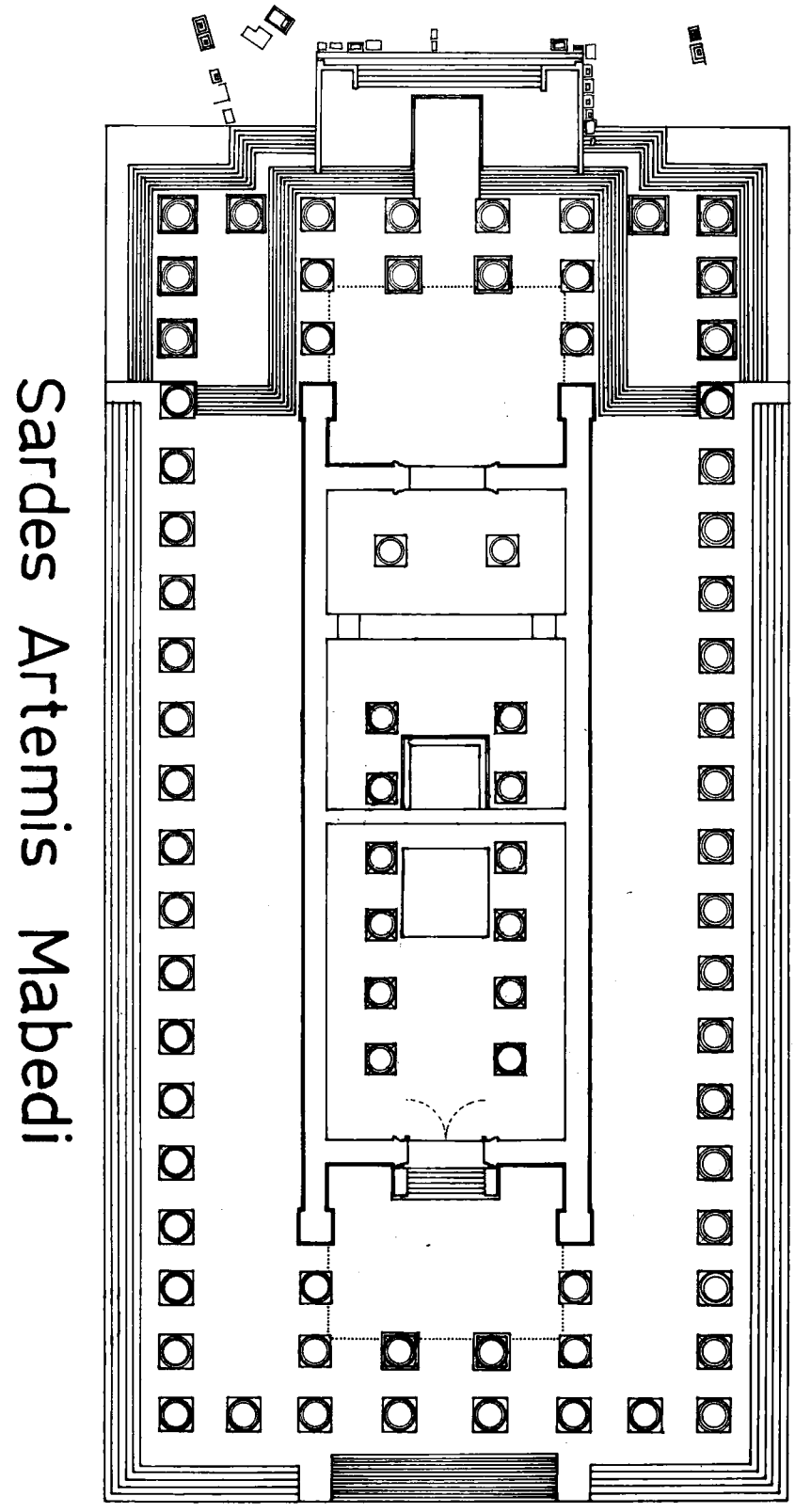
Res. 1 — Doğu Cephesi

Res. 2 — Mabedin Güney-doğu köşesine yapılmış Bizans devrine ait kilise.

Res. 3 — Ayakta kalan iki sütun.

Sardes Artemis Mabedi